

პარლამენტის პრეზენტი ბიბლიოთეკა

K 51.750/3

51.750

3

პაპია გუგუშვილი

ეკონომიკური გარემოებებისა
და
მეცნიერული თარგმანისათვის

საქართველოს სსრ მემკვიდრეობათა ეპარქია

პაპა გუგუშვილი

ეკონომიკური გეგმელოგიისა
და
მემკვიდრეული თარგმანისათვის

K 51.750
3

საქართველოს სსრ მემკვიდრეობათა ეპარქ. გამომცემლობა
თბილისი—1952

1. ეთნოგრაფიის ცენტრისთვის.
2. გენერალური მენეჯერისთვის.

რედაქტორი
დაკ. სსრ. მეცნ. აკად. ნამდვილი წევრი
პროფ. გ. ს. ახვლედიანი

სპეც-2000
გენერალური მენეჯერი

ს ა რ ზ ე მ ი

წინასიტყვაობა	შვ. 5
1. მეცნიერული ტერმინი და მთარგმნელობითი ხელოვნება	9
2. რუსულ-ქართულის ურთიერთობისათვის	13
3. ილ. ჭავჭავაძე და მეცნიერული ტერმინოლოგია	23
4. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების თარგმნის როლი ქართული ტერმინოლოგიის განვითარებაში	30
5. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“-ს რუსული გამოცემები	40
6. „მანიფესტის“ ქართული თარგმანები	46
7. მეცნიერული თარგმანისათვის	55
8. ეკონომიკური და ეკონომიური	64
9. წარმოება და მისგან წარმოებულ ტერმინები	73
10. წარმოება და აღწარმოება	86
11. თავსართ სა-ს შესახებ	92
12. ანგარიში, ანგარიშგება, ანგარიშსწორება	96—104

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტმა და ენის ინსტიტუტმა 1947 წ. გამოაქვეყნეს „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“ (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული).

„ეკონომიკის ტერმინოლოგიამ“, როგორც ცნობილია, დიდი დავა გამოიწვია. ორჯერ მოეწყო მისი საჯარო განხილვა. დისკუსიაში (1948 წ.) 30-მდე კაცმა მიიღო მონაწილეობა. ესენი იყვნენ სწავლული ეკონომისტები, ფილოლოგები, ისტორიკოსები, იურისტები, სხვადასხვა უწყებათა და საწარმოთა თანამშრომლები — სახალხო მეურნეობის პრაქტიკოსი მუშაკები. ამას გარდა ქართულ და რუსულ პრესაში „ეკონომიკის ტერმინოლოგიაზე“ გამოქვეყნდა რეცენზიები.

დისკუსიამ დიდი დახმარება გაუწია „ეკონომიკის ტერმინოლოგიის“ შემდგენელთ, რათა მეორე გამოცემის სახით მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებული წიგნი წარუდგინონ მკითხველ საზოგადოებრივობას.

მიღებულ გამოცდილებათა ნაწილის ერთგვარი განზოგადებისა და ამასთანავე „ეკონომიკის ტერმინოლოგიის“ მეორე გამოცემის სამუხაღისაში სპეციალისტთაგან მეტი შენიშვნების მიღების მიზნით ამ სტრიქონების ავტორი, როგორც „ეკო-

ნომ. ტერმინოლოგიის“ ერთ-ერთი შემდგენელთაგანი, 1950 წ. მოხსენებით გამოვიდა ეკონომიკის ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე და ეკონომისტ პროფესორ-ლექტორთა მუდმივმოქმედ რესპუბლიკურ სემინარზე. ეს მოხსენება, რამდენაღმე გაფართოვებული სახით წარმოდგენილია ამ წიგნაკში.

ქართული ეკონომიკური ტერმინოლოგიის საკითხებზე მუშაობამ ჩვენ, ბუნებრივად, მთარგმნელობითი ხელოვნების, კერძოდ, მეცნიერული თარგმანის საკითხებამდე მიგვიყვანა. როგორც პირველი, ისე მეორე იმდენად რთული და მრავალწახნაგოვანი პრობლემაა, რომ მათი შესწავლა ამ სფეროში მომუშავე მრავალრიცხოვანი კოლექტივის შრომას მოითხოვს.

ქართულ მთარგმნელობით ხელოვნებას და მეცნიერულ ტერმინოლოგიას ათასხუთასი წლის ისტორია და მრავალმხრივ საყურადღებო, დიდებული, ტრადიცია აქვს. ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგია და მთარგმნელობითი ხელოვნება განსაკუთრებით განვითარდა საბჭოთა პერიოდში.

მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ დღემდე არა გვაქვს არც ერთი საფუძვლიანი სპეციალური გამოკვლევა მთარგმნელობითი ხელოვნების ისტორიისა და განსაკუთრებით თეორიის შესახებ, რასაც, ცხადია, დიდი დახმარების გაწევა შეეძლო, კერძოდ, მეცნიერული ტერმინოლოგიის დარგშიაც.

უკანასკნელ ხანებში მთელ საბჭოთა კავშირში დიდად გაცხოველდა ყურადღება ამ საკითხებისადმი; იმართება დისკუსიები, თათბირები,—უპირატესად მხატვრული თარგმანის საკითხებზე, თუმცა მეცნიერული, კერძოდ, პოლიტიკური ლიტერატურის მთარგმნელობითი ხელოვნების დარგში არსებული გამოცდილების განზოგადება-გაზიარების შესახებაც ბევრი იწერება.

წინამდებარე წიგნაკში მოთავსებულ მასალებს ვაქვეყ-
ნებთ იმ იმედით, რომ იგი, ცოტაოდნავ მაინც, ხელს შე-
უწყობს ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიისა და მთარგ-
მნელობითი ხელოვნების სპეციალისტთა შორის აზრთა გაცე-
ლისა და, მაშასადამე, გამოცდილებათა ურთიერთგაზიარების
საქმეს.

პ. გუგუშვილი

1951. XII. 20.
მოსკოვი

1. ჩვეულებრივ მეცნიერული ტერმინი, რომელიც ამა თუ იმ თვალსაზრისით დავას იწვევს, უმთავრესად მათარგმნელი ტერატურაში მიღებულ, ე. ი. უცხოურ ენებზე წარმოქმნილ ტერმინთა გადმოღების ან ადეკვატურის შექმნის გზით ჩნდება. თვით მოცემული ენის (ნაციონალურ) სინამდვილეში წარმოშობილი ტერმინები, ცხადია, ნაკლებად ხდებიან სადავონი, განსაკუთრებით ტერმინისა და მასში მოქცეული ცნების აზრობლივი შესაბამისობის თვალსაზრისით, რაც ამჟამად ჩვენი ინტერესის საგანს წარმოადგენს.

ამიტომ ბუნებრივია, რომ ჩვენი მსჯელობა ქართული მთარგმნელობითი ხელოვნების საკითხით უნდა დაიწყოს. მაგრამ ეს ჯერჯერობით თითქმის ხელუხლებელი თემაა და სპეციალისტის კალამს მოითხოვს. ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთი მასალისა და მოსაზრების წამოყენებით ვისაზღვრებით, რამდენადაც ეს აუცილებელია, კერძოდ, რამდენიმე სადავო ქართული ეკონომიკური ტერმინის დაზუსტებისათვის.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად თარგმნისათვის უმნიშვნელოვანეს მოვლენას წარმოადგენს ქართული სოციალურ-ეკონომიკური, ფილოსოფიური, საერთოდ მეცნიერული ტერმინოლოგიის შემუშავებულობა, — რაც, ცხადია, შეესაბამება ჩვენი ქვეყნის სახალხო მეურნეობრივი და კულტურულ-მეცნიერული და, ბოლოს, თვით ამ თხზულებათა მთარგმნელობითი ხელოვნების განვითარების დონეს.

* *

ცნობილია ძველითგანვე შექმნილი მთარგმნელობითი ხელოვნების მაღალი ქართული კულტურა. ცნობილია ისიც, თუ რამდენად რაფინირებული იყო ქართული ლიტერატურული ენა უკვე აღრინდელ ფეოდალურ ეპოქაში და თუ რაოდენ მაღალი შეხედულებისა იყო ქართული ენის ღირსებაზე უკვე მე-8 საუკ. მწერალი იოანე საბანისძე, რომელიც მას იმდროინდელ ქრისტიანულ მსოფლიოში მხოლოდ ყველაზე გავრცელებულ ენას—ბერძნულს უტოლებდა. ხოლო იოანე ზოსიმე (10 ს.) ქართულს უკვე ბერძნულთანაც უპირატესობას ანიჭებდა და საერთაშორისო ქრისტიანულ ენად სთვლიდა („...დამარხულ არს ენა ქართული დღემდე მეორედ მოსვლისა უფლისა საწამებლად, რათა ყოველსა ენასა [ზედა მოლაპარაკე] ღმერთმან ამხილოს ამით [ე. ი. ქართული] ენითაო“)¹;—ასე ელოლიავებოდნენ და აღიდიდებდნენ ქართველი მწერლები და მთარგმნელები ქართულს.

მე-11—12 სს., როდესაც ქართული ფეოდალური კულტურა და მწერლობა თავის ზენიტს აღწევს, ფრიად განვითარდა, კერძოდ, ქართული ფილოსოფიური ტერმინოლოგია. ამდროს კარდინალურად შეცვლილია თარგმნის წესებიც. ჯერ ექვთიმე და მერმე გიორგი მთაწმინდელმა და, ბოლოს, განსაკუთრებით ეფრემ მცირემ, იოანე პეტრიწმა, არსენ იყალთოელმა და სხვ., ქართულში დაამკვიდრეს აზრობრივად ზუსტი თარგმანის კულტურა. მე-5—10 სს. ბერძნულიდან, ებრაულიდან, სომხურიდან, არაბულიდან და სხვ. შესრულებულ თარგმანებს უკვე ხშირად იწუნებენ, როგორც თავისუფალ თარგმანებს, რომლებიც სცილდებიან ორიგინალს და შეიცავენ მთარგმნელთა ჩანართებს და რომლე-

¹ А. Пагарели, „Сведения о памятниках грузинской письменности“, 1886 Спб, II, 61.

ბიც არსებითად წარმოადგენენ ქართულ ვერსიებს, თუ რე-
დაქციებს;—ესენი მოითხოვენ მაინცადამაინც ორიგინალი-
დან თარგმნას.

ეფრემ მცირემ შექმნა მთელი თეორია მთარგმნე-
ლობისა, რომელიც მერმე საფუძვლად დაედო ლიტერატუ-
რული მოღვაწეობის ამ დარგს საქართველოში. „თხზულებანი,
რომელიც მისი ხელიდან გამოდიოდნენ, დამუშავებულია სას-
ტიკი და რთული ფილოლოგიური მეთოდებით, არაფერი აქ-
უგულებელყოფილი არაა, არც დადგენა და კრიტიკა ტექს-
ტისა, არც სისწორე და სინამდვილე თარგმანისა, არც შედა-
რება სხვადასხვა სწავლულ კომენტატორთა აზრებისა“¹.

ეფრემ მცირე მის მიერ ბერძნულიდან თარგმნილ „ფი-
ლოთეონ ისტორიამ“-ს მინაწერში აცხადებს: „...ხოლო აქუს-
წიგნსა ამას ფრიადი სიღრმე სიტყუათა: უმრავლესი ბერძნუ-
ლად და არა მცირედი ქართულადაცა: რომლისა შეცვალე-
ბად და გამარტივებად არ ძნელ იყო, გარნა შემინდვეთ
უღირსსა მონასა თქუენსა ეფრემსა მცირესა, რამეთუ ესრეთ
უმჯობეს ვჰგონე, რათა ხატი და მოქცევა სიტყუათა იგივე
აქუნდეს ბერძნულისა: რამეთუ ესეცა არავე უხმარ არს მათ-
თვის რომელნი ჟამ ზრდილ არიან სძითა სიტყუათა მარტი-
ვობისათა და მიწევნულ ჰასაკსა მტკიცისა საზრდულისა-
სა...“².

როდესაც ეფრემ მცირეს ბერძნულიდან სათარგმნ
ორიგინალში ისეთი სიტყვები ხვდებოდა, რომელთა შესატყ-
ვისს ქართულში ვერ პოულობდა, მაშინ „სრულიად დაგდება-
სა სიტყვისასა, ბერძულადვე დაწერა ვარჩიე“-ო, სწერს იგი³.

ეფრემ მცირე ევედრება მის მიერ ბერძნულიდან
თარგმნილი წიგნების „მკითხველთა და გადამწერთა“, რათა
„არა დაუტეოთ ამათი დაწერაჲ, რეცა სიღრმისათვის, უხმარ
საგონებლობისათვის“; ხოლო მერმე იგი აცხადებს: „ვაქებ

¹ ბ. კეკელიძე, „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, 1941, I, გვ. 230.

² თ. ყორღანია, „ქრონიკები...“, 1897. II, 42.

³ თ. ყორღანია, „ქრონიკები...“, I, გვ. 219.

წესსა საწინასწარმეტყუელოთა წიგნთა მთარგმნელისასა, რომელთაგანი მცირედი რაჲ გაეგონების უსწავლელთა, განა თუ ზოგს რე სწავლულთა მიერ, გარნა სიტყუაჲ სიტყვისა ნაცვალთა შედარებულია ბერძულისა... დამართებითი არა აკლს, ზოლო ძალსა სიტყვისასა გულისხმის ყოფაჲ ესე ზოგად ყოველთა ღუთისაგან ვიხილოთ და შეუორგულებელმცა ვართ, რამეთუ მოვილოთმცა, უკეთუ ოდენ მოუწყინებელად ვრეკდეთ ზედაჲს ზედა კითხვითა და უეჭუელად განგუელოს კარი გულისხმის ყოფისა, დაღაცათუ ყოველივე ვერ გულისხმა ვყოთ, გარნა ესე ზოლო სადმე უწყოდით, ვითარმედ ესე ვითარი არს საფილოსოფოსოჲ სწავლაჲ...¹

იდეალურ თარგმნად მას მიაჩნია, როდესაც თარგმანი ზუსტად მისდევს ორიგინალს, იგი ებრძვის თავისუფალ, ე. წ. ზეპირ თარგმანს: რადგან ზეპირად თარგმნისას „ყოველსა თარგმანსა უხმს შემატებაჲ სიტყვისაჲ, რეცა განმცხადებელად ძალისა“. ზოლო თვით იგი მოითხოვდა ორიგინალის „მარტივად და შეუზავებლად და შეუხეებლად“ თარგმნას².

საერთოდ თარგმნის ხელოვნებას საქართველოში ძველით-განვე მაღალ შეფასებას აძლევდნენ. 1066 წ. ერთი გადამწერი აცხადებს, რომ ექვთიმე მთაწმინდელმა „რომელმან გვითარგმნა წიგნი ესე და სხუა მრავალი წიგნები ბერძულისაგან ქართულად და განავრცელა და განანათლა ქართველთა ენა-“ო“; საერთოდ ე. მთაწმინდელს თვლიდნენ „ახალ ოქროპირად, ქართველთა განმანათლებლად“³.

¹ თ. ქორდანია, „ქრონიკები...“ I, 216.

² იქვე, 217; ახალ დასავლურ ლიტერატურაში ცნობილია, მაგალითად, დიდროს მანერა, რომელიც როგორც თვით აღიარებს, სრულებით არ იხედებოდა სათარგმნ წიგნში, მხოლოდ წინასწარ წაიკითხავდა მას ორჯერ, „გაიკლინებოდა მისი სულით“, მერმე დახურავდა წიგნს და... იწყებდა მის თარგმნას.

³ თ. ქორდანია, „ქრონიკები...“ 1892, I, 211.

⁴ იქვე, გვ. 148.

2. თანამედროვე ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მე-17—18 საუკუნიდან განვითარებულ რუსულ-ქართულ ლიტერატურულ ურთიერთობას და კერძოდ მთარგმნელობით მოღვაწეობას. მე-18 ს. დასაწყისიდან უკვე არა მხოლოდ რუსულიდან, არამედ სხვა ენებიდანაც ქართულად თარგმნილ თხზულებებში ბლომად ჩნდება რუსიციზმები.

უკვე ალექსანდრე ბატონიშვილის (არჩილ II-ის ძის) მიერ ფრანგულიდან ქართულად თარგმნილ „სა-არტილერო წიგნში“ იხმარება „სოსტავი“, „ვედრა“, „საბალი“ (сабля) და მისთანანი¹. პეტერბურგს, მოსკოვსა და რუსეთის სხვა ქალაქებში მე-18 ს. დასაწყისიდანვე წარმოქმნილ ქართულ ლიტერატურულ წრეებში გარდა იმისა, რომ რუსულიდან ითარგმნებოდა მრავალი თხზულება, რუსულის მიხედვით აზუსტებდნენ თვით საეკლესიო ქართულ წიგნებსაც, რომელთაც იქვე ბეჭდავდნენ და რომლებიც მერმე ვრცელდებოდა საქართველოში².

მაგრამ ეს გავლენა კიდევ უფრო გაძლიერდა მე-18 ს. მეორე ნახევრიდან, როდესაც ერეკლე II ბრძანებით გაჩაღდა რუსულიდან თარგმნა წიგნებისა: სამართლის, ადმინისტრაციის, სახელმწიფო წესწყობილების, სამხედრო საქმისა და სხვ. შესახებ. ერთი ასეთი წიგნის მთარგმნელი იოანე დიმიტრი ყოფილი ხუცესმონაზონი აცხადებს (1760 წ.), რომ მას ერეკლე II მიერ ებრძანა „რუსთა ენისაგან სამართლის წიგნისა გარდმოღება... რომელიცა გარდმოვიღე და... ვითარცა მტილსა შინა შესრულმან გლახაკმან მწვანილთა და ყვავილთა მთხოვარად და დანაშთთა მშოვნელმან კალთასა შთადებით და აღკიდებით ზურგსაზედა მოუძღვანე...“ მეფესა ირაკლისო.

¹ ქრ. შარაშიძე, „ხელნაწერთა აღწერილობა“, კ. ქეკელიძის რედაქციით, 1948, III, 62—63.

² პ. გუგუშვილი, „ქართული წიგნი 1629—1929 წწ.“, ფ. გ. თ. გიჩაიშვილის რედაქციით, 1929 თბ. გვ. 75—90.

ცარიზმის პერიოდში სახელმძღვანელოები და საერთოდ მეცნიერული ტრაქტატები ქართულად იშვიათად იბეჭდებოდა. თითქმის ერთადერთი გზა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის განვითარებისა ქართული პრესა იყო. ქართული პერიოდიკა-კი (პირველი ქართული გაზეთი გამოიცა 1819 წ.) იმთავითვე რუსული ბეჭდვითი სიტყვის ორბიტში ვითარდებოდა და, ამგვარად, რუსული მეტყველების ქართულზე გავლენა, პირველის პეგემონობით, უკანასკნელის შეუჩერებელი განვითარების პროცესში, და, მაშასადამე ამ დროიდან დაწყებული ახალი ეპოქის ბუნებრივ ვითარებაში მიმდინარეობდა. ცნობილია, რომ არც ერთი ცივილიზებული ხალხის ენა არ განვითარებულა სხვადასხვა ენათა გავლენისა თუ ურთიერთშერწყმის გარეშე¹.

ჩვენ არ ვეხებით რუსულ-ქართულის ურთიერთობის ფრიად დიდსა და მნიშვნელოვან საკითხს, ვიტყვით მხოლოდ, რომ იგი ურთიერთგავლენების საინტერესო ხასიათს ატარებს, განსაკუთრებით ჩვენს ეპოქაში, როდესაც რუსული ლიტერატურის ქართულად და ქართულისა რუსულად თარგმნა-გამოცემაში არაჩვეულებრივად ფართო ხასიათი მიიღო და, ლენინურ-სტალინური ნაციონალური პოლიტიკის საფუძველზე, ამ ხალხთა მტკიცე მეგობრობის პირობებში, დიდად გააგანირა ორივე მათგანის აზრთაწყობისა და ლექსიკური მარაგის შესაბამისობის არსები.

მაგრამ საქართველოში ცარიზმის პერიოდში რუსულის ქართულზე გავლენის პირობები სულ სხვა ხასიათს ატარებდა. მაინც, საუკუნე-ნახევარია რაც ქართველი ხალხის მთელი ცხოვრება განუყრელადაა დაკავშირებული დიდ რუს ხალხთან და უკანასკნელთან მჭიდრო ურთიერთობის გზით მიმართება საეთოდ ქართული ცივილიზაციის განვითარება. უკვე მე-18 საუკუნიდან და განსაკუთრებით მე-19 ს. დასაწყისიდან ქართველი ინტელიგენციის უმნიშვნელოვანესი და ყველაზე პროგრესული ნაწილის მეცნიერული ცნობიერების

¹ Маркс и Энгельс, Сочинения, IV, 414.

გამდიდრების ძირითადი წყარო არის რუსული ენა და ლიტერატურა, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით.

ასეთს ვითარებაში, გასაგებია, ქართულ ლიტერატურაში რუსულის გავლენას, მეტყველებაში — რუსიციზმებს, ფართო გასაქანი მიეცემოდა. ახალი ქართული კულტურის მესიტყვეებს, ქართველ განმანათლებლებს უხდებოდათ ისეთი რუსული თუ სხვადასხვა უცხოური სიტყვების, ტერმინების, გაქართულება, რომელთა ადეკვატური შესატყვისები ძველ ქართულ მწერლობაში თუმცა ხშირად შემონახული იყო, მაგრამ სალაპარაკო ქართულში უკვე არ მოიპოვებოდა; მით უმეტეს, რომ ძველი ქართული მწერლობის ძეგლთა სტამბურად გამოუცემლობას და, მაშასადამე, სელმიუწვდომლობას, ისიც ერთვოდა, რომ ცარიზმის პერიოდში ქართული ენა საზღვრსაღმოსავლეთით არამცთუ აუცილებელი, — საჭიროც კი არ იყო და მეტნაკლები სიმკაცრით იდევნებოდა კიდევაც.

მხატვრულ ლიტერატურაში, სადაც უდიდესი გასაქანი აქვს ხალხურ სიტყვიერებას, ცხადია, შედარებით ნაკლები განიცდიდნენ თანამედროვე წარმოებაში, საზოგადოებრივ ურთიერთობასა, კულტურასა და მეცნიერებაში შექმნილ ნივთთა, მოვლენათა და ცნებათა შესატყვისების მხრივ ქართულის სიღარიბეს, მაგრამ კერძოდ ახალ ქართულ პუბლიცისტიკაში, ე. ი. სოციალურ-ეკონომიკურ ლიტერატურაში, სადაც, უკანასკნელის განვითარების შესაბამისად, სულ უფრო აუცილებელი იყო ზუსტი, მეცნიერულად ეკვივალენტური შესატყვისები — მე-19 ს-ში მეტადრე იგრძნობოდა ეს სიძნელეები.

მე-19 ს. პირველ ნახევარშივე ქართული პერიოდიკის პიონერები, მერმე 1860-იანი წლებიდან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი, რევოლუციურ-დემოკრატიული ქართული პუბლიცისტიკის ფუძემდებელნი, ქართველი განმანათლებელნი ცხოველყოფელი სინამდვილის საჭირობოროტო საკითხებზე წერისას ხშირად უხერხულ მდგომარეობაში ვარდებოდნენ თავიანთი აზრების ლიტერატურულად გამოთქმის დროს: ვერ პოულობდნენ სასურველ ქართულ შესატყვისებს რუსული და სხვადასხვა უცხოური ტერმინებისა და, აღნიშნავდნენ რა ქართუ-

ლის დაკნინებას, მოუწოდებდნენ „ენის განკეთილგებისა და გამდიდრებისათვის“ მუშაობისაკენ.

ილ. ჭავჭავაძე 1889 წ. წერდა: „თქმა არ უნდა, რომ რუსულმა ლიტერატურამ დიდი ხელმძღვანელობა გაგვიწია წარმატების გზაზე და დიდი ზედმოქმედება იქონია ყოველს მასზედ, რაც ჩვენს სულიერს ძალღონეს შეადგენს და ჩვენს გონებას, ჩვენს აზრს, ჩვენს გრძნობასა და ერთობ ჩვენს მიმართულებას ზედ დააჩნია მან თავისი ავკარგიანობა... საკვირველიც არ არის: რუსულმა სკოლამ — მეცნიერებამ გაგვიღო კარი განათლებისა და რუსულმავე ლიტერატურამ მოაწოდა საზრდო ჩვენს გონებასა და გამოჰკვება ჩვენი აზრი მოძრაობის გზაზედ“¹.

ამასთანავე ილია იქვე აღნიშნავდა, რომ „ამ ზედმოქმედებამ რუსულის ლიტერატურისამ მარტო იმას შესძინა სიკეთე, რომელმაც ყოველი გამონარკვევი ამ ლიტერატურისა თავისი საკუთარი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა, ბრმად არ იწამა, ბრმად არ მიიჩნეა და ამრიგად, არ დაიხვია ხელზე, ცხოვრებაში იოლად წასკლისათვის“, რადგან „ამნაირი კაცი კაპკაქია და არა ქეშმარიტი წარმომადგენელი მის მიერ ქადაგებულის აზრისა“².

რასაც ილ. ჭავჭავაძე აქ საერთოდ ლიტერატურაზე ამბობს მეტნაკლები ზომით, ითქმის კერძოდ ენის, მეტყველების, მეცნიერული ტერმინოლოგიის შესახებ.

ცნობილია, რომ პერიოდული პრესა, კერძოდ ენობრივი თვალსაზრისითაც, სხვა სახის ლიტერატურასთან შედარებით, უფრო მეტად და ინტენსიურად ტარდება საზოგადოებრივ ფილტრაციაში. ამიტომაც ჩვენ ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის განვითარების მაგალითებს პრესიდან და უპირატესად პუბლიცისტური და ე. წ. „მშრალი მასალიდან“ ვიღებთ.

¹ ილ. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, VIII, 1928. ტფ. გვ. 285.

² იქვე, გვ. 286.

დავიწყეთ პირველი ქართული გაზეთიდან. „საქართველოს გაზეთის“ 1819 წლის ნომრებში, მაგალითად, გვხვდება ასეთი სიტყვები: „რუბლი“. (ასე შერდნენ მე-19 ს. თითქმის მთელი პირველი ნახევრის განმავლობაში; მერმე იგი შეცვალა „მანეთმა“); „ნაჩალნიკი“; „ჩლენი“; „საყოველთაო საცნობელად“; „ფუნტი“ (რაც მერმე შეცვალა გირვანქამ); „პოვნილება“ (изобретение); „წინადადებულება“ (предположение); „პოლიტიკებრი“, და სხვ.

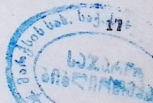
გაზ. „ტფილისის უწყებანი“-ს (1828–1832 წწ.) ფურცლებზე ვკითხულობთ: „ტანციობა“; „ციხე შტურმოვალი“; „ვედომოსტი“; „რუბლი“; „ოტდელნი კოოპუზი“; „ღრამოტა“; „პრიკაზი“; „ზაპისკები“; „ხარაქტერისტიკა“; „ტიპოგრაფია“ (მაშინ, როდესაც უკვე ვახტანგ VI დროიდან ქართულში შემოღებული იყო სტამბა); „კეთილმღერეკილი“ (благодарный); „სრული ძალის მქონე მინისტრი“; „მორჩილებისათვის ყარსისა“ (за покорение Карса); „ლაგერსა შინა“; „ნეკროლოდია“; „მეტეოროლოდია“ და სხვ.

ა-დ. ავტორი თავისთავად ფრიად საინტერესო ფელეტონისა, წერს, მაგალითად, რომ შოთა რუსთაველმა ჰომეროსის საგან „განხურვებულმან შესწირა თავი თვისი აღმოკბილსა პოეზიასა“¹; როგორც რედაქტორის შენიშვნიდან ჩანს, ეს სტატია დაწერილი ყოფილა რუსულად და მერმე თვით ავტორმა უთარგმნია ქართულად: „მუხლი (სტატია— პ გ.) ესე დაწერილ არს როსიულსა ენასა ზედა ერთისა ახალგაზრდა კაცის მიერ, რომელიც... განვახალისე მე, რათა მსთარგმნის მუხლი ესე ბუნებითისა ენასა ზედა მისსა, რომელიცა გარემოვზლუდე გამოსაძიებელთა მხედველობათაგან საზოგადოებისათა“.

აღსანიშნავია, რომ თვით რედაქცია გაზ. „ტფილისის უწყებანისა“, ბოდიშობს რა გაზეთის ნაკლოვანებათა გამო, უკანასკნელის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად ასახელებს ქართული ლექსიკონის, ტერმინოლოგიის სიღარიბეს, შეუმუშავებლობას².

¹ ტფილისის უწყებანი, 1829 წ. № 3.

² იქვე, 1828 წ. № 15.

პირველ ქართულ ჟურნალს — „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“ (1832 წ.) შე-
მოაქვს რუსულის შემდეგნაირი შესატყვისები: „წინამიღება“
(предприятие); „აღდგინება“ (возрождение); „მამული“ (оте-
чество); „კეთილდღეობა“ (благоденствие); „კეთილწყობილე-
ბა“ (благоустройство) და სხვ.

ჟურ. „ცისკარში“ (1852 წლიდან) იხმარებოდა ტერ-
მინები: „საფილოლოგია“; „სოფლური სახლოსნობა“; „აღებ-
მიცემობა“; „თვითმდგომარეობა“ (самостоятельность); „სახ-
მარისი საგნები“; „ნაყოფიერი კლასები“; „მიწის შემმუშავე-
ბელნი“; „შეუმზადებელი მასალა“ (сырье); „გასაღება“ (сбыт);
„ნაყოფიერი შრომა“ (продуктивный труд) და სხვ.

ცისკრელთა ერთი ნაწილი, „მამები“, ადვილად არ ეგუ-
ებოდნენ უცხო სიტყვების შემოღებას და ისინი თხზავდნენ
ქართულ შესატყვისებს, მაგალითად: „წინამსვლელობა“ (პროგ-
ნოსი); „მოცილეობა“ და „ქიშპობა“ (კონკურენცია); „რჯუ-
ლებრივი“ (იურიდიული); „სიტყვიერების ტომარი“ (ჟურნა-
ლი); „მხილველი“ (კრიტიკოსი); „წყობილსიტყვაობა“ (პოე-
ზია); „სადაგსიტყვაობა“ (პროზა) და სხვ. ისინი (ბ. ჯორჯა-
ძისა, ს. ალექსეევ-მესხიფევი, ალ. ორბელიანი და სხვ.
ილაშქრებენ ილ. ჭავჭავაძის წინააღმდეგ იმის გამოც,
რომ ილიამ ქართულში „შემოიტანა მრავალნი გაუგებარნი
სიტყვანი“: ესტეტიკური, სენტიმენტალური, დრამატიზმი,
კაპიტალი, პლასტიკა, ფორმა, სიუჟეტი, სტატია, პოეზია,
პოემა, პროზა, კრიტიკა და სხვ¹.

ალ. ორბელიანი არ ეგუება ქართულში ამგვარ
უცხო სიტყვებს: „ერთმანეთზედ კრიტიკას რომ სწერენ... მაშ
რატომ აღარ ვიცით ქართულად კრიტიკა რა არის? — კრიტი-
კას თარგმნიან: გარკვევას, დაფასებას, გაკიცხვას, განსჯასა
და გარჩევას. ჰო! თუ ამდენი სახელი ჰქვია ქართულად კრი-

¹ ვრცლად იხ. ბ. გუგუშვილი. „ქართული ჟურნალისტიკა“,
1941, ტ. I. გვ. 201—356.

ტიკას, სწორედ ვიტყვი კარგი დიდი და განიერი მაფრაშა ჰყოფილა, რომ ამთენი ჩუენი სახელი შიგ ეტევა. ახ! სად არის ერთი ძლიერი გმირი, ამ მაფრაშას წამოავლოს ხელი, მრთელი იმიერ-ამიერობა დაატაროს და ყველას აჩვენოს, რაც ამ მაფრაშაში აწყვია. ვინ რომელ სახელს მოიწონებდა?—მაშინ იქნება ერთი რომელიმე სახელი ამოერჩიათ და იმისთვის დაერქვიათ სწორედ“...¹

ილიამ „მამებს“ განუმარტა, რომ კ რ ი ტ ი კ ი ს ქართული შესატყვისის ძებნა უშედეგო იქნებაო: „კრიტიკა—ამის თანასწორო მნიშვნელობის სიტყვა არ არის ქართულს ენაზე და არც ძალიან საჭიროა, რომ იყოს, თუმცა უკეთესი იქნებოდა, რომ ყოფილიყო, რადგანაც ეგ დაგვიმტკიცებდა, რომ ჩვენი მამა-პაპანი მაგ მხრივ განვითარებულნი ყოფილან. სადაც სახელია, იქ უთუოდ საგანიც უნდა იყოს. ეგ სიტყვა ეხლა მთელ კაცობრიობას ეკუთვნის და ყოველი ხალხი, ცოტაოდენად განათლებული, ხმარობს თავის ენაში. მაშასადამე, არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ეგ სიტყვა ჩვენში იხმარებოდეს. «კრიტიკა» არის განხილვაც, გარკვევაც, გარჩევაც და დაფასებაც ერთად“².

ილიას გაბედულად შემოქონდა ქართულში მსგავსი უცხო, არსებითად ინტერნაციონალური, ტერმინები და ამასთანავე იგი შეუპოვებლად ებრძოდა უხამსურ გაქართულებას: „...უწინაც «ცისკარში» შეგვხვედრია ქართულ სტატიკაში რაღაც გარმიანული სიტყვები, მაგ., ზადაჩა, ოსტროვები, ლინიები, მაგრამ ეს სიტყვები... სასაცილონი იყვნენ თავის უშეგრობითაო“³.

ჟურ. „საქართველოს მოამბემ“ (1863 წ.), გაზ. „დროებამ“ (1866 წლიდან) და სხვ. საერთოდ „შვილებმა“, „თერგდალეულებმა“ „მამების“, „მტკვარდალეულების“, ბატონყმური ყოფიერებისა და თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლაში ბურჟუაზიული იდეოლოგიისა და ეროვნულ-განმან-

¹ „ცისკარი“, 1857 წ. № 6, გვ. 63.

² „ცისკარი“, 1861 წ. № 6.

³ ილ. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრ. კრებული, II, 1941 წ., 10.

თავისუფლებელ ლიტერატურასთან ერთად შექმნეს ახალ ცნებათა შესაბამისი, ახალი ქართული შესატყვისები და შემოიღეს და გააქართულეს უცხოური ტერმინები (ნაწილობრივ „ცისკრის“ ფურცლებზედაც) და ამ გზით გაამდიდრეს საერთოდ ქართული ენა—მიუხედავად იმისა, რომ ამ დროიდანაც შემოღებული მრავალი ტერმინი თანამედროვე ქართულმა არ შეინარჩუნა.

სსენებულ ორგანოებში იბეჭდებოდა: „შემეცნება“ (сознание); „შეკუმშულობა“ (ограничение); „ნივთი“ (вещь); „საზოგადოების დაწყობილობა“ (общ. устройство); „აღრევა“ და „სახალხო აღრეულობა“ (révolution); „შრომის ნაყოფიერება“ (производительность труда); „სამოქმედო იარაღი“ (орудия производства); „მოაზრე ცხოვრება“ (идейная жизнь); „მოსაქმე ცხოვრება“ (практическая жизнь); „წარმოება“ (производство); „მიწის გამოსავალი“ (земледельческие продукты); „კომმუნური დაწყობილობა“¹; „შრომის ნაყოფი“ (продукт труда); „საპოლიტიკო ეკონომია“; „აღებ-მიცემობა“ (промышленность); „საპოლიტიკო შეხედულება“; „გამორთმევა“ (взыскание); „საესტეტიკო მოძღვრება“; გაანგარიშებული გზა (направление); „ნებაყოფლობითი შრომა“ (свободный труд); „ნებაყოფლობითი შეკრულება“ (добровольное соглашение) და სხვ.

მოვიყვანთ კიდევ რამდენიმე მაგალითს ცალკეულ მწერალთაგან, რომელთაც მნიშვნელოვანი ღვაწლი დასდევს ქართული სოციალურ-ეკონომიკური ტერმინოლოგიის განვითარებას.

დიმ. ყიფიანის ნაწერებში მოიპოვება რუსულ-ქართულის შემდეგი ურთიერთშესატყვისები: მებატონე—помещик; ძირეული კანონი—коренной закон; მოსახლეობის აღწერა—перепись населения; ფეოდალური წესდებულება—феодалное устройство; დამოკიდებულება—иерархия; ურთიერთ-

¹ კირ. ლორთქიფანიძე 1863 წ. წერდა: „...არიან კიდევ იმისთანა კაცები, რომ ღლიც სრულს კომმუნურს დაწყობილებაში ხედვეთ საზოგადოების იდეალსა. და ამბობენ, რომ კაცობრიობა ამ იდეალისაკენ მიისწრაფის“-ო („საქ. მოამბე“, 1863 წ. № 11—12).

დამოკიდებულება — взаимные отношения; კაცობრიობა — человечество; მოძრავე საკუთრება — движимая собственность; ნიადაგი — почва; სამსახური, გადასახადი — повинность; სამსახური — служба; სამსახური — подать; ვაჭრობა და აღებ-მიღებობა — торговля и промышленность; ნიჭიერება — способность; ქურახანა, ზავოდი — завод; საცხოვრებელი — состояние; მოსაქმეობა — деятельность; სარგებლობა — выгода; სასოფლო ეკონომია, სასოფლო მომქივნეობა — сельское хозяйство; უზრუნველყოფა — обеспечение; ყოფა-ცხოვრება — быт; სახლისკაცები — однофамильцы; ქირით მუშაობა — вольнонаемная работа; ხენა-თესვა — хлебопашество; განზრახვა — предположение; კამერალიის აღწერა — камеральное описание; ხარჯები — издержки; შტრაფი — штраф; რუბლი — рубль; სარგებელი — проценты; ზარალის ზღვევა — возмещение убытков; შემოსავალი — доход; ადგილ-მამული — имение; შესწავება — применение და სხვ.

გ. წერეთლის ნაწერებში გვხვდება ტერმინები: „თავის-ცნობა“ (самосознание); „თვითმყოფობა“ (самобытность); „პრაქტიკული მოქმედება“; „ბამბის მანუფაქტურა“ (хлопкоткацкая мануф.); „საიურიდიკო სასწავლებელი“; „ბუნების გამომძიებელი“ (естествоиспытатель); „ზღვის მოხელე“ (морской чиновник); „კაჩეგარი“; „ზღვის მწერალი“ (морской писатель); „სახელმწიფო დაწყობილობა“ (гос. устройство); „საპოლიტიკო მდგომარეობა“; „მხენელ-მთესველი“ (землепашец); „აჩხაპირი“ (маска); „საენო მეცნიერება“; „საპოლიტიკო დაწყობილობა“; „საეაქრო“ (товар); „ავეჯი“ (инструмент); „მებატრონე“ (хозяин); „საპოლიტიკო დამოუკიდებლობა“; „გარეშეუსაზღვრელი“ (неограниченный) და სხვ.

ბ. ნიკოლაძის ნაწერებში: „სამუშაო იარაღეულობა“ (оборудование); „შუათანა დასი“ (среднее сословие); „საზოგადო ეკონომია“ (политэкономия, социальная экономия); „საქონელი“ (товар); „ფაბრიკანტი“; „მომრიგებელი შუამავალი“; „შრომის იარაღი“; „ურთიერთთავდებობა“ (круговая порука); „სასოფლო კრება“ (морской сход); „გადაწყვეტი-

ლება“ (приговор); „მომეტებული ფასი (дополн. плата); „საზოგადო მიწის მფლობელობა“ (общинное землевладение); „ამოგება“ (выручка); „ხორაგეულობა“ (продовольствие); „საქონლის გამკეთებელი“ (товаропроизводитель); „ერობა“ (земство); „უნაყოფო“ (безрезультатный); „შრომის ნაყოფი“ (результат труда); „დამოკიდებულება“ (отношение); „სახელოსნო სასწავლებელი“ (ремесл. учил.); „შრომის განაწილება“ (раздел. труда); „უსწორ-მასწორობა“ (неравенство); „ფლანგვა“ (расточительство); „ერთობა“ (единство); „ქიშპობა“ (конкуренция); „განხეთქილება“ (антагонизм); „ნაყოფი“ (плод); „ეკონომიური სამართლიანობა“ (эконом. справедливость) და სხვ.

ეს ამონაწერები გვარწმუნებენ, რომ მე-19 ს. დასაწყისიდანვე ქართულ პრესაში, პუბლიცისტიკაში, არაიშვიათია შემთხვევა, როდესაც ახლადშემოღებულ ტერმინად სთვლიან ნამდვილად ჯერ კიდევ ძველ ქართულ მწერლობაში დამკვიდრებულ სიტყვებს, ტერმინებს, რამდენადაც მათი მართლაც და ახლად შემოღება უხდებოდათ, რომ არა ვთქვათ იმის შესახებ, რომ ხშირად ასეთი ახლადშემოღებული, რუსული ან რომელიმე უცხო ენის მიხედვით შექმნილი ახალი ქართული ბევრად ჩამოუვარდება ძველს.

მაგალითისათვის საკმარისია „წყალვარდნილის“ დასახელება; იგი ახალ ქართულში რუს. водопад-ის პირდაპირი თარგმანის სახითაა შემოსული.

დიდებულ ქართულ ლექსიკოგრაფს საბა-სულხან ორბელიანს სიტყვა „წყაროსთან“, სხვათა შორის, უწერია: „...რა წყარონი შეკრებიან და ჩაივლიან, ხევი ეწოდების; და ხეები (ხევნები) რა შეერთდებიან, მდინარე შეიქმნების; უკეთუ წყალი მაღალთა კლდეთა ჩადის—დანჩქერი; და დაბალთა კლდეთა ჩამდენსა—ჩანჩქერი; ხოლო ლოდნართა მჩქერვალთა—გოჩგოჩანა; სადა ღრმად და მდორედ მიდის—ლუბრპა და სადა წყნარად და არა ლუბრმად დიან—მონიო; სადა მჩქერვალად წყნარების და ერთსა ადგილსა დაღრმავდების—მოჩევი;

დანჩქერი ღრმად ჩაიჭრების და აღმოდუღილივით ზე აღმო-
იჭრების—ზვირთი¹...

ამგვარად, თავის დროისათვის ამ მხრივ ესოდენ დახვე-
წილ ქართულს, ცხადია, სრულიადაც არ პირდებოდა ВОДО-
пал-ის გაქართულება და ნაცვლად მშვენიერი და თანაც თვით
საქართველოს რელიეფის შესაბამისად შექმნილი გრადა-
ციებიანი ქართული შესატყვისებისა — დანჩქერი და
ჩანჩქერი — წყალვარდნილის შემოღება.

„წყალვარდნილი“, თუ არა ვცდებით, გ. წერეთელ-
მა შემოიტანა. იგი 1868 წ. დაბეჭდილ ფელეტონში, „უცხო
ქვეყნის ამბები“, წერდა: „...ბულონის ტყეში... პარიჟელები
ისმენენ ბუღბუღის გალობასა და წყალ-ვარდნილის (во-
допад) ჩხრიალსო...“² მაგრამ ამ ტერმინის ქართულში დამ-
კვიდრების დამსახურება, ცხადია, შესაბამის დარგში მომუ-
შავე სპეციალისტებს უნდა მიეწეროს.

ხსენებული გარემოება გვიჩვენებს, თუ რამდენად დავი-
წყებული იყო იმ დროს ძველი ქართული მწერლობა და იმა-
საც, თუ რამდენად დიდი იყო ის გარდატეხა, რაც ჩვენი
ქვეყნის საზოგადოებრივ და კულტურულ ცხოვრებაში დაიწ-
ყო მე-19 საუკუნიდან.

განხილული და ნაწილობრივ კიდევ ქვემოთ წარმოდგე-
ნილი მასალა გვიჩვენებს აგრეთვე ახალი ქართული ლიტერა-
ტურული ენის ევოლუციის შესაბამისად რუსულის გავლენის
უფრო და უფრო შეგუებისა და მერმე ქართულის მიერ რუ-
სულისა და საერთოდ დასავლურის საკუთარი ბუნებრივი
განვითარების ბრძნედში საესეებით გარდაქმნილი სახით ათვი-
სების საინტერესო სურათებს.

* *

3. ილ. ჭავჭავაძის დეაწლი ქართული მეცნიერული
ტერმინოლოგიის წხრივაც განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა.
იგი, აღნიშნავდა რა ქართული სიტყვის ჩამორჩენილობას და

¹ ს. ორბელიანი, „ქართული ლექსიკონი“, 1928, ტფ. 442.

² გაზ. „დროება“, 1868 წ. № 22.

მის განვითარებაში რუსულის დადებით გავლენას, წერდა: (1866 წ.): „მეტყველების ნიჭს ისეთი ვარჯიშობა უნდა, როგორც ყველაფერს სხვას. მეტყველების წყარო აზრია და აზრის წყარო ნებითი ცხოვრებაა. ჩვენ განკერძოების შემდეგ გონებითად აღარ გვიცხოვრია და, რადგანაც ენას მაინც პირში ტოკვა უნდოდა ჩვეულებისამებრ, ავიღეთ და უაზრო ხმები, რომლებიც ჩვენი ხეხულების გარშემო პირუტყვის ბუნებაში ისმოდა, ენის სალაქლაქო ქართულ სიტყვებად ვაქციეთ, და მადლობა ღმერთსა, დღევანდლამდე ამ-გვარის სიტყვებით იოლად მივდივართ. ამიტომაც პირუტყვ-ბუნების ხმის მსგავსის სიტყვებით აივსო ჩვენი ენა, და დახე, თუ ერთი გონებითი აზრის მცველი სიტყვა ემატნა. მაგალითები ათასია: ფრიალი, კრიალი, ბრიალი, პრიალი, გრიალი, ქრიალი, ღრიალი, ჭრიალი, ხუტუნი, ღრუტუნი, სრუტუნი, წრუტუნი, ჟრუტუნი, ფრუტუნი და ათასი ამისთანით¹ აივსო აზროკლებული, უნიადაგო ჩვენი უბედური ენა. სადღაა ქართული ენა?..“ განკერძოებული ცხოვრება საშუალებას არ გვაძლევდა, რომ ერთად გვეაზრნა, რომ ერთმანეთის აზრის აღებ-მიცემობისათვის საერთო მნიშვნელობის სიტყვა და ენა შეგვექმნა!“²

ოთხიოდე წლით ადრე, 1862 წ., ეხებოდა რა კერძოდ ქართულში ახლად შემოღებულ ტერმინებს, ილია აცხადებდა: „ამ უკანასკნელ დროს რამდენი ახალი სიტყვა შედგა წმინდა ქართული: შიგ მდებარეობა (содержание), მიქცევა-მოქცევა (отношение не в смысле математического отношения), წარლტოლვილი (отвлеченный), მოთხოვნილება (требование), გავლენა (влияние), მიმართულება (направление), მეცნერება (наука) და თვით „მამული“ უწინ იხმარებოდა როგორც მართო დედულ-მამულის სახელი, ეხლა ეგრეც იხმარება და ისეც, როგორც მთელი სამშობლო ქვეყნის საზოგადო სახელი, მაგ.,

¹ შეად. აკად. გ. ახვლედიანი, „ბერათმონაცვლეობის ზოგიერთი საკითხი ქართულში“ (თ. ს. უ. შრომები, 34, 1948, გვ. 356-360).

² ილ. ქავჭავაძე, „თხზულებათა სრული კრებული“, 1841, II, 57.

ჩემი მამული საქართველო“. ანდა კიდევ, ერთგან იგი წერდა: „ჩვენს ენაში სიტყვა არ მოიპოვება იმ აზრის გამოსახატავად, რასაც რუსული სიტყვა „сословие“ ნიშნავს. ეხლანდელი ჩვენი სიტყვა „წოდება“ გუშინდელი სიტყვაა; ე“ლა შემოგვყავს ვაინაზრობით და ისიც ვინ იცის ვარგა სახმარად თუ არა, არამცთუ ხალხში არ არის ეკ სიტყვა, ან მაგის მზგავსი რამ აზრითა და მნიშვნელობითა, ძველს კანონებშიაც და წერილებშიც არსად არ შევხვედრივართ“¹.

ილია ამასთანავე აღნიშნავდა ახლად შემოღებულ სიტყვათა შეთვისება-გაერცელების სიძნელეს: „...ეს სიტყვები ხომ სულ წმინდა ქართულია, მაგრამ მაინც კიდევ ადვილად გასაგებნი არ არიან, ამიტომ რომ ახლები არიან, ე. ი. ახლის აზრით და მნიშვნელობით იხპარებიან. რასაკვირველია, ამ სიტყვების აზრს შევეჩვევით თავის დროზედ, მაგრამ მინამ შევეჩვევით, იმ დრომდე ეგენი ბნელში იქნებიან და ძნელად გასაგონნი“².

ცხადია, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, განმტკიცებული რუტინა როგორც ყოველ საქმეში, ისე აქაც ხელს უშლიდა სიახლეთა შემოტანასა და დანერგვას.

ამ კონტექსტში კიდევ ერთ საყურადღებო საკითხს უნდა შევეხოთ. ზემოთ ამოწერილ ციტატაში მოყვანილია თვით ილიას მიერ შემოღებული თუ მოწონებული რამდენიმე ახალი ქართული ტერმინი. მათგან ზოგიერთი (მოთხოვნილება, გავლენა, მიმართულება) საბოლოოდ დამკვიდრდა ქართულში;

¹ ილ. ჭავჭავაძე, „თხზულებანი“, VIII, 56; აღსანიშნავია, რომ დიმ. ყიფიანი ბატონყმობის გაუქმების შესახებ (1863 წ.) პარალელურად ქართულ-რუსულ ენაზე დაწერილს თავის ვრცელს მოზსენებაში сословие-ს მკვიდალენტურ ქართულ შესატყვისს არსად არ იძლევა, მაგალითად, ტექსტში რუს: освобождение вообще всего крепостного сословия-ს შეესატყვისება ქართულ: „განთავისუფლება საზოგადოდ ყმებისა“ (იხ. П. В. Г у-г у ш в и л ი, „Сельское хозяйство и аграрные отношения“, 1950, II, 93). მაგრამ сословие-ს ადეკვატური ქართული ამეაჰადაც არ მოგვეპოვება, რამდენადაც „წოდება“ უფრო ზუსტად ავანთ-ს შეესატყვისება.

² იქვე, გვ. 633. კურსივი ჩვენია—პ. გ.

ნაწილი კიდევ დღეს სულ სხვა აზრით იხმარება, ხოლო იმ რუსულ ტერმინებს, რომელთა შესატყვისად ისინი თვით ილიამ გამოიყენა, სხვა ქართული შესატყვისი დაუმკვიდრდა. მაგ., содержание—შინაარსი, (ნაცვლად „შიგ-მდებარეობისა“); отношение—ურთიერთობა, დამოკიდებულება და სხვა (ნაცვლად მიქცევ-მოქცევისა); отвлеченный—განყენებული, (ნაცვლად წარლტოლვილისა) და სხვ..

ზემოთ, „საქ. გაზეთიდან“, „ტფ. უწყებანიდან“ და სხვ. ორგანოებიდან მოყვანილი რუსული თუ უცხოური ტერმინების რიგი თავდაპირველი ქართული შესატყვისი ქართულის შემდგომმა განვითარებამ სავსებით ჟარკო, ან გადამუშავებული სახით შეინარჩუნა, ანდა კიდევ ძველი ქართული მწერლობის ძეგლთაგან შერჩეული შესაბამისი შესატყვისით შეცვალა. რუსული და უცხოური ტერმინების ქართულ შესატყვისთა ამგვარი ტრანსფორმაციის შესწავლა ღირსია სპეციალური შრომისა, რომელიც წარმოგვიდგენდა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის განვითარების საინტერესო და თანაც ღიდი პრაქტიკული მნიშვნელობის ისტორიას. ჩვენ ქვემოთ გაკვრით განვიხილავთ ადგივკატურობის მიმართულებით წარმოებულ ქართულ შესატყვისთა ამ ტრანსფორმაციის ორიოდე მაგალითს.

თავისი ხანგრძლივი და დიდატნაყოფიერი ლიტერატურული მოღვაწეობის მანძილზე ილ. ჭავჭავაძე არა ერთხელ აღნიშნავდა ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის ჩამორჩენილობას. 1880-იან წლებში, იკვლევდა რა საქართველოში აგრარული ურთიერთობის საკითხებს, იგი იძულებული იყო განეცხადებინა: „ბოდიშს ვიხდით ჩვენ მკითხველებთან, რომ სიტყვა ჩვენი მძიმეა და ადვილად გასაგები არ არის: იმ საგნისათვის, რომლის გამოც ჩვენ მოგვიხდა ამ-ჟამად ლაპარაკი, ტერმინები და თვით წყობა სიტყვიერებისა ჯერ არ არის, ჩვენდა სამწუხაროდ ჩვენს ენაში შემოტანილი და გაშინაურებული“; იგი მაინც იმდენად მოწიწებით ეპყრობოდა ქართულს, რომ კიდევ ბოდიშობდა: „სიმძიმე სიტყვისა იქნებ ჩვენ მიერ ენის უცოდინარობის მიზეზითაც იყოს“.

ილია აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა სწორედ ამ ხანებში თბილისში შექმნილ ტერმინოლოგიის კომისიაში. 1885 წელს იგი ი. მეუნარგიას წერდა: „ზოგიერთმა ჩვენგან ახლად შემოღებულმა სიტყვებმა და ტერმინებმა მოწონებისა და დაწუნების ღალადი მოჰფინეს ჩვენს სალიტერატურო არე-მარესო“¹. ამ მიმართულებით მუშაობა მას არასოდეს არ შეუწყვეტია მთელი თავისი მოღვაწეობის მანძილზე.

ქართული ტერმინოლოგიის შემუშავების მხრივ ილ. ჭავჭავაძის მოღვაწეობაში აკად. ა. შანიძე აღნიშნავს ორ მომენტს. ესაა: „ერთი მხრით უცხო სიტყვების შემოტანა და მეორე მხრით ქართული ენის წიაღში დაძებნა ისეთი სიტყვებისა და გამოთქმებისა, რომლებიც საჭიროა მეცნიერებისა და ტექნიკის სხვადასხვა დარგისათვის“²; ვფიქრობთ, აქ საჭიროა დაემატოს კიდევ მესამე მომენტი: გარდა ამისა, ილია ჭკმნიდა ახალ სიტყვებს, ტერმინებს. ჰქმნიდა, ცხადია, ქართული ენის ბაზაზე. იგი ამას თვითონ უწოდებს შესაფერი სიტყვის მოგონებას (გამოგონებას). სწორედ ასეთი, ახლად შექმნილი, სიტყვის შესახებ ილია წერს: „რაც უნდა კარგად მოიგონო სიტყვა, თუნდა წმინდა ქართულიც იყოს, რაკი ამ სიტყვას ახალს მნიშვნელობას მისცემ, ისიც ისე გაუგებარი იქნება ჯერხანად, როგორც უცხო ენის სიტყვა. ამ უკანასკნელ დროს რამდენი ახალი სიტყვა შედგა წმინდა ქართული“, დასძენდა იგი.

ილიას ახალი სიტყვების წარმოქმნა საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების აუცილებელ თანამდევ მოვლენად ჰქონდა წარმოდგენილი: „თუ ხალხი ცხოვრობს, განვითარებაში არის, ე. ი. აზრიანობა, გამსჯელობა ემატება, სიტყვაც მოემატება, ენაც გაუმდიდრდება. ვინც იძახის, ნუ იხმარებთ ახალს სიტყვებსაო, იმან არ იცის რას ამბობს. ის ამით ამბობს, რომ აზრს ნუ გვმატებთო, გონებას მხედველობას ნუ უვრცე-

¹ ილ. ჭავჭავაძე, „წერილები“, I, 1949, სოფუმი. გვ. 67.

² აკად. ა. შანიძე, „ი. ჭავჭავაძე, როგორც მეზრძოლი ახალი სალიტერატურო ქართულის დამკვიდრებისათვის“ (იხ. „ილ. ჭავჭავაძე საიუბილეო კრებული“, 1939, თბ., 22).

ლებთო, წინ ფეხს ნუ გვადგმევინებთო, ერთი სიტყვით —
კაცნი კაცობას ნუ ჩემობთო“¹.

ამასთანავე ილია მოითხოვს მეცნიერულ მწერლობაში
ხმარებულ ტერმინთა აზრის სიზუსტეს, გარკვეულობას, რაც
სალაპარაკო ენაში ჩვეულებრივ არაა ყოველთვის დაცული.

ნ. ჟორდანიასთან, „ამ ჩვენს ძალათ მარქსისტთან“² კა-
მათში, — არჩევს რა სიტყვის სალაპარაკო, ლექსიკონურსა და
მეცნიერულ-ტერმინოლოგიურ მნიშვნელობას, ილია წერს
(1900 წ.): „მაგალითებრ, სიტყვა „კაპიტალი“ საყოველღეო,
საყველ-პურო საუბარში ხშირად იხმარება ვითარცა ფულადი
ქონება ადამიანისა და განა მეცნიერული მნიშვნელობა ამ
სიტყვისა ეს არის? განა იგი „კაპიტალი“, რომლის ახსნასაც
სახელოვანმა მარქსმა სამი ტომი თხზულება მოანდომა, და ეს
საყველ-პუროდ ხსენებული „კაპიტალი“ ერთი და იგივეა?“³.

ამგვარად, სალაპარაკო სიტყვას ხშირად სხვა მნიშვნე-
ლობა ეძლევა მეცნიერებაში, მაგრამ ასეთ შემთხვევაში იგუ-
ლისხმება, რომ ლიტერატურაში არსებობს ამ სიტყვის, ე. ი.
ტერმინის ცნების სპეციალური და ზოგადი მეცნიერული მნიშ-
ვნელობის განმარტება. სხვარიგად სალაპარაკო სიტყვის სხვა
ენებში უკვე მეცნიერულად დადგენილ ტერმინთა შესატყვი-
სად გამოყენება ძალიან ხშირად შარცხს განიცდის. მაგალი-
თად, „თანხა“ — კაპიტალის მაგიერ, „ჯამაგირი“ — зарплата-ს
(ხელფასის) მაგიერ და სხვა.

როგორც ცნობილია ილია ჭავჭავაძეს შემოჰქონდა ახალი
სიტყვები, ტერმინები და გამოთქმები თვით დროის ვითარების
მიერ წამოყენებული ახალი ცნებების აღსანიშნავად. ამას-
თანავე უნდა ითქვას, რომ ამ სიტყვებსა და ტერმინებს იგი
ჰქმნიდა ქართული ლექსიკური მასალისა და ქართული ენის
მიერ შეთვისებული უმთავრესად, ცხადია, რუსული სიტყვების
და ამასთანავე გავრცელებული უცხო სიტყვების მიხედვით.

¹ ილ. ჭავჭავაძე, თხზ. სრ. კრებული, 1941, II, 633 — 634.

² ილ. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, IX, გვ. 149.

³ ილ. ჭავჭავაძე, იქვე, 141.

ილია დიდ მოთხოვნებს უყენებდა, კერძოდ, თარგმნის ხელოვნებას. იგი 1879 წ. ამატარებდა გ. თუმანიშვილს, რომელსაც, — არ ფლობდა რა ქართულ ენას, — „რუსულიდან არამც თუ სიტყვა-სიტყვით უთარგმნია, ბრუნვაცი გადმოუღია“¹. ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ილია შეუპოვრად ეკვეთა კაზლოვის „შეშლილის“ მთარგმნელს რევაზ ერისთავს და უკანასკნელთან ერთად მთელ „ძველ თაობას“, როგორც თვით სათარგმნი თხზულების (ავტორის) შერჩევის, ისე კერძოდ ქართული ენის დაცვისა და განვითარების საკითხებში.

იხილავდა რა რევაზ ერისთავის ხსენებულ ნამუშევარს. ილია სწერდა (1860 წ.): „როცა ვკითხულობდი თარგმნილ „შეშლილს“, სწორედ უნდა მოგახსენოთ, ხან გვეცინებოდა, და ხან გვაწუხებდა, რომ ეგეთი უენო ენად ვნახეთ ჩვენი საყვარელი ენა... გიკვირს, კაცმა როგორ უნდა გაიმეტოს თავის დედ მამის ენა ისე, როგორც თავად ერისთავს გაუმეტნია! სწორედ უნდა მოგახსენოთ, ამისთანა წერაში არამც თუ იყოს ენის სიყვარული, არამედ ენის სრული უპატიობა და სიძულვილი“².

ილია აღნიშნავს, რომ ცუდ თარგმანს შეუძლია სახელი-გაუტეხოს თვით ავტორსაც: „...თუ კაზლოვი შეგძულდეთ, ჩვენო მკითხველო, თავისი ბრალი არ იქნება, როგორც მის უწყალო მთარგმნელისა³... რადგან... კაზლოვის „შეშლილი“ სრულიად შეშლილა ქართულს ენაზედ; ერთი ბეწო შებრალება და სიყვარული არა ჰქონია იმის მთარგმნელს — არც იმისი, რაც უთარგმნია, არც თავისივე ამორჩეული პოეტისა, არც ხელოვნებასა, არც თავისი მშობლიური ენისა. მარტო ჩანს, რომ საკვირველად ჰყვარებია თ. ერისთავს რითმების რახარუხი“⁴; ამგვარად, ილია მოითხოვს აგრეთვე, რომ მთარგმ-

¹ ილ. ტავჭავაძე, თხზ. სრ. კრებ., 1941. II, 243; გ. თუმანიშვილის „აღმანახში“ (1879 თბ.) მოთავსებულ „ეორჟ დანდენის“ თარგმანზე.

² იქვე, გვ. 10.

³ იქვე, გვ. 13.

⁴ იქვე, გვ. 17.

ნელის შეხედულებები, მიმართულება, უნდა ემთხვეოდეს ავტორისას, ე. ი. მთარგმნელს მთლიანად უნდა ესმოდეს ავტორი; კიდევ მეტი, მას უნდა უყვარდეს „თავისივე ამორჩეული“ ავტორი და ის საქმე, იდეალები, რასაც უკანასკნელი ემსახურება საკუთარ მოწოდებადვე მიაჩნდეს. ვინაიდან „ვისაც იგი მადლი ღვთისა არა აქვს, რომ სხვის სიხარულით გაიხაროს, სხვის სიხარულს ვერც შეამჩნევს, ვერც აღიბეჭდავს“¹.

კერძოდ მეცნიერული ლიტერატურის თარგმანში ცნობილია შემთხვევები, როდესაც ორივე ენის კარგ მცოდნეს, რომელსაც საფუძვლიანად არ სცოდნია საგანი, ე. ი. თემა თხზულებისა, და რომელსაც, მაშასადამე, არ შეეძლო მისი გაგება, სავსებით დაუმახინჯებია ავტორის აზრები; ცხადია, ანალოგიური შედეგი მიიღება ძალიან ხშირად მაშინაც, როდესაც ავტორის სოციალურ-პოლიტიკური შეხედულებანი უწინააღმდეგება მთარგმნელისას.

* *

4. ჩვენს ეპოქაში ქართული სოციალურ-ეკონომიკური ტერმინოლოგიის განვითარება ბუნებრივად უკავშირდება მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად თარგმნის საქმეს. მარქსიზმ-ლენინიზმი ეპოქალურ სიახლეთა ჰომასწავებელია არა მხოლოდ მეცნიერებაში, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში. ამ ახალ დიდ მეცნიერებას არ შეეძლო წარმოქმნილიყო, სხვათა შორის, ახალი სიტყვების, ახალი ტერმინების შექმნის გარეშე.

თუ რამდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კ. მარქსი მეცნიერულ თარგმანს, ჩანს თუნდაც იქიდან, რომ „კაპიტალის“ პირველი ინგლისური თარგმანი (1875 წ.), რომლის შესწორებას თვით ავტორმა მოკიდა ხელი, არ გამოქვეყნებულა უმთავრესად იმის გამო, როგორც ფრ. ენგელსი გადმოგვცემს, რომ ვერ გამოუწახავთ „სავსებით შესაფერისი მთარგმნელი“.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ. სრ. კრებ., 1941. II, გვ. 535.

„კაპიტალის“ ინგლისური გამოცემის წინასიტყვაობაში (1886 წ.) ფრ. ენგელსი, უდგენს რა მკითხველს თარგმანის ანგარიშგებას, აცხადებს: „...არის მაინც ერთი სიძნელე, რაც ჩვენს მკითხველს ვერ ავაცილეთ. ესაა ზოგიერთი ტერმინის ხმარება ისეთი მნიშვნელობით, რომელიც განსხვავდება იმისაგან, რაც მათ აქვთ არა მხოლოდ ყოველდღიურ სალაპარაკო ენაში, არამედ ჩვეულებრივ პოლიტიკურ ეკონომიაშიც. მაგრამ ეს აუცილებელი იყო. ყოველი ახალი თვალსაზრისი მეცნიერებაში იწვევს რევოლუციას მის ტექნიკურ ტერმინებში. ყველაზე უკეთ ამას ააშკარავენ ჰიმიო, რომლის მთელი ტერმინოლოგია საფუძვლიანად იცვლება დაახლოებით ყოველ ოც წელიწადში, ისე რომ ძნელად თუ მოიძებნება ისეთი თუნდაც ერთი ორგანული შენაერთი, რომელსაც არ ჰქონდეს რიგი სხვადასხვა სახელწოდება. პოლიტიკური ეკონომია ჩვეულებრივ კომერციული და მრეწველური (ინდუსტრიული) ცხოვრებიდან ღებულობდა ტერმინებს იმ სახით, როგორაც მათ ნახულობდა და იყენებდა ისე, რომ სრულებით ვერ ამჩნევდა, რომ ამით იგი თავს იზღუდავდა ვიწრო წრით იმ ცნებებისა, რომელთაც ეს ტერმინები გამოხატავდნენ. მაგალითად, კლასიკურმა პოლიტიკურმა ეკონომიამ გარკვევით იცოდა, რომ მოგებაცა და რენტაც მხოლოდ ქვედანაყოფებია, მხოლოდ წილადებია პროდუქტის იმ ფასგადაუხდელი ნაწილისა, რომელიც მუშამ უნდა მისცეს თავის მეწარმეს (რამდენადაც მეწარმე მხოლოდ პირველი ითვისებს მას, მაგრამ იგი არაა მისი უკანასკნელი, ერთადერთი მეპატრონე). თუმცა კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიაც-კი არ გასცილებია მოგებისა და რენტის ჩვეულებრივ ცნებათა ფარგლებს, მას არასოდეს არ გამოუკვლევია პროდუქტის ეს ნაწილი (რომელსაც მარქსი ზედმეტ პროდუქტს უწოდებდა) მის ერთობლიობაში, როგორც მთლიანი რამ და ამიტომაც არასოდეს არ მიუღწევია ნათელ გაგებაზე მისი წარმოშობის, მისი ბუნების და კანონებისა, რომლებიც აწესრიგებენ მისი ღირებულების შემდგომს განაწილებას. სწორედ ასევე მთელ

წარმოებას, სოფლის მეურნეობისა და ხელოსნობის გამოყ-
ლებით, განუჩეველად მოიცავს ტერმინი მანუფაქტურა, რი-
თაც წარიხოცება განსხვავება ეკონომიკური ისტორიის ორ
დიდ და არსებითად განსხვავებულ პერიოდს შორის: ხელით
შრომის დანაწილებაზე დამყარებულ საკუთრივ მანუფაქტუ-
რისა და მანქანების გამოყენებაზე დამყარებულ თანამედროვე
მრეწველობის პერიოდს შორის. ამიტომ თავისთავად ცხადია,
რომ თეორია, რომელიც თანამედროვე კაპიტალისტურ წარ-
მოებას განიხილავს, როგორც მხოლოდ გარდამავალ სტადიას
კაცობრიობის ეკონომიკურ ისტორიაში, უნდა ხმარობდეს
ტერმინებს, რომლებიც განსხვავდებიან ჩვეულებრივი ტერმი-
ნოლოგიისაგან ავტორებისა, რომლებიც წარმოების ამ ფორ-
მებს განიხილავენ, როგორც მარადიულ და საბოლოო ფორ-
მებს¹.

ამგვარად, როგორც ფრ. ენგელსი წერს, ახალი მოძღვ-
რების (და ისიც ისეთი მოძღვრებისა, როგორიცაა მარქსიზ-
მი) შემქმნელ ადამიანს არ შეეძლო არ შეექმნა აგრეთვე
ახალი ტერმინები, რაც, რა თქმა უნდა, დიდიად ართულებდ
ქ. მარქსის გენიალური თხზულების თარგმნას.

ერთი წლით ადრე (1885 წ.), ეხებოდა რა ისევ „კაპი-
ტალის“ I ტომის ინგლისურად თარგმნის საკითხს, ფრ. ენ-
გელსი წერდა: „იმისათვის, რათა თარგმნით ასეთი წიგნი,
არაა საკმარისი კარგად იცოდეთ გერმანული ლიტერატურუ-
ლი ენა. მარქსი თავისუფლად სარგებლობს გამოთქმებით
ყოველდღიური ცხოვრებიდან და პროვინციული დიალექტე-
ბის ილიოზებით; ის ქმნის ახალ სიტყვებს, თავის საი-
ლუსტრაციო მასალას ის იღებს მეცნიერების ყველა სფერო-
დან“, ხოლო ციტატებს—მრავალ სხვადასხვა ენაზე დაწერი-
ლი წიგნიდან; იმისათვის, რომ იგი გაიგოთ, საჭიროა ნამ-
დვილად საფუძვლიანად ფლობდეთ გერმანულ ენას, სალა-

¹ К. Маркс, „Капитал“, I, 1950. стр. 29—30; К. Marx, „Das Kapital“, I. Moskau, S. 25—26.

პარაკოსა და ლიტერატურულს, და ამას გარდა საჭიროა ზოგი რამ იცოდეთ გერმანული ცხოვრებიდან¹.

ამასთანავე ფრ. ენგელსი, მიუთითებს რა, რომ ძლიერი გერმანული ენა უნდა ითარგმნოს ძლიერი ინგლისური ენით, რომ უნდა იქნეს გამოყენებული ენის საუკეთესო რესურსები, აცხადებს: კ. მარქსის მიერ „ახლად შექმნილი გერმანული ტერმინები მოითხოვენ შექმნას შესაბამისი ახალი ინგლისური ტერმინებისა“ და რომ „ტექნიკური ტერმინი ყოველთვის გადაცემულ უნდა იქნეს ერთი და იმავე ტოლმნიშვნელოვანი ტერმინებით“².

ჩვენ აქ ხაზგასმით აღვნიშნავთ კერძოდ იმ მითითებას ფრ. ენგელსისა, რომ კ. მარქსი ქმნიდა ახალ სიტყვებს, რომის მიერ შემოღებული გერმანული ტერმინების ინგლისურად გადასაცემად აუცილებელია შესატყვისი ახალი ინგლისური ტერმინების შექმნა და რომ ტექნიკური ტერმინის (მაგ., Wertgröße—ლირებულების სიდიდე) გადაცემა ყოველთვის უნდა ხდებოდეს ერთი და იმავე ეკვივალენტური ტერმინით.

გასაგებია, რომის, რასაც ფრ. ენგელსი ამბობს კ. მარქსის ინგლისურად თარგმნაზე, ითქმის ყოველ სხვა ენაზე თარგმნის შესახებაც და კერძოდ ქართულად მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების თარგმნაზედაც.

ამავე დროს ჩვენი მთარგმნელებისაგან ძალიან ხშირად გაიგონებო: „ასეთი გამოთქმა ქართულს არ ახასიათებს“; „არც ერთი ქართველი მწერალი ასე არ წერს“; „ეს ტერმინი ქართულად მძიმედ გამოითქმის“; „ასეთი სიტყვა ქართულში ჯერ არ გაგონილა“ და სხვ. და ეს მაშინ, როდესაც ფრ. ენგელსი მთარგმნელისაგან პირდაპირ მოითხოვს ორიგინალის ადეკვატური ახალი ტერმინების შე-

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. XVI, ч. 1. 1937, стр. 230.

² იქვე, გვ. 231.

ქმნას, — ცხადია, როდესაც ასეთი არ მოიპოვება ენაში, რომელზედაც ითარგმნება კ. მარქსი. ხოლო, როგორც წესი, ასეთი სიტყვები, ტერმინები, სხვა ენებში არ მოიპოვება, რამდენადაც ისინი თვით სათარგმნი თხზულების ავტორმა შექმნა თავის ენაზე, ხოლო ყველა სხვა ენას უხდება ან უთარგმნელად მიიღოს, ანდა შემოქმედებითად თარგმნოს იგი, ე. ი. თავისი ენის საგანძურიდან შექმნას ადეკვატური ნაციონალური ტერმინი.

რა თქმა უნდა, ამგვარ ნიადაგზე ქართული ტერმინის შექმნისას ამოსავალ წერტილად უნდა იქნეს მიღებული არა მხოლოდ სრული აზრობრივი ექვივალენტობა, რაც მეცნიერულ ტერმინოლოგიაში მაინც ყველაზე მთავარია, არამედ ისიც, რომ იგი შეძლებისამებრ ქართულად ჟღერდეს, ქართულად, ე. ი. ქართველისათვის ადვილად გამოითქმოდეს, ერთი სიტყვით, ენობრივად ქართული ხასიათისა. იყოს. ოღონდ აქ ერთი რამ ყოველთვის უნდა გვახსოვდეს: ყოველი ახალი უცხოა. ყოველი ახალი ტერმინი უჩვეულოა, მძიმედ გამოითქმის, სხვანაირად ჟღერს, ყურს ეხამუშება. მაგრამ გარკვეული დროის შემდეგ იგი ჩვეულებრივი ხდება, ქართულად იწყებს ჟღერას და ადვილადაც გამოითქმის.

* *

მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებელთა თხზულებების რუსულ ენაზე გამოცემამ შედარებით ფართო ხასიათი მიიღო რუსეთის პირველი რევოლუციის დროიდან. ხშირად იბეჭდებოდა განსაკუთრებით მომცრო მოცულობის ნაწერები. რუსეთის იმპერიის მრავალ ქალაქში და საზღვარგარეთაც რუსულად თარგმნიდნენ და ხშირად მასობრივი ტირაჟით სცემდნენ კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის ნაწერებს. დიდი რაოდენობით გამოცემულა ვ. ლენინისა და ი. სტალინის ნაწერები, რომელთაგან ფრიად მნიშვნელოვანი ნაწილი ქვეყნდებოდა ჟურნალ-გაზეთებშიაც.

როგორც ცნობილია, ამ პერიოდში გამომცემლობის, კერძოდ პოპულარული ბროშურების, აგიტაციურ-პროპაგანდისტული ლიტერატურის გამოცემა კომერციულადაც მომ-

გებიან საქმედ იქცა. ამ მხრივ ეს ის დრო იყო, როდესაც, როგორც ვ. ლენინი წერს, „ვაჭრები თავს ანებებდნენ შვრიით ვაჭრობას და იწყებდნენ უფრო მომგებიან ვაჭრობას— იაფი დემოკრატიული ბროშურით. დემოკრატიული წიგნაკი ბაზრის პროდუქტად გადაიქცა“¹.

ამავე პერიოდში განვითარდა კერძოდ ქართული დემოკრატიული წიგნაკების გამომცემლობაც. იბეჭდება დიდძალი როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი ლიტერატურა. ცალკე გამოცემების სახით გამოდის ამხანაგ ი. სტალინის რიგი შრომა. ქართულად გამოიცა ფრ. ენგელსის რამდენიმე შრომა. კერძოდ, „სოციალიზმის განვითარება უტოპიიდან მეცნიერებამდე“ 1906 წელს გამოსცა „სხივმა“ (№ 3), სახელწოდებით: „სამეცნიერო საუბარი“. ამგვარად, არამცთუ ავტორი არაა არსად მოხსენებული, არამედ შეცვლილია თვით შრომის სახელწოდებაც. ფრ. ენგელსის ამ შრომის ქართული გამოცემა ორჯერაა (№№ 3227 და 3253) აღწერილი „ქართულ წიგნში“ ავტორისა და შრომის ნამდვილი სახელწოდების გაუშიფრავად².

კიდევ უფრო ადრე, სახელდობრ 1905 წელს, თბილისში ქართულად გამოქვეყნდა კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის, „მანიფესტი კომუნისტური პარტიისა“ და ფრ. ენგელსის „საპოლიტიკო ეკონომიის კრიტიკა“; ეს უკანასკნელი შრომა მოთავსებულია კრებულში „ივერიის ბიბლიოთეკა“ (პრემია № 4). ამავე 1905 წ. ბათუმში გამოიცა კ. მარქსის „ვაჭრობის თავისუფლება“, რომელშიც ავტორი მოხსენებულია მხოლოდ ინიციალებით (კ. მ.). 1906 წელს ბათუმშივე გამოიცა ქართული თარგმანი კ. მარქსის წიგნისა: „საქიარო შრომა და კაპიტალი (საწარმოვო ურთიერთობა)“, ხოლო 1907 წ. იქვე გამოიცა კ. მარქსის ნაშრომი „ურიათა კითხვა“.

კავკასიის კავშირის კომიტეტმა 1905 წ. გამოაქვეყნა ვ. ლენინის შრომები: „რევოლუციონური დემოკრატიული

¹ Ленин, Сочинения XVI, 132.

² „ქართული წიგნი“. ბიბლიოგრაფია, 1941. ტ I, 301—302.

დიქტატურა პროლეტარიატისა და გლეხკაცობისა“ და „სოფლის გაქირვებულ გლეხკაცობას“. ანხანაგ სტალინის შრომები ღმ პერიოდში აქ თითქმის ყოველთვის ერთდროულად იბეჭდებოდა როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენებზე.

კ. მარქსის, ფრ. ენგელსის და ვ. ლენინის შრომები თუ 1905 წ. რევოლუციამდე ქართულ ენაზე უმეტესად მხოლოდ ცალკე წიგნაკების ან ჟურნალ-გაზეთებში მოთავსებული სტატიებისა თუ ნაწყვეტების სახით იბეჭდებოდა, ამიერიდან ჩვენ საქმე გვაქვს უკვე მათი ცალკეული შრომების წიგნებად თუ ბროშურებად გამოქვეყნების ფაქტებთან; არსებითად მხოლოდ ამ დროიდან იწყება მარქს—ენგელს—ლენინის თხზულებათა თუმცა არასისტემატური, მაგრამ მაინც შესამჩნევი რაოდენობით თარგმნა ქართულ ენაზე.

ანხანაგ ი. სტალინის ქართულად დაწერილი შრომებითა და მარქს—ენგელს—ლენინის თხზულებათა ქართული თარგმანებით იწყება ქართულ ენაზე ნამდვილად მარქსისტული მეცნიერული ტერმინოლოგიის შემუშავება¹.

მაგრამ როგორც ქართულ, ისე სსრ კავშირის ხალხთა ენებზე მარქსისტული მეცნიერული ტერმინოლოგიის შემუშავებისა და თვით მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების სისტემატური თარგმნა-გამოცემის საქმეს მკვიდრი საფუძველი ჩაეყარა მხოლოდ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დროიდან².

საბჭოთა კავშირის ხალხთა ენებზე მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ფართო მასშტაბით თარგმნა-გამოცემა დაიწყო 1918 წლიდან, როდესაც ამ საქმის ინციატორად გამოვიდა ეროვნების საქმეთა კომისარიატი, რომლის

¹ ამ მხრივ ი. სტალინის თხზულებათა მნიშვნელობაზე სპეციალურად გვექნება მსჯელობა.

² პ. გუგუშვილი, „ეკონომიკური მეცნიერება საბჭოთა საქართველოში“ („მეცნიერება საბჭოთა საქართველოში 25 წლის მანძილზე“, VI, ეკონომიკა), 1947. თბ.

სათავეში იღვა ანხანაგი ი. სტალინი. პირველ ხანებში განსაკუთრებით ხშირად იცემოდა კ. მარქსისა და ფრენკელის „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, რომელიც მსოფლიოს ხალხთა უმრავლესობის ენაზე ჩვეულებრივ იყო პირველი მარქსისტული გამოცემა.

სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში ეს საქმიანობა თანდათან უფრო ფართო გასაქანს ღებულობდა. ამ მხრივ აღსანიშნავია, კერძოდ როლი 1924 წელს დაარსებულ „სსრ კავშირის ხალხთა ცენტრალური გამომცემლობისა“ (დაიხურა 1931 წ.). თავისთავად ცხადია, უდიდესი მნიშვნელობისა იყო სსრ კავშირის საბჭოების XI ყრილობის დადგენილება ვ. ლენინის თხოულებათა სსრ კავშირის ყველა ხალხთა ენებზე გამოცემის შესახებ. ამ დადგენილების თავდაპირველად ნავარაუდევი მასშტაბით განხორციელება დაიწყო განსაკუთრებით 1931 წლიდან, მას შემდეგ, როდესაც საკ. კ. პ. (ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო სპეციალური დადგენილება მარქს—ენგელს—ლენინ—სტალინის ძირითად თხოულებათა სსრ კავშირის ხალხთა ენებზე - თარგმნა-გამოცემის შესახებ. ამ დადგენილების განხორციელებას ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ ნაციონალურ რესპუბლიკებში ამ დროისათვის უკვე მოიპოებოდა მთარგმნელ-რედაქტორთა კვალიფიციური კადრები¹.

განსაკუთრებით დიდ სიძნელეებს აწყდებოდნენ მთარგმნელ-რედაქტორები იმ ეროვნებათა ენებზე თარგმნის დროს, რომელთაც არ ჰქონდათ სათანადოდ განვითარებული ლიტერატურული კულტურა. ასეთს პირობებში მეტად ძნელი იყო მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა მიერ შემოღებულ და დადგენილ მეცნიერულ ცნებათა ზუსტად გადამცემი ტერმინების შექმნა-შერჩევა. ვლადიმერ პირდაპირ შექმნაზედაც ტერმინებისა, რამდენადაც კლასიკოსთა უაღრესად ზუსტი, მკაცრად ჩამოყალიბებული აზრების, ცნებების მატარებელი ტერმინთა სალაპარაკო ენაში ხმარებული მონათესავე სიტყვებით შეცვლა გაუმარ-

¹ იხ. „Решения партии о печати“, 1941. М., 144—145.

თლებელია და ხშირად კიდევ ყოვლად შეუწყნარებელიც, რამდენადაც ამას მიეყვებათ გაუბრალოებისა და ეულგარიზაციისა. ასეთი შემთხვევების არა ერთი მაგალითია აღნიშნული. მაგალითად, ტაჯიკურ, კუმიკურ და სხვ. ენებზე მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თარგმანებში¹.

არაიშვიათი იყო შემთხვევები, როდესაც კლასობრივი მტრები განზრახ ამახინჯებდნენ, აყალბებდნენ სათარგმნ ტექსტებს მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა ნაწერებისა².

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად გამოცემის საქმეში მნიშვნელოვანი წარმატებებია მიღწეული. ~~მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად გამოცემის საქმეში მნიშვნელოვანი წარმატებებია მიღწეული.~~ ~~მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად გამოცემის საქმეში მნიშვნელოვანი წარმატებებია მიღწეული.~~ ~~მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ქართულად გამოცემის საქმეში მნიშვნელოვანი წარმატებებია მიღწეული.~~

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების, როგორც რუსულ ისე ნაციონალურ ენებზე თარგმნა-გამოცემის საქმეს ხელმძღვანელობს საკ. კ. პ. (ბ) ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქს-ენგელს-ლენინის ინსტიტუტი და მისი რესპუბლიკური ფილიალები. რა თქმა უნდა, ამ ინსტიტუტების ფილიალების მთარგმნელ-რედაქტორთათვის მნიშვნელოვანი დახმარების გაწევა შეუძლია გაცნობა-გაზიარებას იმ ქეშმარიტად დიდი გამოცდილებისა, რაც ცენტრალურ ინსტიტუტშია დაგროვილი მარქს-ენგელსის თხზულებათა რუსულ ენაზე თარგმნის საქმეში.

უდიდესი მიშვნელობა აქვს საკ. კ. პ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ისტორიულ დადგენილებას ამხანაგ ი. სტალინის თხზულებათა კრებულის გამოცემის შესახებ. ამხანაგ ი. სტალინის თხზულებათა როგორც სსრ კავშირის, ისე სხვა ხალხთა ენებზე თარგმნა უდიდესი მნიშვნელობის ისტორიული მოვლენაა ამ ხალხთა კულტურულ და მთელ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ამხანაგ ი. სტალინის თხზულებათა ქართულად თარგმნა-გამოცემის მხრივ ჩვენ უდავოდ დიდი წარმატებები გვაქვს.

¹ იხ. жур. „Марксистско-Ленинская литература“, 1937, № 2, стр.—28—33.

² Марксистско-Ленинская литература“, 1939, № 6.

საერთოდ პარტიისა და მთავრობის მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა უზრუნველპყვეს მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების როგორც რუსულ, ისე ნაციონალურ ენებზე თარგმნისა და მასობრივი ტირაჟით გამოცემის საქმე, რათა მეცნიერული ცოდნის ეს დაუშრეტელი წყარო, ხელმისაწვდომი გამხდარიყო ჩვენი დიადი სამშობლოს ყველა მშრომელისათვის. ეს აუცილებელი იყო ჩვენი სინამდვილის ძღვემოსილი განვითარებისა და კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობის განუხრელ გამარჯვებათათვის.

ამხანაგი ი. სტალინი გვასწავლის, რომ „არის მეცნიერების ერთი დარგი, რომლის ცოდნა საეაღდებულო უნდა იყოს მეცნიერების ყველა დარგის ბოლშევიკებისათვის,— ეს არის მარქსისტულ-ლენინური მეცნიერება საზოგადოების შესახებ, საზოგადოების განვითარების კანონების შესახებ, პროლეტარული რევოლუციის განვითარების კანონების შესახებ, სოციალისტური მშენებლობის განვითარების კანონების შესახებ, კომუნიზმის გამარჯვების შესახებ...“

„პარტიული პროპაგანდის ამოცანა, კადრების მარქსისტულ-ლენინურად აღზრდის ამოცანა იმაში მდგომარეობს, რომ დაეხმაროთ მუშაობის ყველა დარგის ჩვენს კადრებს დაეუფლონ მარქსისტულ-ლენინურ მეცნიერებას საზოგადოების განვითარების კანონების შესახებ“¹.

ცხადია, კადრებისათვის ამ მხრივ დახმარების გაწევის უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებას წარმოადგენს მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების მასობრივი გამოცემა მკითხველი საზოგადოებრიობის ფართო მასებისათვის ამ თხზულებათა ადვილად ხელმისაწვდომ საგნად გადაქცევა. თუ რამდენად კოლოსალურია ამ მიმართულებით სსრ კავშირში განხორციელებული ღონისძიებანი, საილუსტრაციოდ საკმარისია ითქვას, რომ 1917—1948 წწ. გამოცემულ მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინის თხზულებათა საერთო ტირაჟი შეადგენს 754 მილიონ ეგზემპლარს და გამოცემულია 101 ენაზე². კერძოდ

¹ ი. სტალინი, „ლენინიზმის საკითხები“, 1939 თბ. გვ. 741—742.

² დაწვრ. იხ. „Известия“, 1949, № 15; Б. С. Ц., СССР, 1947, стр. 1646—1647; „Большевик“, 1949 г. № 1 стр. 83—95.

საქართველოში, ქართულ ენაზე 1921—1948 წწ. გამოქვეყნებულ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების თხზულებათა საერთო ტირაჟი 7 მილიონამდე აღწევს¹.

* *

5. „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ არის მეცნიერული კომუნიზმის ფუძემდებელთა თხზულებებიდან მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე ადრე გავრცელებული ნაწარმოები. თვით ფრ. ენგელსი, ჯერ კიდევ 1888 წ., „მანიფესტის“ ინგლისური გამოცემის წინასიტყვაობაში აღნიშნავდა, რომ „ამჟამად «მანიფესტი» უეჭველად წარმოადგენს მთელი სოციალისტური ლიტერატურის ყველაზე ფართოდ გავრცელებულ, უაღრესად ინტერნაციონალურ ნაწარმოებს, საერთო პროგრამას, რომელიც აღიარებულია მილიონობით მუშების მიერ ციმბირიდან კალიფორნიამდე“².

1948 წლის დამდეგში, ე. ი. პირველად გამოქვეყნების ასი წლისთავისათვის, მარქს—ენგელს—ლენინის ინსტიტუტის მონაცემების მიხედვით, „მანიფესტი“ სხვადასხვა დროს გამოქვეყნდა მსოფლიოს 36 ქვეყანაში 71 ენაზე, ხოლო სულ კი გამოიცა 750-ჯერ³. ცხადია, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“ განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული საბჭოთა კავშირში, სადაც 1917—1947 წწ. იგი გამოიცა 220-ჯერ 51 ენაზე (მათგან 10 უცხოურ ენაზე)—6.000.000-ზე მეტი საერთო ტირაჟით.

„კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ თარგმნა ფრიადრთული და ძნელი საქმეა. ფრ. ენგელსი 1883 წელს ზორ-

¹ პლ. ხუნდაძე, „საქართველოს წიგნი 1921—1948“ (სტატისტიკ. ნარკვევი), 1949. თბ., გვ. 37.

² კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, 1948. თბ. გვ. 19.

³ „Советская книга“, 1948. № 2, стр. 13.

გეს სწერდა, რომ „მანიფესტის“ თარგმნა საშინლად ძნელია¹. „მანიფესტის“ პირველი რუსული თარგმანი გამოიცა 1869 წ. ჟენევაში. ეს, ბაკუნინისეული, თარგმანი თვალსაჩინო მაგალითია იმისა, თუ რამდენად შეიძლება თარგმანი დასცილდეს ორიგინალს, როდესაც ავტორის შეხედულებები უცხოა მთარგმნელისათვის, როდესაც ეს უკანასკნელი ავტორის მიერ განვითარებულ მსოფლმხედველობის მიმართ აშკარად თუ ფარულად მტრულ განწყობილებაშია². ბაკუნინს ვერ მოუხერხებია სწორად გადმოეცა რუსულად რიგი პრინციპული მნიშვნელობის ტერმინი. მაგალითად, Produktionsverhältnisse მას უთარგმნია ტერმინით условия производства, მაშინ როდესაც კ. მარქსსა და ფრ. ენგელსს აქ მხედველობაში აქვთ არა „წარმოების პირობები“, არამედ წარმოებრივი (წარმოებითი, საწარმოო) ურთიერთობანი, ე. ი. ის ურთიერთობანი, რომელიც მყარდება ადამიანთა შორის საზოგადოებრივი წარმოების პროცესში. „მანიფესტის“ ტერმინი ზუსტ მეცნიერულ ცნებას, აზრს, შეიცავს, ხოლო ბაკუნინის მიერ იგი შეცვლილია ცნების მხრივ ფრიად ფართო გაგების (ყველაფრის, რაც-კი წარმოებასთან დაკავშირებულია) შემცველი ტერმინით.

გასაგებია, თუ რაოდენ გაუგებრობათა გამოწვევა შეუძლია ტერმინთა ამ „უმიტკივნეულო“ შეცვლას „მანიფესტის“ მკვეთრ, კრისტალივით ჩამოსხმულ და ნათელ აზრთაწყობაში. ბაკუნინი ამასთანავე ერთ რომელიმე გერმანულ ტერმინს ხშირად თარგმნიდა სხვადასხვა რუსული ტერმინით, განსაკუთრებით დამახინჯებულად უთარგმნია მას ის ადგილები, სადაც განვითარებულია თეორია პროლეტარიატის რევოლუციური მოძრაობისა, რაც პროლეტარიატის დიქტატურით უნდა დამთავრდეს, და პროლეტარიატის მიერ პოლიტიკური ხელისუფლების დაპყრობის შესახებ. მაგალითად, უკანასკნელ

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, XXVII, 322.

² „Манифест коммунистической партии“ в русских переводах 41—67.

შემთხვევაში ბაკუნინის თარგმანში ლაპარაკია „პროლეტარიატის მეშვეობით პოლიტიკური ხელისუფლების დაპყრობაზე“.

მაგრამ თუ 1869 წ. „მანიფესტის“ რუსულად თარგმნის ფაქტი, თვით კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის სიტყვებით, „დასავლეთის ადამიანთა თვალში მარტოოდენ ლიტერატურულ კუთრიზად თუ შეიძლებოდა ყოფილიყო მისაჩნვეი“, ისინი უკვე დიდ იმედებს ამყარებდნენ რუსეთზე, როდესაც 1882 წ. ჟენევაში გამოიცა გ. პლехანოვის მიერ შესრულებული „მანიფესტის“ ახალი რუსული თარგმანი, რომლის წინასიტყვაობაშიც ავტორები აღნიშნავენ, რომ „რუსეთი წარმოადგენს ევროპის რევოლუციური მოძრაობის მოწინავე რაზმს“¹. გ. პლехანოვის ხსენებული თარგმანი არის არსებითად რუსულ ენაზე პირველი და თანაც იმ დროისათვის წარმატებით შესრულებული მარქსისტული გამოცემა „მანიფესტისა“. მიუხედავად ამისა მისი თარგმანი უნაკლო როდია. და ეს ნაკლოვანებანი ზოგან იქამდეც-კი მიდის, რომ გ. პლехანოვმა ტერმინის „Produktionsverhältnisse“-ს რუსულ შესატყვისად დასტოვა ბაკუნინისეული „условия производства“.

გ. პლехანოვის თარგმანის მეორე შესწორებული გამოცემა გამოვიდა 1900, 1903 და 1905 წწ.. რუსულად გამოიცა კიდევ პოსეს თარგმანი. პოსე ბრალს სდებს გ. პლехანოვს „მანიფესტის“ შესწორებაში, მაგრამ თვითონ გამოდის ოპორტუნისტული პოზიციებიდან. საკმარისია აღინიშნოს, რომ პოსეს თარგმანში მიჩქმალულია „მანიფესტის“ დიადი იდეა პროლეტარიატის დიქტატურის შესახებ. 1906 წ. რუსულად გამოიცა ევროვსკის (პ. ორლოვსკის ფსევდონიმით) თარგმანი. ევროვსკიმ გამოასწორა პლехანოვის მიერ დაშვებული რიგი უსწორობანი. იგი კერძოდ „Produktionsverhältnisse“-ის სწორ რუს. შესატყვისს „производственные отношения“-ს ატარებს მთელი თანმიმდევრობით და ა. შ.

¹ კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, 1948. თბ. გვ. 13.

მიუხედავად ამისა, უნდა ითქვას, რომ ვოროვსკის თარგმანიც არაა სრულყოფილი, მან თავი ვერ დააღწია მაგ. „Produktionsweise“-ს პლენხანოვისეულ შესატყვისის „способы производства“; აქ თითქოს უმნიშვნელო რამაა. მხოლოდ მრავლობით რიცხვშია აყვანილი ტერმინი, მაგრამ იგი კონტექსტში, სადაც აღნიშნულია, რომ ბურჟუაზია აიძულებს ყველას მიიღოს ბურჟუაზიული „წარმოების წესები“, ბადებს დიდ გაუგებრობას: შეიძლება ისე წარმოიდგინოს მკითხველმა, რომ ლაპარაკია არა გარკვეულ საზოგადოებრივ ფორმაციაზე, არამედ სხედასხვა „წარმოების წესებზე“—სიტყვის ტექნოლოგიური გაგებით (მაგალითად, მანუფაქტურულ და სხვ. წარმოების წესებზე).

1917—1921 წწ. მრავალჯერ გამოიცა „მანიფესტი“ ვოროვსკისა და განსაკუთრებით პლენხანოვის თარგმანი. 1921—1932 წწ. იბეჭდებოდა მხოლოდ პლენხანოვის თარგმანი, რაც მნიშვნელოვნად „შეაღამახა“, ე. ი. დაამახინჯა რიანოვმა. 1882 წლისთვის პლენხანოვის თარგმანი მიღწევა იყო, მაგრამ 1921—1932 წწ. რიანოვის რედაქციით ამ თარგმანის გამოცემები, ცხადია, უკვე ფრიად ჩამორჩებოდა რუსული მარქსისტული ტერმინოლოგიის დიდ მიღწევებს.

„მანიფესტის“ რუსულ თარგმანთა შორის შემდგომ საფეხურად მიჩნეულია 1932 წ. ვ. ადორატსკის რედაქციით შესრულებული გამოცემა, რომელსაც საფუძვლად დაედო ვოროვსკის თარგმანი. ყველა წინანდელ გამოცემებთან შედარებით აქ მიღწეულია ის უმნიშვნელოვანესი წარმატება, რომ გამოყენებულია „მანიფესტის“ ცალკე ნაწყვეტების ლენინისეული თარგმანები. ამ მხრივ ლენინისეული ტექსტები კიდევ უფრო ზუსტადაა აღდგენილი 1938 წ. რუსულ გამოცემაში.

ვ. ადორატსკის გამოცემაში გამოყენებულია, მაგალითად, ლენინისეული ტერმინი „მანიფესტის“ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ცნების თარგმანში: *Erhebung des Proletariats zur herrschenden Klasse* — превращение пролетариата в

„господствующий класс“¹; ამ ადგილის ადრინდელ თარგმანებში-კი, ზოგიერთი სტილისტური ვარიაციით, იკითხება: „возвышение пролетариата до положения господствующего класса“.

ამგვარად, ადრინდელი თარგმანებით გამოდის, თითქოს საკითხი ეხებოდეს გაბატონებულ კლასთან პროლეტარიატის უფლებრივად გათანაწილებას, მის დონემდე ამოღებას, და არა თვით პროლეტარიატის გაბატონებულ კლასად გარდაქმნას, და, ამგვარად, მიჩქმალულია პროლეტარიატის დიქტატურის იდეა.

ვ. ადორატსკის გამოცემათა რიგი სერიოზული დეფექტი გამოსწორებულია უკვე 1939 წელს მ. მიტინის რედაქციით შესრულებულ გამოცემაში. 1948 წელს, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ პირველი გერმანული გამოცემის ასი წლისთავზე, გამოსული რუსული გამოცემის ტექსტი ხელახლა შედარებულია ორიგინალთან, აქ შესწორებულია წინა გამოცემებში, მათ რიცხვში 1939 წლის გამოცემაშიც, დაშვებული შეცდომები, გამოყენებულია „მანიფესტის“ ცალკეული ადგილების ვ. ლენინის მიერ შესრულებული თარგმანები და მთელ ტექსტზეა გავრცელებული ლენინური ტერმინოლოგია.

ჩვენ სრულებით არ მოგვიხსენებია „მანიფესტის“ რიგი რუსული თარგმანი. აღვნიშნეთ მხოლოდ ამ მხრივ ყველაზე მნიშვნელოვანი მომენტები. მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ „მანიფესტის“ რუსულად თარგმნას ოთხმოცი წლის ისტორია აქვს, რომ იგი ათჯერზე მეტად ითარგმნა, რამდენიმე ათეულჯერ გამოიცა და თითქმის ყოველ გამოცემაში ახალახალი შესწორება-გაუმჯობესება შეჰქონდათ, მიუხედავად იმისა, რომ აქ მთარგმნელებად და რედაქტორებად გამოდიან ისეთი ადამიანები, როგორიც იყვნენ პლეხანოვი და ვოროვსკი, შემდეგ საბჭოთა პერიოდში მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტთა მთელი კოლექტივი,—მიუხედავად ყოველივე ამისა, კიდევ

¹ იხ. В. Ленин, Сочинения, XXI, 334.

1932 და 1939 წწ. ახალ-ახალი შედარება-რედაქციისა, 1948 წლის საიუბილეო გამოცემისათვის ტექსტის სამზადისში კიდევ აღმოჩენილ იქნა უკანასკნელ რუსულ თარგმანში რამდენიმე ფრიად სერიოზული შეცდომა.

კომუნისტური საზოგადოების დამახასიათებელი ფორმულირება მანიფესტისა: „...ist alle Produktion in den Händen der assoziierten Individuen konzentriert...“¹. პლენანოვის მიერ ნათარგმნია: „...Все производство сосредоточится в руках ассоциаций...“; ვოროვსკის მიერ: „...в руках об'единенных в союзы индивидуумов...“; ვ. აღორატსკის რედაქციაში: „...в руках об'единенных в коллектив индивидуумов...“; და ბოლოს 1939 წ. მ. მიტინის რედაქციით გამოსულ გამოცემაში: „...в руках об'единенных в ассоциаций индивидуумов...“.

ამგვარად ყველგან, გარდა აღორატსკის შედარებით უფრო ზუსტი თარგმანისა, ლაპარაკია ასოციაციებზე (მრავლობით რიცხვში), ე. ი. მრავალ ცალკეულ ასოციაციაზე. ამასთანავე ცხადი უნდა იყოს რომ, კ. მარქსსა და ფრ. ენგელსს მხედველობაში აქვთ ერთიანი ასოციაცია, რომელიც შეცვლის ძველ ბურჟუაზიულ საზოგადოებას, თავის კლასებითა და კლასობრივი წინააღმდეგობებით. 1948 წლის გამოცემაში „მანიფესტის“ ხსენებული სიტყვები ასე იკითხება: „...все производство сосредоточится в руках ассоциации индивидов...“². ამგვარად, ტერმინი „ასოციაცია“ აქ უკვე სწორადაა გადმოცემული—მხოლოდობით რიცხვში.

აღსანიშნავია, რომ ამხანაგ ი. სტალინის ცნობილ შრომაში „ანარქიზმი თუ სოციალიზმი“ (1906—1907 წწ.) კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის თხზულებათაგან („ფილოსოფიის სილატაკე“; „ოჯახის, კერძო საკუთრებისა და სახელმწიფოს წარმოშობა“) მოყვანილ ციტატებში ტერმინი „ასოციაცია“ ყველგან მხოლოდობით რიცხვშია ხმარებული. მაგალითად: „შუ-

¹ 1941 წ. მოსკოვური გამოცემა, გვ. 50.

² К: Маркс и Ф. Энгельс, „Манифест...“ 1948 г. м. 79—80.

შათა კლასი განვითარების მსვლელობაში ძველი ბურჟუაზიული საზოგადოების ნაცვლად შექმნის ისეთ ასოციაციას, რომელიც გამოირიცხავს კლასებს და მათს დაპირისპირებას...¹ ქვემოთ კიდევ ლაბარაკია კომუნისტურ საზოგადოებაზე, როგორც „მწარმოებელთა თავისუფალი და თანასწორი ასოციაციის საფუძველზე“ წარმოების ახლებურად მოწყობის შესახებ².

რაც შეეხება „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ ქართულ თარგმანებს, აქ კი ყველგან ეს ტერმინი მოცემულია მრავლობით რიცხვში: კერძოდ, უკანასკნელ გამოცემაში ვკითხულობთ: „როდესაც განვითარების მსვლელობაში მოასპობა კლასთა განსხვავება და ყველა წარმოება ასოციაციებში (კურსივი ჩვენია—პ. გ.) გაერთიანებულ პიროვნებათა ზელში მოიყრის თავს, მაშინ საჯარო ძალაუფლება დაკარგავს თავის პოლიტიკურ ხასიათს“³.

* *

ნ. ამრიგად, ჩვენ უკვე გადავდით „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ ქართულ თარგმანთა განხილვაზე; უადგილობისა გამო ამ მხრივაც მხოლოდ რამდენიმე მაგალითით შემოვიფარგლებით.

„მანიფესტის“ რუსულ ენაზე თარგმნა-გამოცემის ისტორია ასე ნათლად წარმოგვიდგენს როგორც რუსული მარქსისტული ტერმინოლოგიის განვითარების, მაშასადამე, ორიგინალის შესაბამის ტერმინთა შექმნის, საერთოდ რუსულ შესატყვისთა თანდათან დაზუსტების, ისე ამ სფეროში იდეოლოგიური ბრძოლის მთელ სურათს.

¹ ი. სტალინი, თხზულებანი, 1941. თბ. II. გვ. 337.

² იქვე, გვ. 357; იხ. აგრ. რუს. გამოც. გვ. 359 და 360.

³ 1905 წ. გვ. 41; 1917 წ. გვ. 32; 1919 წ. 45—47; 1923 წ. გვ. 28; 1928 წ. გვ. 50; 1933 წ. გვ. 49; 1940 წ. გვ. 51.

⁴ „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი“, 1948. გვ. 77.

⁵ იხ. ფ. გოგიჩაიშვილის „კომუნისტური პარტიის მანიფესტის“ ქართული თარგმანები. (ეკონ. ინსტ. შრომები, IV, 185—202).

ქვემოთ ჩვენ შევეცდებით ზოგიერთი ანალოგიური საილუსტრაციო მასალა წარმოვადგინოთ „მანიფესტის“ ქართულ ლიდ თარგმნა გამოცემის მაგალითზე. შესაძარბელი მასალა ჩვენ ამოღებული გვაქვს 1905, 1917, 1919, 1923, 1928, 1933. 1940 და 1948 წწ. გამოცემათაგან.

შედარების თვალსაჩინოებისათვის ჩვენ მოგვყავს ჯერ ორიგინალის სიტყვები, შემდეგ მისი უკანასკნელი (1948 წ.) რუსული თარგმანი და ბოლოს შესაბამისი ადგილები ქართული გამოცემებიდან. როდესაც სხვადასხვა ქართულ გამოცემათა ტექსტი ერთმანეთს ემთხვევა ერთადვე გვაქვს დასახელებული.

I. Jede dieser Entwicklungsstufen der Bourgeoisie war begleitet von einem entsprechenden politischen Fortschritt¹.

Каждая из этих ступеней развития буржуазии сопровождалась соответствующим политическим успехом.

ა. ბურჟუაზიის განვითარების თვითეულ ამ საფეხურს თან ახლდა მისი შესაფერი პოლიტიკური განვითარება (1905 წ. და 1917 წ. გამოც. გვ. 9).

ბ. ბურჟუაზიის განვითარების თვითეულს ამ საფეხურთაგანს თან ახლდა სათანადო პოლიტიკური განვითარება. (1923 წლ. გვ. 71).

გ. ბურჟუაზიის განვითარების ყოველ ამ საფეხურს თან ახლდა შესაფერი პოლიტიკური პროგრესი (1919 წ. გვ. 18., 1928 წ. და 1933 წ. გამოც. გვ. 20; 1940 წ. გვ. 28; 1948 წ. გვ. 46).

ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაინტერესებს, ცხადია, არა სტილისტური ვარიაციები მოყვანილი ამონაწერებისა, არამედ მათი აზრობრივი მხარე.

კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის მთელი მოძღვრების აზრით ბურჟუაზიული რევოლუციებით მთავრდება ბურჟუაზიული საზოგადოების განვითარების პოლიტიკურად პროგრესული როლი. თავისი განვითარების შემდგომ მსვლელობაში ბურ-

¹ „მანიფესტის“ ორიგინალიდან ციტატი ყველგან მოგვყავს 1941 წ. მოსკოვური გამოცემის მიხედვით.

ქუაზიული პოლიტიკური წყობილება პროგრესულიდან რეაქციული ხდება.

ხოლო „მანიფესტის“ ყველა ქართულ თარგმანში, თვით 1948 წლის საიუბილეო გამოცემაშიც, ლაპარაკია ბურჟუაზიის კლასის სისტემატურ პოლიტიკურ განვითარებაზე და პროგრესზე. ამასთანავე გერმ. Fortschritt მოცემულ კონტექსტში მაინც არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ითარგმნოს არც განვითარებად და არც პროგრესად. „მანიფესტის“ ავტორები ლაპარაკობენ რა ზემოთ ბურჟუაზიული საზოგადოების მეურნეობრივი განვითარების საფეხურებზე, მხოლოდ აღნიშნავენ იმ ფაქტს, რომ „ბურჟუაზიის განვითარების თითოეულ ამ საფეხურს თან ახლდა შესაბამისი პოლიტიკური წარმატება“, ე. ი. აღნიშნავენ ბურჟუაზიული საზოგადოების ეკონომიკური განვითარების საფეხურებთან დაკავშირებული ბურჟუაზიის კლასის პოლიტიკურ წარმატებებს, და, რა თქმა უნდა, არა საერთოდ მის მუდმივ პროგრესულობას, რაც ეწინააღმდეგება ისტორიულ სინამდვილეს. ცხადია, უკანასკნელი რუსული გამოცემები სწორად გამოხატავენ ორიგინალის აზრს, როდესაც აქ „прогресс“-ი „успех“-ით შეცვალეს. ასევე უნდა გასწორდეს ახალი ქართული გამოცემაც.

აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ ინგლისურ გამოცემაში (1888 წ.), რომელიც თვით ფრ. ენგელსის რედაქციითაა თარგმნილი, გერმ. Fortschritt გადმოცემულია ინგლ. advance-თ, რაც სწორედ წარმატებას, წინ წაწევას უდრის. აღსანიშნავია ის მომენტიც, რომ ამ სიტყვის (Fortschritt—advance) შემდეგ ინგლისურ გამოცემაში ჩამატებულია სიტყვები „ამ კლასისა“, ცხადია, კერძოდ იმის ნათელსაყოფად, რომ აქ ლაპარაკია არა საერთოდ ბურჟუაზიული საზოგადოების, არამედ კერძოდ ბურჟუაზია კლასის პოლიტიკურ წარმატებებზე.

II. Die Proletarier haben nichts von dem ihrigen zu sichern, sie haben alle bisherigen Privatsicherheiten und Privatversicherungen zu zerstören.

У пролетариев нет ничего своего, что вало было бы им охранять, они должны разрушить все, что до сих пор охраняло и обеспечивало частную собственность.

ა. პროლეტარიატს არა აქვს რა გასამაგრებელი, მან, პირიქით, უნდა დაარღვიოს კერძო გამდიდრების და კერძო უზრუნველყოფობის ყველა გამაგრებული წესები (1905 წ. გვ. 24; 1917 წ. გვ. 20).

ბ. პროლეტარებს თავისი არაფერი აქვთ უზრუნველსაყოფელი, მათ უნდა მოსპონ ყოველი აქამდე არსებული კერძო უზრუნველყოფა და ყველა ძველი წესები კერძო უზრუნველყოფისა (1919 წ. გვ. 32, 1928 წ. გვ. 34; 1933 წ. გვ. 34).

გ. პროლეტარებს უზრუნველსაყოფელი არა აქვთ რა; მათ, პირიქით, უნდა დაარღვიონ კერძო გამდიდრების და კერძო უზრუნველყოფის ყველა გამტკიცებული წესი (1923 წ. გვ. 79).

დ. პროლეტარებს თავიანთი არა აქვთ რა, რაც მათ უნდა დაიცვან, მათ უნდა დაარღვიონ ყველაფერი, რაც დღემდე იცავდა და უზრუნველყოფდა კერძო საკუთრებას (1940 წ. გვ. 39).

ე. პროლეტარებს თავიანთი არაფერი გააჩნიათ, რაც მათ უნდა დაიცვან, მათ უნდა დაანგრიონ ყველაფერი, რაც დღემდე იცავდა და უზრუნველყოფდა კერძო საკუთრებას (1948 წ. გვ. 60).

ამგვარად, ქართული თარგმანები, თუმცა დაუნახინჯებლად გადმოცემდნენ „მანიფესტის“ აზრს, მაგრამ ორიგინალის შესაბამისი სიმკვეთრისა და სხოტულობის მხრივ უკანასკნელ, 1948 წლის, გამოცემაში უღოდ ყველაზე მეტი სიზუსტეა მიღწეული, განსაკუთრებით zerstören-ის ეკვივალენტად დანგრევის მოცემის სახით.

ამასთანავე აქ როგორც ზემოთ ისე ქვემოთ მოყვანილი 1905—1948 წწ. „მანიფესტის“ ქართული თარგმანების შესაბამისი ადგილთან შედარებისას ასე თვალნათლივ წარმოგვიდგება ის დიდი განვითარება, რაც ამ პერიოდის მანძილზე განიცადა ქართულმა მარქსისტულმა ტერმინოლოგიამ.

III. Die Kommunisten sind also praktisch der entschiedenste immer weiter treibende Teil der Arbeiterparteien aller Länder...

Коммунисты, следовательно, на практике являются самой решительной, всегда побуждающей к движению вперед частью рабочих партий всех стран.

ა. ამნაირად, კომუნისტები საქმით წარმოადგენენ ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიების ყველაზე უფრო გაბედულ და ყოველთვის წინ მიმავალ ნაწილს (1905 წ. გვ. 28; 1917 წ. გვ. 23).

ბ. მაშასადამე, კომუნისტები პრაქტიკულად წარმოადგენენ მთელი ქვეყნის მუშათა პარტიების ყველაზე უფრო შეუპოვარს, მუდამ წინ მიმავალ ნაწილს (1923 წ. გვ. 81).

გ. მაშასადამე, კომუნისტები პრაქტიკულად წარმოადგენენ ყველა ქვეყნების მუშათა პარტიების ყველაზე უფრო შეუპოვარ, მუდამ წინ მისწრაფებულ ნაწილს (1919 წ. გვ. 35; 1928 წ. გვ. 37; 1933 წ. გვ. 37; 1940 წ. გვ. 42; 1948 წ. გვ. 64).

„მანიფესტის“ აღებული ადგილის ყველა ქართული თარგმანი ძლიერ უახლოვდება ვოროვისკისა და პლეხანოვის თარგმანს; მაგრამ ეს რუსული თარგმანები (1900 და 1906 წ. გამოც.) და, მაშასადამე, ქართული გამოცემებიც, სერიოზულად ამახინჯებენ ორიგინალის აზრს. „მანიფესტის“ აქტორები აცხადებენ (მოგვყავს საკუთარი თარგმანი): „მაშასადამე, კომუნისტები პრაქტიკულად წარმოადგენენ ყველაზე უფრო შეუპოვარ, მუდამ წინ მისწრაფებისათვის აღმძვრელ ნაწილს ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიებისა“.

ამგვარად, აქ, ორიგინალში, ლაპარაკია არა მხოლოდ იმაზე, რომ კომუნისტები პრაქტიკულად წარმოადგენენ ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიების ყველაზე უფრო შეუპოვარ და მუდამ წინ მისწრაფებულ ნაწილს, ნაწილს, რომელიც არა მხოლოდ თვითონ მიისწრაფვის წინ, არამედ ისეთ ნაწილს, რომელიც წინმსვლელობისათვის აღძრავს (თუ გნებავთ: აამოძრავებს) ყველა ქვეყნის მუშათა პარტიებს.

ძველ რუსულ თარგმანებსა და ყველა ქართულ თარგმანში გერმ. „treibende“-ს შესაბამისი შესატყვისის გამოტოვებამ, როგორც ვხედავთ, დაამახინჯა „მანიფესტის“ ამ ადგილის

აზრი, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს კერძოდ ჩვენს ეპოქაში, როდესაც საკავშირო კომუნისტური პარტია (ბოლშევიკებისა), სახალხო დემოკრატიისა და თვით ბურჟუაზიული ქვეყნების კომუნისტური პარტიები ბევრად უფრო მეტის მასშტაბით, ვინც წინათ, აღძრავენ, ამოძრავებენ მუშათა პარტიებს წავიდნენ წინ და ზოგან კიდევ იმ ზომით, რომ ამა თუ იმ ქვეყნის ყველაზე უფრო პროგრესული მუშათა პარტიები ერთიანდებიან კიდევაც კომუნისტურ პარტიასთან.

IV. Kapitalist sein, heisst nicht nur eine rein persönliche, sondern eine gesellschaftliche stellung in der Produktion einnehmen.

Быть капиталистом — значит занимать в производстве не только чисто личное, но и общественное положение.

ა. კაპიტალისტობა ნიშნავს წარმოებაში დაქერას არა მარტო პირადის, არამედ აგრეთვე განსაზღვრული, საზოგადოებრივი მდგომარეობის (1905 წ. გვ. 30).

ბ. კაპიტალისტობა ნიშნავს წარმოებაში არა მარტო პირადის, არამედ აგრეთვე განსაზღვრული საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაქერას (1917 წ. გვ. 24).

გ. კაპიტალისტად ყოფნა ნიშნავს არა მარტო წმინდა პირადულ, არამედ საზოგადოებრივ მდგომარეობის დაკავებას წარმოებაში (1919 წ. გვ. 37; 1928 წ. გვ. 39; 1933 წ. გვ. 39).

დ. კაპიტალისტობა ნიშნავს წარმოებაში არა მარტო წმინდა პირადი, არამედ აგრეთვე საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებას (1923 წ. გვ. 82).

ე. კაპიტალისტად ყოფნა ნიშნავს არა მარტო წმინდა პირადი, არამედ აგრეთვე საზოგადოებრივ მდგომარეობას წარმოებაში (1940 წ. გვ. 44).

ვ. კაპიტალისტად ყოფნა ნიშნავს არა მარტო წმინდა პირადი, არამედ აგრეთვე საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებას წარმოებაში (1948 წ. გვ. 66).

როგორც ვხედავთ, ძველი (1905 და 1917 წწ.) ქართული თარგმანის სტილი მეტად მძიმეა და ამდენადვე თვით

შინაარსობრივადაც იგი არაზუსტია. 1919, 1928, 1933 წწ. გამოცემებს ეტყობა ერთგვარი გაუმჯობესება. აქ—*einereinepersönliche* გადმოცემულია „წმინდა პირადულით“, მაშინ როდესაც ადრინდელ თარგმანებში გადმოცემული იყო შესატყვისით: „პირადის“; *Kapitalist sein* თარგმნილი იყო „კაპიტალისტობა“-დ, რასაც იმეორებს აგრეთვე 1923 წ. გამოცემაც. 1940 წ. გამოცემაში სულ დაკარგულია *einnehmen* და ნაცვლად სიტყვებისა „საზოგადოებრივი მდგომარეობის დაკავებას“ იკითხება: „საზოგადოებრივ მდგომარეობას“.

მოცემული ადგილი აზრობრივად უდავოდ სწორადაა თარგმნილი 1948 წ. გამოცემაში, სადაც, როგორც ყველა სხვა ქართულ თარგმანშიც, აცილებულია პლენხანოვის მიერ დაშვებული შეცდომა. პლენხანოვისეულ რუსულ თარგმანში ლაპარაკია არა იმ მდგომარეობაზე, რომელიც კაპიტალისტს უკავია წარმოების პროცესში, ე. ი. თვით წარმოებაში (в производстве), არამედ по отношению производства, რაც ცხადია აბუნდოვანებს საერთოდ საზოგადოებრივი ანუ წარმოებრივი ურთიერთობის შესახებ მარქსის მოძღვრებას.

V. Schafft aber die Lohnarbeit die Arbeit des Proletariers ihm Eigentum? Keinesweges. Sie schafft das Kapital...

Но разве наемный труд, труд пролетария, создает ему собственность? Никопм образом. Он создает капитал...

ა. მაგრამ განა მოქირავე მუშათა, პროლეტარათა შრომა მათ საკუთრებას აძლევს? არასოდეს, მათი შრომით იქმნება საკუთრება (1905 წ. გვ. 29; 1917 წ. გვ. 24).

ბ. მაგრამ განა დაქირავებული შრომა, შრომა მუშისა ქმნის მისთვის საკუთრებას? სრულიადაც არა. ის ქმნის კაპიტალს... (1919 წ. გვ. 36; 1928 წ., გვ. 39; 1938 წ. გვ. 38).

გ. მაგრამ განა დაქირავებული შრომა, პროლეტარის მუშაობა მას საკუთრებას აძენინებს? არასოდეს. მისი შრომა ჰქმნის კაპიტალს (1923 წ. გვ. 82).

დ. მაგრამ განა დაქირავებული შრომა, პროლეტარის შრომა უქმნის მას საკუთრებას? სრულიადაც არა. იგი ჰქმნის კაპიტალს... (1940 წ. გვ. 43; 1948 წ. გვ. 65).

„მანიფესტის“ აზრი აქ ისაა, რომ კაპიტალისტური წარმოების წესის პირობებში დაქირავებული შრომა მის მიერ შექმნილი პროდუქტის სახით ქმნის საკუთრებას არა თავისთვის, არა პროლეტარისათვის, არამედ კაპიტალისტისათვის და რომ მუშის მიერ შექმნილი პროდუქტი უპირისპირდება თვით მუშას როგორც კაპიტალი, რაც თავის მხრივ, ისევ დაქირავებული შრომის ექსპლოატაციის იარაღად გამოიყენება.

1905 და 1917 წწ. ქართულ გამოცემებში „მანიფესტის“ აღნიშნული ადგილი წარმოადგენს რამდენადმე თავისუფალ თარგმანს. თანაც სტილისტურად მძიმეა და ტერმინი „მოქირავე მუშა“ უკვე დაძველებულია. რაც შეეხება 1919, 1928 და 1938 წწ. გამოცემებს უნდა ითქვას, რომ აქ პირდაპირ დამახინჯებულია „მანიფესტის“ აზრი. გერმ. die Arbeit des Proletariats აქ გადმოცემულია როგორც „შრომა მუშისა“, მაშინ როდესაც „მანიფესტში“ ლაპარაკია არა საერთოდ მუშაზე, არამედ პროლეტარზე, კაპიტალისტური ეპოქის პროლეტარზე, ე. ი. ისეთ მუშაზე, რომელიც მოკლებულია საკუთრებას და რომელსაც მის მიერ წარმოების პროცესში შექმნილი პროდუქტი უპირისპირდება როგორც კაპიტალი.

რაც შეეხება 1923 წ. ქართულ გამოცემას ის, აშკარად ეტყობა, მომდინარეობს პლენაროვისეულ რუსული თარგმანიდან, სადაც ლაპარაკია უკვე არა შექმნაზე, არამედ შეძენაზე საკუთრებისა. უკანასკნელი ქართული გამოცემები (1940 და 1948 წწ.) სწორად გადმოგვცემენ ორიგინალის აზრს.

VI. დასასრულ კიდევ ერთი შედარება. „მანიფესტის“ ტექსტის პირველი ფრთიანი სიტყვებია:

Ein Gespenst geht um in Europa das Gespenst des Kommunismus.

Призрак бродит по Европе—призрак коммунизма
(თითქმის ყველა რუს. თარგმანში).

ა. ევროპაში გამოჩნდა საშიშარი აჩრდილი—აჩრდილი კომუნიზმისა (1905 წ. გვ. 5; 1917 წ. გვ. 6).

ბ. აჩრდილი დადის ევროპაში—აჩრდილი კომუნიზმისა (1919 წ. გვ. 15; 1940 წ. 25; 1948 წ. გვ. 39).

გ. ევროპაში გამოჩნდა აჩრდილი—აჩრდილი კომუნიზმისა (1923 წ. გვ. 60).

დ. აჩრდილი ბორგავს ევროპაში—აჩრდილი კომუნიზმისა (1928 წ. გვ. 16; 1933 წ. გვ. 16).

ამგვარად, ქართულ თარგმანებში Ein Gespenst geht-ის შესატყვისად მოცემულია: „გამოჩნდა საშიშარი აჩრდილი“, „აჩრდილი დადის“, „გამოჩნდა აჩრდილი“, „აჩრდილი ბორგავს“. გამოცემათა უმრავლესობაში 1919 წლიდან დატოვებულია „აჩრდილი დადის“—სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი.

მთარგმნელი თუ თარგმანის რედაქტორი ხშირად აღმოჩნდება ხოლმე ისეთ მდგომარეობაში, როდესაც სხვისი თარგმანი არ მოსწონს და თვითონაც უკეთესი შესატყვისი ვერ გამოუნახავს, ასეთს პირობებში სხვისი ნამუშევარის დაწუნება უხამსობა იქნებოდა, თუმცა ახალი ვარიანტიც შეიძლება იქნეს წამოყენებული. მართალია, ამბობენ „აჩრდილი დადის“, მაგრამ ამბობენ აგრეთვე „აჩრდილი გამოჩნდა“, „აჩრდილი დაეხეტება“—უკანასკნელი ვარიანტები იქნებ ანგარიშგასაწევი იყოს იმ მოსაზრებით, რომ აჩრდილი ისეთ ადგილებშიაც (ჩაკეტილ ოთახში, ციხე-სიმაგრეში) შეიძლება მოეწვინოს, სადაც ვერ გამოჩნდება ის, რაც დადის, რასაც გზა, გასასვლელი, შესასვლელი ადგილი ჰქონდა;—ის უგზო-უკვლოდ და მოულოდნელ ადგილებშიც დაეხეტება, ის ყველგან შეიძლება გამოჩნდეს, ე. ი. მას ვერ დაემალება ი. აღსანიშნავია, რომ ჩვენთვის ხელმისაწვდომ რუსულ გამოცემათაგან მხოლოდ ვ. პოსტის თარგმანშია „призрак ходит“¹.

¹ 1906 წ. გამოც. გვ. 17.

ცნობილია, თუ რაოდენ ზედმიწევნითი სიზუსტით თარგმნიდნენ ლენინი და სტალინი სხვადასხვა ავტორთა და კერძოდ მარქს—ენგელსის ნაწარმოებებიდან მოყვანილ ციტატებს. ამხანაგი ი. სტალინი, თავის შრომაში—„ანარქიზმი თუ სოციალიზმი?“, „კომუნისტური პარტიის მანიფესტიდან“ მოყვანილ ციტატს უკეთებს შენიშვნას: „ზოგიერთ ლეგალურ თარგმანში (იგულისხმება რუსული თარგმანები—პ. გ.) გამოტოვებულია რამდენიმე სიტყვა“¹. იმავე 1907 წელს ვ. ლენინი ეხებოდა რა მარტოვის მიერ რუსულად თარგმნილ ენგელსის „ანტი-დიურინგს“ წერდა, რომ ეს არის „პირდაპირ ცუდი თარგმანი, შეცდომებით“ და თანაც სულ გამოტოვებულ ადგილებსაც მიუთითებდა². ასეთი უხეში შეცდომებით თარგმნილი „ანტი-დიურინგი“ გამოიცემოდა რუსულად თვით 1936 წლამდე³. ლენინისა და სტალინის მიერ მოცემულია უაღრესად ზუსტი მეცნიერული თარგმანები მარქს—ენგელსის თხზულებათა იმ ადგილებისა, რომლებიც მათ ციტატების სახით მოყავთ თავიანთ ნაწარმოებებში; მხოლოდ 1938 წლიდან დაიწყეს შესაბამის ადგილთა შეტანა მარქს—ენგელსის თხზულებათა რუსულ გამოცემებში.

* *

7. უდავოა, რომ სხვადასხვა ხერხებს ემორჩილება თარგმნა მხატვრული და მეცნიერული ლიტერატურისა, — ცხადია, გარდა იმ საერთო ძირითადი პრინციპისა, რომ თარგმანი შინაარსობრივად მაქსიმალურად უახლოვდებოდეს ორიგინალს, ხოლო იდეურად აბსოლუტურად არ განიჩიოდეს მისგან. მაგრამ ამ მოთხოვნების დაცვა თუ საკმარისია მხატვრული ლიტერატურისათვის, შეიძლება არ აღმოჩნდეს საკმა-

¹ ი. სტალინი, თხზულებანი, I, 340.

² Ленин, Сочинения, X, 362.

³ ამის შესახებ იხ. „Марксистско-Ленинская литература“, 1938 г., № 12, стр. 7—12; აგრეთვე „Под знаменем марксизма“, 1940 г., № 8, стр. 184—191.

რისი მეცნიერულისათვის. კიდევ მეტი. მეცნიერული ლიტერატურის თარგმანში ორიგინალის შინაარსის დაახლოებით. მა გადმოცემამ შეიძლება დაგვაცილოს ავტორის აზრებს.

* *

ჩვენში ჯერ კიდევ ნაკლებადაა განვითარებული შრომის დანაწილება მთარგმნელთა შორის. ერთი და იგივე პიროვნება თარგმნის სრულიად სხვადასხვა დარგის (როგორც მხატვრულ ისე მეცნიერულ) თხზულებას და არაიშვიათად თარგმნის სხვადასხვა ენიდან, მაგალითად, რუსულ, ფრანგულ, გერმანულ ორიგინალს. რა თქმა უნდა, ასეთს ვითარებაში ყოველთვის როდი მიიღება მხედველობაში სათარგმნი ავტორისა და მთარგმნელის ერუდიცია, დიპაზონი, შეხედულებანი, იდეოლოგია. ამასთანავე ეს გარემოება სრულიადაც არაა მეორეხარისხოვანი. შეიძლება მთარგმნელი ჩინებული მკოდნე იყოს როგორც ორიგინალის, ისე ქართული ენისა, თვით საგნის კარგი სპეციალისტიც-კი და მან მეცნიერული თხზულების თარგმანში „სულ უმნიშვნელო“, სტილისტურად თუ ტერმინოლოგიურად ნიუანსური ცვლილების შეტანით სავსებით შეცვალოს ავტორის აზრები.

რუსულ საბჭოთა ლიტერატურაში ამ მხრივ დიდი და მისაბაძი წარმატებებია მოპოვებული. აქ მთარგმნელობითი შრომის დანაწილება იქამდეა მისული, რომ კერძოდ პროზაულ თხზულებათა თარგმანშიც კი ცალცალკეა გამოყოფილი ნოველების, პიესების, რომანების მთარგმნელები, ყურადღება ექცევა სათარგმნი ავტორისა და მთარგმნელის შეხედულებებს, გემოვნებას, სტილს. არიან მთარგმნელები, რომლებიც მხოლოდ და მხოლოდ ერთი რომელიმე უცხოელი მწერლის, მაგალითად შექსპირის თარგმანზე მუშაობენ; ისინი სპეციალურად სწავლობენ ასეთ ავტორთა ეპოქას, ბიოგრაფიას და სხვ.

როგორც ცნობილია, კერძოდ კ. მარქსისა და ფრ. ენგელსის თხზულებათა თარგმნის საქმე რუსეთში იქამდეა სპეციალიზებული, რომ ფილოსოფიურ, ეკონომიკურ თუ სხვ.

ხასიათის თხზულებას თარგმნის მხოლოდ შესაბამისი დარგის სპეციალისტი-მთარგმნელი, რომელთანაც ამასთანავე კოოპერირებულნი არიან მეცნიერული ცოდნის სხვადასხვა დარგთა წარმომადგენლები. ეს აუცილებელია, რადგან როგორც ფრ. ენგელსი შენიშნავს კ. მარქსს „თავისი საილუსტრაციო მასალა მოაქვს მეცნიერებათა ყველა სფეროდან“¹.

არსებითად როგორც მსახიობი არჩევს თავისი ამბლუას შესაბამის როლს, მთარგმნელმა ხელი უნდა მოკიდოს მხოლოდ თავისი ტემპერამენტის, ნიქის, გონებრივი განვითარების, დიაპაზონის და საერთოდ ცნობიერების მარაგის შესაბამისი ტვირთის აწევას.

ცნობილია, თუ რაოდენ შეურაგებლობას იჩენდა ფრ. ენგელსი „ხელოვანი მთარგმნელების“ საქმიანობისადმი². კ. მარქსი, ფრ. ენგელსი, ვ. ლენინი, ი. სტალინი აკრიტიკებენ არასწორ თარგმანს და მიუთითებენ, თუ როგორ უნდა ითარგმნოს მოცემული ტექსტი. მათთვის არ არსებობს შესაბამისი სიტყვებისა და ტერმინების გამოჩახვის თუ შექმნის შეუძლებლობა.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებანი გენიალურია როგორც იდეური, შინაარსობრივი მხრივ, აგრეთვე მეცნიერული, პოლიტიკური პროზისა, პოლემიკისა და მეცნიერული და ორატორული სტილის თვალსაზრისით. ცხადია, ამ თხზულებათა თარგმნისას განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ექცეოდეს თარგმანის შინაარსობრივად აბსოლუტურ სიზუსტეს. ამასთანავე, ორიგინალის ენის ყველა გამოთქმელობითი საშუალებისა და მთელი ძლიერების გადმოღება მთარგმნელის უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს. მაგრამ სტილის გადმოღების მუშაობა ისე უნდა წარიმართოს, რომ ამით სულ ოდნავადაც არ დაზარალდეს აზრი, შინაარსი

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, XVI, I, 230.

² К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, 1934, II, 347.

სათარგმნი ტექსტისა, ე. ი. აქ ყველაფერი დამოკიდებულია მთარგმნელის ენობრივ კმედითუნარიანობასა და, მაშასადამე, ქართული ენის მთელი საგანძურის, მისი უდიდესი მობილურობის მთელი აღმაფრენით გამოყენებითობის უნარზე.

თუ, მაგალითად, კ. მარქსის შრომებში ცალკე ადგილების გაგება-გააზრება ძნელია, ცხადია, არა იმიტომ, თითქოს „მძიმე“ და „მშრალია“ მისი ენა; სინამდვილეში ეს სიმძიმე შედეგია არა ენობრივი ხასიათის მიზეზებისა, არამედ მის თხზულებათა შინაარსობლივი სირთულისა და სიღრმისა. კერძოდ მარქსისეული გრძელი წინადადებები საერთოდ გერმანული სინტაქსის თავისებურებიდან გამომდინარეობს, და ასეთს ვითარებაში ავტორს არ შეეძლო ფრიად რთულ სოციალურ მოვლენათა შინაარსის გამხსნელი თავისი აზრობრივად ერთიანი ხასიათის მსჯელობა დიდ სინტაქსურ მთელში არ მოექცია. აქ თარგმანშიც სინტაქსური ერთიანობა აუცილებელი პირობაა აზრობრივი ერთიანობისათვის და, მაშასადამე, ორიგინალთან ეკვივალენტურობისათვის.

უცხო ენის ფრაზეოლოგიურ თავისებურებათა ზუსტი გადმოღება შეუძლებელია, მაგრამ აუცილებელია გადმოღება შესაძლებელ სინტაქსური ფორმებისა, რომლებიც ორივე ენას ახასიათებს, თუმცა თარგმანი, ცხადია, ქართულად უნდა ისმოდეს. მთარგმნელი სათარგმნი მასალის კითხვის დროსაც ქართულად უნდა აზროვნებდეს. ამასთანავე აზრის მიმართულების მხრივ უაღრესად ზუსტი თარგმანი შეიძლება სრულებითაც არ ემთხვეოდეს ორიგინალის სინტაქსურ ფორმებს. ქართულად თარგმნილი უცხოური ტექსტი ქართული ენის ლოგიკისა და ესთეტიკის ჩარჩოებში უნდა იყოს გაშართული.

ამისათვის კი აუცილებელია, რათა მთარგმნელები სისტემატურად კითხულობდნენ როგორც ძველი ქართული მწერლობის ძეგლებს¹, ისე განსაკუთრებით ახალი და უახლესი

¹ ძვ. ქართულ მწერლობაში დაცულ თანამედროვეობისათვის საჭირო სიტყვათა, ტერმინთა, გამოძებნის და აღდგენა-შენიშვნების მხრივ ჯერ კიდევ ბევრია გასაკეთებელი. მაგ., აქამდე არ გვქონდა *строупниися-ს* (лож, зашия) ქართული ეკვივალენტი და ვწერდით: სახლი (ქარხანა) რომელიც შენდება; ანდა: შენების პროცესში მყოფი სახლი.

მწერლების თხზულებებს და არა მხოლოდ მხატვრული, არა-
მედ აგრეთვე ქართულ ორიგინალურ მეცნიერულ შრომებს,
ლექსიკონებს, ხალხური პოეზიის, საერთოდ ხალხური სიტყ-
ვიერების კრებულებს, თვითონვე უშუალოდ უნდა აკვირდე-
ბოდნენ კოლმეურნეობებსა და საბჭოთა მეურნეობებში, მან-
ქანა-ტრაქტორთა სადგურებში, ფაბრიკებსა და ქარხნებში,
მშენებლობაზე გზებისა და ელექტროსადგურებისა და საერთოდ
კომუნისტური საზოგადოების მშენებელი ჩვენი ხალხის ცხოვ-
რებას: წარმოებისა და გაცვლის, მოთხოვნილებისა და მოხ-
მარების, დასვენებისა და გართობის პროცესებში აკვირდე-
ბოდნენ სახელდობრ მეტყველების მხრივ, თუ რა სიტყვებით
გამოხატავს ხალხი თავისი საქმიანობისა და საერთოდ ცხოვ-
რების ამა თუ იმ მომენტს.

როგორც ცნობილია, ყოველი დიდი მწერალი, ლიტერა-
ტორი, იმის ცდაში იყო, რათა რაც შეიძლება მიახლოებო-
და ხალხურ ენას, ე. ი. ეწერა ხალხისათვის გასაგები ენით
მკაფიოდ, რაც, ცხადია, არ გამორიცხავს, პირიქით, მოით-
ხოვს ენის ე. წ. ძარღვიანობას, ძლიერ გამომთქმელობითო-
ბას. მწერალს (ასევე მთარგმნელსაც) უნდა შეეძლოს უღვევ-

ამავე დროს ჯერ კიდევ ისეთ ლიტერატურულ დოკუმენტში, რო-
გორცაა „უწყება მიზეზისა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა-
შინა მოიხსენების“, მოთხრობილია: „...სანადიროდ გასული მირიან მეფე
„ბნელმან რამანმე მოიცვა“; მან „გულისხმაჲ ყო ბრალი ურწმუნოებისა
თვისისა“ და შემწეობა სთხოვა ნინოს ღმერთს და „ლოცავდა მას, რათა
უჩვენოს მათ სახე აღშენებადისა ტაძრისაჲ“ (იხ. თ. ქორდა-
ნია, „ქრონიკები...“, I, 36)... მეფემ მართლაც იხილა ტაძარი, რომელსაც
ხუროთმოძღვარნი „აღმოაკუეთდეს და აშენებდეს“ (იქვე).

ამგვარად, ვფიქრობ, შეგვიძლია ვთქვათ: **строю щий ся дом—
აღშენებადი სახლი** (ძვ. ქართ.), ანუ **(მ) შენება რე, შენება დი
სახლი**. შეად. მწოლიარე, (მი)მდინარე, მოლიმარი და მისთ.

აქამდე „развивающийся капитализм“-ის (Ленин, Сочинения,
1946, II, 415) შესატყვისად ვწერდით: „განვითარების გზაზე
მდგომი კაპიტალიზმი“ (ლენინი, თხზულებანი, 1948 წ. II, 551),
მაგრამ ამას, ცხადია, „განვითარებადი კაპიტალიზმი“ სჯო-
ბია და სჯობია არა მხოლოდ სიტყვისა და ადგილის ეკონომიის, არამედ
აზრობრივი სიზუსტის მხრივაც.

ლი ქართული ლექსიკიდან მოხერხებულად შეარჩიოს საუბრო, მაშასადამე, აზრის ზუსტად, ნათლად და გამოკვეთილად გამომხატველი სიტყვები.

თუმცა ყოველივე ეს იმას როდი ნიშნავს, თითქოს სალაპარაკო ხალხური ენა და ლიტერატურული ენა ერთი და იგივე იყოს. კაცი, რომელიც სალაპარაკო ენით წერს მწერლის, ლიტერატორის დონემდე ჯერ კიდევ ვერ ამალღებულა. არ შეიძლება მწერლობის ენა სავსებით ემთხვეოდეს სალაპარაკოს, თუმცა ლიტერატურული ენა დღენიადაგ მდიდრდება ხალხურის საფუძველზე.

ამასთანავე, ამა თუ იმ დარგის სპეციალისტის მიერ თვით სალაპარაკო ქართულის, ან რუსული თუ უცხოური ტერმინის გაქართულების გზით შემოღებული ახალი ტერმინის უარყოფა როდი შეიძლება იმ მოტივით, რომ იგი გაუგებარი იქნება ამა თუ იმ კოლმეურნისა ან ამა თუ იმ ქარხნის მუშისათვის. დამკვირვებელი დაინახავს, რომ მრავალი სიტყვა აქვს კოლმეურნეს ან ქარხნის მუშას ისეთი, რომელიც გაუგებარია, მაგალითად, მეცნიერი ბოტანიკოსის ან მეტალურგისათვის.

ამოცანა უპირატესად მდგომარეობს არა იმაში, რომ წარმოებასა და მეცნიერების სხვადასხვა დარგში მომუშავე სპეციალისტებმა ერთმანეთისათვის გაუგებარი ტერმინები არ გამოიყენონ, არამედ იმაში, რომ მიღწეულ იქნეს ზუსტ მეცნიერულ ცნებათა გამოსახატავად შემოღებულ ტერმინთა უნიფიკაცია, უწინარეს შესაბამის რუსულ-ქართულ ტერმინთა უნიფიკაციის სახითაც, და იმაში, რომ ამგვარად დადგენილ ტერმინთა აზრი მაქსიმალურად შეესატყვისებოდეს თვით საგნისა თუ მოვლენის არსს.

ჩვენს სოციალისტურ სამშობლოში უდიდესი გასაქანი ეძლევა ადამიანთა მისწრაფებას სიზუსტისა და ქმნიანობისადმი. ამასთანავე უკანასკნელ ხანებში თვით ზუსტ

მეცნიერებათა და განსაკუთრებით სახალხო მეურნეობრივ მოვლენათა მეცნიერული აღრიცხვის განვითარებას არ შეეძლო გავლენა არ მოეხდინა ჩვენს აზროვნებაზე, რომელშიაც სულ უფრო ბატონდება პუნქტუალობა, წესრიგი, სიზუსტე. თანამედროვე მკითხველი ვერ ითმენს აბრაკადაბრა მსჯელობას მთარგმნელისა იქნება იგი თუ ავტორისა. საერთოდ სულიერ მეურნეობაში ჩვენ იმდენად მივჩვენეთ და მოვითხოვთ სიზუსტეს და წესრიგს, როგორაც გეგმური და მიზანდასახულია ჩვენი მატერიალური წარმოება, სახალხო მეურნეობა, მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

ასეთ ვითარებაში, გასაგებია, როგორც საერთოდ ისე თარგმანშიაც უაღრესად დიდია ზუსტი მეცნიერული ტერმინოლოგიის, ე. ი. ტერმინთა ადეკვატურობის მნიშვნელობა¹.

რომელ ლიტერატურაშიაც ეს პირობა, სათანადო ზომით მიღწეული არაა—ძნელია, ხშირად შეუძლებელიც რთული მეცნიერული ტექტების სისწორით თარგმნა. ამასთანავე მეცნიერულ თარგმანში ყოველთვის ყველაზე მთავარია ორიგინალის შინაარსის სიზუსტით გადმოცემა. მეორე საკითხია, თუ როგორ უნდა იქნეს შესრულებული ეს ამოცანა. ავტორის ლიტერატურული და მეცნიერული სტილის დაცვით, თუ მთარგმნელის სტილით, რაც ხშირად, როგორც იტყვიან, „საკუთარი სიტყვებით“ თარგმანის ხასიათს ღებულობს.

მეცნიერული თარგმანი, კერძოდ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების თარგმანი, ზედმიწევნით უნდა იცავდეს ავტორის მსჯელობათა შინაარსობლივად ზუსტი გადმოცემის წესს და ამასთანავე საერთოდ თარგმანისათვის შესაძლებელი სისრულით, მთელის კოლორიტულობით, ტერმინოლოგიური ინვენტარით უნდა გადმოცემდეს ავტორის ლიტერატურულ-მეცნიერულ სტილს. ეს აუცილებელია, რამდენადაც თვით ერთი მსოფლმხედველობის კონგენია-

¹ ზოგიერთი პრაქტიკონალი მთარგმნელი ხშირად ეწინააღმდეგება ტერმინთა ამრიგი დაზუსტებისაჲნ მიმართულ ცდებს. გასაგებია არის. უცხოური ტერმინის ზუსტი, ადეკვატური შესატყვისით გადმოცემა ძნელეს მათს მუშაობას, ამცირებს შრომის ნაყოფიერებას.

ლური ავტორები, რომელნიც წერენ ერთდროულად და ერთსა და იმავე ენაზე, თარგმნის თვალსაზრისით, უმთავრესად ხომ სტილითა განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. არ ვარგა ის მთარგმნელი, რომელიც თავისი ქართულის სიღარიბის გამო სულ სხვადასხვა სკოლის ავტორებსაც-კი ისე თარგმნის, რომ დაკვირვებული მკითხველი მას (მთარგმნელს) ადვილად გამოიცნობს. მთარგმნელი საკუთარ სტილს რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა ამჟღავნებდეს. თუმცა ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ შეუძლებლად მიგვაჩნდეს ლაპარაკი თარგმანის სტილზე. ცნობილია, რომ თარგმანში მთარგმნელის სტილზე უძლიერესია თვით ეპოქის, სოციალისტური წყობილების სტილი, რომელსაც ეკუთვნის მთარგმნელი.

* * *

ამასთანავე ყოვლად დაუშვებლად მიგვაჩნია ანდაზებისა და მისთანათა ხელაღებითი გადმოქართულება, ე. ი. არა თარგმნა, არამედ რაიმე შესაბამისი ქართული ანდაზით გადმოღება. მართალია, ანდაზა ხშირად იმდენად ნაციონალურ, სპეციფიკურ ხასიათს ატარებს, რომ ძნელია, ზოგჯერ შეუძლებელიც, მისი ეკვივალენტის ქართულში შექმნა, მაგრამ მაშინაც ძლიერ უნდა ვეცადოთ პირდაპირ ვთარგმნოთ იგი, თუკი ეს მოსახერხებელია¹. უხამსობად მიგვაჩნია, როდესაც რუსულიდან ან უცხო ენებიდან ქართულად თარგმნილ თხზულებაში რუსი, ინგლისელი, გერმანელი, თუ ფრანგი წმინდა ქართულ ანდაზას ამბობს. დიდ მოაზრეთა და მწერალთა მიერ გამოყენებული თუნდაც წმინდა ნაციონალური ხასიათის ანდაზაც ღირსეული თარგმანის მეოხებით, ინტერნაციონალურ ხასიათს ღებულობს. მეცნიერება, ლიტერატურა, საერთოდ პექღვითი სიტყვა, — ცნობათა გადაცემისა და კავშირგაბმულობის თანამედროვე საშუალებათა პირობებში მაინც, — არა მხოლოდ აცნობს ერთ ერს მეორის კულტურას, არამედ აახლოებს კიდევაც სხვადასხვა ერებს და ერთის სპეციფიკური თქმები და ანდაზები მეორისთვისაც სათანადო ზომით ხელ-

¹ იხ. К. Чуковский, „Высокое искусство“, 1941, М. 65—72.

მისაწვდომი და გასაგები ხდება; უამისოდ ვერცკი წარმოიქმნებოდა ის, რასაც საბოლოო ანგარიშში ინტერნაციონალური კულტურას ეუწოდებთ.

შრომაში „ფრიდრიხ ენგელსი“, ვ. ლენინს მოჰყავს ენგელსის სიტყვები: „...При Марксе я играл вторую скрипку“¹. ეს ადგილი ლენინის თხზულებათა როგორც ძველ, ისე ახალ ქართულ გამოცემაში ასეა თარგმნილი: „მარქსის დროს მე მეორე ადგილი მეჭირაო“².

ესაა ნაწყვეტი ი. ფ. ბეკერისადმი წერილისა (1884 წ.), სადაც ენგელსი აღნიშნავს, რომ მარქსის სიტყვებში „Я играл вторую скрипку,—и думаю, что делал свое дело довольно сносно. Я рад был, что у меня такая великолепная первая скрипка, как Маркс“³.

ჩვენ ვუიქრობთ, რომ ზემოთ მოყვანილი ქართული თარგმანი გაუბრალოებულად გადმოცემს ენგელსის სიტყვების აზრს და, ზუსტი თარგმანის თვალსაზრისით, უკეთესი იქნებოდა სიტყვა-სიტყვით გადმოღება: „მარქსის დროს მე მეორე ვიოლინოს ვუკრავდი“,—რითაც დაცული იქნებოდა გამონათქვამის აზრი და ამასთანავე სხვარიგად შეუძლებელიც იქნება ენგელსის მომდევნო ფრაზის (მარქსის როგორც პირველი ვიოლინოს შესახებ) ქართულად თარგმნა.

აღსანიშნავია, რომ ლენინის თხზულებათა სხვა სლავურ ენებზე შესრულებულ თარგმანებშიც ეს ფრაზა სიტყვა-სიტყვითაა თარგმნილი. უკრ.: При Марксе я грав другу скрипку⁴; ბელორუს.: При Марксе я играю, другую скрипку⁵.

¹ Ленин, Сочинения, II, 1946, 12.

² ლენინი, თხზულებანი, II, 1948, 14.

³ Маркс и Энгельс, Сочинения, XXVII, 415.

⁴ В. Ленин, Твори, II, переклад в четвертого російського видання схвалений комісією ЦК КП (6) У.

⁵ Ленин, Твори, II 1949, 12. როგორც უკრაინულ ისე ბელორუსულ, ლატვიურ, პოლონურ და სხვ. ახალ გამოცემებზე აწერია, რომ: თარგმნილია მეოთხე რუსული გამოცემიდან; ქართულ გამოცემას კი აწერია: „გამოცემა მეოთხე“,—იგულისხმება რუს. გამოცემა და არა ქართული, რამდენადაც ანგარიშით ეს მეორე ქართული გამოცემაა.

პოლონ.: Przy Marksie gralem drugie skrzypce¹. ასევე
სიტყვა-სიტყვითაა იგი თარგმნილი არასლავურ, მაგალი-
თად, ლატვიურ ენაზედაც: Marksa laikā es spēlēju otro vi-
joli². შესაბამისი ადგილი „ფრიდრიხ ენგელსის“ სომხურ
გამოცემაშიაც სიტყვა-სიტყვითაა თარგმნილი: *Մարքսի մաս
ևս երկրորդ ջութակն էի նվագում*³.

ჩვენ მიერ შემოწმებული ენათაგან იგი მხოლოდ აზერ-
ბაიჯანულზეა თარგმნილი თავისუფლად: Марксын янында мән
икинчи рол ойнайырдым⁴ — მარქსის დროს მე მეორე როლს
ვთამაშობდი.

„პირველ ვიოლინო“-ს (შეად. он у нас в учреждении
первая скрипка) როგორც გამოთქმას, შეუძლია იარსებოს
ქართულადაც, ისე როგორც იგი (იტალიურიდან გავრცელე-
ბული) არსებობს გერმ., რუს., ინგ. და სხვ. ენებში. აწასთა-
ნავე ენგელსის წერილიდან ხსენებული ადგილის („მეორე
ვიოლინო“) სიტყვა-სიტყვითი გადმოტანით მივიღებთ ფუნ-
ქციონალურადაც ზუსტ თარგმანს; რაც, თუ იგი კარგადაა
შესრულებული, ამდიდრებს ქართულს, — რითაც მკითხველის
წარმოდგენაში ჩნდება ახალი, თავისებური აზრთაწყობა, რაც
აძლიერებს ორიგინალის სპეციფიკურობათა წთაბეჭდილებას.

* *

8. თანამედროვე ქართულში გაბატონებული ზოგიერთი
ეკონომიკური ტერმინი თავისი ენობრივი ფორმით და შინაარ-
სით არ შეესატყვისება, ან ზუსტად არ გამოხატავს იმ რუ-
სულ და უცხოურ ტერმინებს, რომელთა ეკვივალენტებად
ისინი იხმარებიან. ასეთ ქართულ ტერმინთა რიცხვი სამწუ-
ხაროდ საკმაოდ ბევრია და ისინი ხშირად გაუგებრობას იწ-
ვევენ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ მით უფრო აუცილებელია აქ
მკაცრი უნიფიკაციის გატარება, რაც უფრო სწრაფად ვითარ-

¹ Lenin, Dzieła, Warszawa, 1950, II, 13.

² V. Lenins, Raksti, Rīgā, 1948, II. (Tulkots no ceturtā isde-
vuma.

³ Վ. Ի. Լենին, Երկեր, 1943, Երևան, II, էջ 15.

⁴ В. И. Ленин, Сочинения, 1947, Баки, II, 13.

დებო ქართული ეკონომიკური მეცნიერება, რასაც არ ეპა-
ტიება ჩამორჩებოდეს ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური განვითარებ-
ბის მაღალ ტემპებს.

ამასთანავე, როდესაც მეცნიერული ტერმინოლოგიის
უნიფიკაციაზე ვლაპარაკობთ, უნდა გვახსოვდეს ის გარემოე-
ბა, რომ ტერმინი მეცნიერების მოცემულ დარგში, ყო-
ველთვის უნდა ნიშნავდეს ერთი გარკვეული,
მტკიცედ განსაზღვრული აზრის, ცნების გამომ-
ხატველ სიტყვას:—მაშინ როდესაც სალაპარაკო და სა-
ერთოდ სალიტერატურო ენაში, კერძოდ მხატვრულ პროზა-
ში, პოეზიაში შეიძლება, და ხშირად საჭიროც არის, ერთი
სიტყვა რამდენიმე სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარებოდეს
და აზრს კი კონტექსტში ამჟღავნებდეს; ანდა ერთი და იმავე
აზრის, მოვლენის, საგნის გამოსახატავად რამდენიმე სიტყვა
არსებობდეს.

ლენინი პირველ რიგში აყენებს ტერმინის აზრო-
ბრივ სიზუსტეს და არა მისი გამოთქმის სიად-
ვილეს: „...ბ-ნ იუჟაკოვის „გეგმის“ დასახასიათებლად კი-
დევ უფრო რთული ტერმინის ხმარება გვიხდება. ჩვენ გვიხ-
დება ამ გეგმას ვუწოდოთ—ბატონყმურ-ბიუროკრა-
ტიულ-ბურჟუაზიულ-სოციალისტური ექსპერიმენ-
ტი. საკმაოდ უშნო, ოთხსართულიანი ტერმინია, მაგრამ რას
იზამთ? თვით გეგმაც ხომ უშნოა: სამაგიეროდ ეს ტერმინი
ზუსტად გადმოგვცემს ბ-ნ იუჟაკოვის „უტოპიის“ ყველა
დამახასიათებელ თვისებას¹“. ამასთანავე ლენინი მიუ-
თითებს მეურნეობრივი თაოსნობისა და მოვლენების მოკლედ
და გასაგებად აღწერისა და ახსნისათვის ეკონომიკური
ენით² ლაპარაკის უპირატესობაზე.

ჩვენ აქ, მაგალითისათვის, შეგვიძლია შევჩერდეთ მხო-
ლოდ რამდენიმე დასაზუსტებელ ქართულ ეკონომიკურ ტერ-
მინზე, რათა ნათელი გავხადოთ ამ მიმართულებით მუშაობის

¹ ლენინი, თხზულებანი II, 1948, 595.

² იქვე, გვ. 632.

საჭიროება; ამ საქმის წარმატებით გადაჭრაში, ცხადია, მონაწილეობა უნდა მიიღონ ეკონომიკის დარგში მომუშავე სპეციალისტების რაც შეიძლება მეტმა ძალებმა.

როგორც აქ ისე საერთოდაც განსახილველი ქართული ეკონომიკური ტერმინების დაზუსტებისათვის ამოსავალ საწყისად მიღებული გვაქვს რუსული ტერმინები, და მაშინაც-კი, როდესაც ტერმინი, თავისთავად წარმოადგენს არა ქართულსა და რუსულს (თუმცა ენობრივად, ცხადია, წარმოდგენილია უკანასკნელთა ფორმაში), არამედ უცხოურ სიტყვას. ასეთი ხერხი ავირჩიეთ იმის გამოც, რომ თანამედროვე რუსული პოლიტიკურ-ეკონომიკური ტერმინოლოგია თავისი შემუშავებულობისა და, მაშასადამე, სიზუსტის მხრივ უდაოდ წინ უსწრებს მსოფლიოს ყველა სხვა ენაზე არსებულ შესაბამის ტერმინოლოგიას.

დავიწყოთ ტერმინებით: экономика და экономия; მიუხედავად იმისა, რომ ორივე წარმოდგება ბერძნულ Oiconomia-დან (მეურნეობის გამგებლობა¹) მეცნიერებაში დიდი ხანია რაც მოხდა მათი დიფერენციაცია და წარმოდგენენ სულ სხვადასხვა აზრის მატარებელ ტერმინებს.

Экономика-დან წარმოებულ экономическая (жизнь), экономический (обзор), экономическое (учение) და მისთანათა ქართულ შესატყვისად იმთავითვე დადგინდა. ეკონომიური და მერმე საეკონომიო ცხოვრება, მიმოხილვა, მოძღვრება. ხოლო მიმდინარე საუკუნის 30-იანი წლებიდან უკვე განმტკიცდა: ეკონომიური (ცხოვრება და ა. შ.).

ამასთანავე экономный крестьянин, экономное расходование материалов, экономичный человек და მისთანათა

¹ რომლის შესატყვისადაც ძვ. ქართულში და თვით მე-19 ს. პირველ ათეულ წლებშიაც იხმარებოდა იკონომია. ხუროთმოძღვრების (სარაზდარობის) საკითხებზე მსჯელობისას მოურავი იოანეს მოახსენებს: „...მე იკონომიისათვის ექმეაით, რომ ბევრი ქვა და კირი აღარა მოუნდებოდა“ (ი. ბატონიშვილი, „კალმასობა“, I, 85—86; იხ. აგრ. იქვე, ტ. II, 30, 142—143.

შესატყვისად დამკვიდრებულია: მომჭირნე გლეხი, მასალათა მომჭირნეობით ხარჯვა, მომჭირნე კაცი (აღამიანი). აქ მომჭირნეობას ზოგან სცელის კიდევ დამზოგველობა, ყაირათი-ანობა.

აღსანიშნავია, რომ რუს. საბჭოთა მეცნიერულ ლიტერატურაში უკვე ვერსად შეხვდებით экономный და экономичный-ს ამგვარ „თავისუფალ“ შესატყვისებს, თუმცა მათი მიხედვითი და ზოგიერთი მნიშვნელობის კიდევ ზუსტი შესატყვისებით რუსული ქართულზე ნაკლებ მდიდარი როდია (მაგ. сметливый, расчетливый, хозяйственный, бережливый).

მაგრამ გარდა იმისა, რომ ამგვარი შესატყვისები, მაშინაც-კი როდესაც ზოგიერთ კონტექსტში აზრს დაახლოებით სწორადაც გამოხატავენ, მიუღებელია არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ხსენებულ ტერმინს მეცნიერულ ლიტერატურაში ინტერნაციონალური ხასიათი აქვს მოპოვებული, და ნაციონალური შესატყვისები შეიძლება წარმოადგენდნენ მხოლოდ განმარტებებს და არა ეკვივალენტებს, არამედ იმიტომაც, რომ რთულ და ზუსტ მეცნიერულ მსჯელობაში ტერმინთა ცნებების უნიფიკაციას ხშირად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს აზრთა მწყობრად გადმოცემისათვის.

ცნობილია, რომ როგორც საზოგადოებათმეცნიერების დარგში ისე საერთოდაც ახალი ტერმინებითა და გამოთქმებით ქართული ენის გამდიდრების მხრივ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ამხანაგ სტალინის ადრინდელ ნაშრომებს, რომლებიც დაწერილია ქართულ ენაზე. ახალ ცნებებთან ერთად ამხანაგ ი. სტალინს შემოქონდა ახალი სიტყვები და ტერმინები. იგი გარკვეული მეცნიერული გაგებით ხმარობდა რიგ ძველ სიტყვას. მაგალითად, ი. სტალინს, შრომაში „გაკვრით პარტიულ უთანხმოებაზე“ (1905 წ.), ნ. ჟორდანიასთან, ამ „ძალად-მარქსისტთან“, კამათში მოჰყავს უკანასკნელის სიტყვები: „...პოლიტიკა უეკონომიოთ—აი ახალი მიმართულება“, და გარდა იმისა რომ ამხელს საერთოდ ნ. ჟორდანიას მსჯე-

ლობის უკუღმართობას, უსწორებს მას თვით ტერმინსაც, იმ-
სადაც ნ. ჟორდანიას უწერია „...უეკონომიოდ...“, ამხანაგ
სტალინს ფრჩხილებში ჩაუსვამს: „უნდა იყოს: უეკონო-
მიკოდ“¹.

მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები იძლევიან ნიმუშს
იმისა, რომ ყოველი საყოველთაოდ გავრცელებული ტერმინი
ყოველთვის უცვლელად უნდა მეორდებოდეს. ფრ. ენგელსი
ამათრახებდა ჯონ ბროგდაუსს, „კაპიტალის“ ინგლი-
სურად მთარგმნელს, რომელიც ერთსა და იმავე გერ-
მანულ ტერმინს სხვადასხვა ადგილას სხვადა-
სხვა ინგლისური შესატყვისით თარგმნიდა, და
მოითხოვდა, რომ ერთი ენიდან მეორეზე ტერ-
მინის გადაღება ყოველთვის უნდა ხდებოდეს
ერთი და იმავე გამოთქმით.

მიუხედავად ამისა ქართულში экономичный-ს თარგმნიან
ხან მომჭირნეობად და ხანაც დამზოგველობად. მაგალითად,
экономичная работа-ს² შესატყვისად წერენ მომჭირ-
ნეობით მუშაობას, მაშინ, როდესაც რუსული ტექსტის
აზრი სრულიად არ გულისხმობს მუშაობის მომჭირნეობას.

ამასთანავე экономный და экономичный-ს ზოგიერთი
მნიშვნელობის ქართული სიტყვით დაახლოებითი გად-
მოცემაც-კი შეუძლებელია. მაგალითად.

1. „В контейнерах—удобных и экономичных
больших ящиках... торгующие организации получают
и отправляют большое количество грузов“³.

2. „Новые железнодорожные линии... подойдут к пло-
тинам Сталинградской и Каховской гидро-электростанции.
Они обеспечат более удобную и экономичную дос-
тавку грузов“⁴.

¹ ი. სტალინი, თხზულებანი, I, 91.

² „Известия“ 1950 გ., № 54.

³ „Заря Востока“, 1950 გ., № 14, стр. 4.

⁴ „Литературная газета“, 1950, № 94.

3. გაზ. „პრავდა“-ს მოწინავეში ვკითხულობთ: „Не все...хозяйственные органы ведут настоящую борьбу за экономное использование материальных ресурсов... больше выпускать высококачественной продукции при экономном расходовании сырья, материалов, топлива, электроэнергии!“²

4. „Молоты для забивки (погружения) шпунтов а также для проходки разведочных скважин не экономичны“... „Выбраторы экономичны, сравнительно легки, не нуждаются в специальном оборудовании и кранах большой грузоподъемности“³.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს მაგალითები ჩვენ განგებ მოგვყავს ყველაზე უფრო პოპულარული და მასობრივი ლიტერატურიდან.

კონტეინერი (ინგლ. container) დიდი ყუთია. ვიბრატორი (სიტყვიდან ვიბრაცია) საბჭოთა სპეციალისტების მიერ გამოგონილი ახალი მექანიზმია შპუნტების და სხვ. მიწაში ჩასაყვანად; ვიბრატორი უროსთან შედარებით ფრიად ადიდებს შრომის მწარმოებლურობას.

Экономичный და экономный-ს აქამდე გაბატონებული ქართული შესატყვისის პირობებში გაძნელებულია ამ ტექსტების ზუსტი ქართული თარგმანის მოცემა, რამდენადაც მეტისმეტი შეუსაბამობა გამოვა, რომ ყუთს (კონტეინერს) ან ვიბრატორს მივაწეროთ მომჭირნეობის, ყაირათიანობისა ანდა დამზოგველობის უნარი. აქ (ისე როგორც სხვაგან) экономичный...-ს ქართულად თარგმნა შეიძლება მხოლოდ ეკონომიური კონტეინერის, ვიბრატორთა ეკონომიურობის სახით.

მაგრამ სწორედ აქ იწყება სიძნელე. ქართულში დღეს ტერმინი „ეკონომიური“ იხმარება სულ სხვა აზრის მატარე-

¹ „Правда“, 1950, № 140.

² Е. Павлов, „Выбратор вместо молота“ (журн. „Наука и жизнь“, 1950 г. № 1, стр. 33—34).

ბელი экономический-ს შესატყვისად. და, ამგვარად, экономическая жизнь, наука, политика და სხ. შესატყვისად ამბობენ: ეკონომიური ცხოვრება, მეცნიერება, პოლიტიკა და სხვ. ამასთანავე, როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, экономический წარმოებულია არა экономия-დან, არამედ экономика-დან. ხოლო экономика-კი, მსგავსად ანალოგიური ფორმის სხვა სიტყვებისა, როგორიცაა: политика, логика, физика, эстетика, диалектика, техника, педагогика, психика, механика, лингвистика, ботаника, математика, топонимика და მისთანანი ქართულში გადმოიღება: ეკონომიკა, პოლიტიკა, ლოგიკა, ფიზიკა, ესთეტიკა, დიალექტიკა, ტექნიკა, პედაგოგიკა, ფსიქიკა, მექანიკა, ლინგვისტიკა, ბოტანიკა, მათემატიკა, ტოპონიმიკა.

ამ სიტყვათა ბოლოსართი ორიოდე ათეული წლის წინათ იყო -ური, რაც ზოგიერთს (თუმცა იშვიათად) ამჟამადაც აქვს შენარჩუნებული. მაგალათად, იწერებოდა და ითქმოდა: ესთეტიური, დიალექტიური, პედაგოგიური, ფსიქიური, ლინგვისტური და ა. შ.

უკანასკნელ ხანებში მათ სუფიქსად დადგინდა -კური და მივიღეთ: ესთეტიკური, დიალექტიკური, პედაგოგიკური, ფსიქიკური, ლინგვისტიკური და ა. შ.

მაგრამ გაძნელდა ამ მიღწევის გავრცელება ეკონომიკა-დან წარმოებულ ტერმინებზე და დღესაც ნაცვლად ეკონომიკური ცხოვრებისა, წერენ ეკონომიურ ცხოვრებას, რაც ნამდვილად შეესატყვისება экономная жизнь-ს (ე. ი. განმარტ.: მომპირნეობით ცხოვრებას) და არა экономическая жизнь-ს. გაძნელდა იმიტომ, რომ განმტკიცებული რუტინის მეოხებით ეკონომიკურის ადგილი დაკავებული აქვს ეკონომიურს, ხოლო უკანასკნელი თავისი ადგილიდან განდევნილია ისეთი „შესატყვისით“ როგორიცაა მომპირნეობა და სხვა.

აქ უნდა აღვნიშნოს ამ მხრივ ერთი უახლესი მოვლენა. ამჟამად პრესაში დიდძალი მასალა იბეჭდება მრეწველო-

ბაში მასალის ეკონომიურად ხარჯვისა და კომპლექსური ეკონომიის საკითხებზე. აქ საგაზეთო მასალათა შორის მთარგმნელებს საქმე აქვთ ისეთ ტექსტებთან, სადაც *экономия-სათვის* ქართული შესატყვისის გამონახვა ფრიად აშკარა უხერხულობას ბადებს. ამის მეოხებით ქართულ გაზეთებში განშორდა ტერმინები: „საწვავის ეკონომია“¹, „კომპლექსური ეკონომია“², „მასალების ეკონომია“³ და სხვ.⁴ აქედან-კი *экономный-ს* შესატყვისად ეკონომიურის შემოღებას, უბრალო თანამიმდევრობის დაცვის პირობებში, დიდი სიძნელე არ ხვდება წინ,—თუ არა დაბრკოლება განმტკიცებული რუტინის მხრივ, რაც დროა უკვე საბოლოოდ იქნეს გადალახული. ამგვარად: „*экономное использование материалов*“, „*экономное расходование сырья*“ და მისთანანი უნდა ითარგმნოს: მასალათა ეკონომიურად გამოყენება, ნედლეულის ეკონომიურად ხარჯვა.

ცხადია, რომ *экономия-ს* ქართულ შესატყვისად, ყოველგვარ კონტექსტში უნდა დადგინდეს ეკონომია; ხოლო *экономный* და *экономичный-სათვის* კი—ეკონომიური. ამ სიტყვის საერთოდ ქართული ეკვივალენტით შეცვლა არსებითად ისევე შეუძლებელია, როგორც თარგმნა სიტყვებისა: ეკონომიკა, პოლიტიკა, პარტია, კრიტიკა, კომიტეტი, ჟურნალი, რევოლუცია და მათგან წარმოებული: ეკონომიკური, პოლიტიკური და სხვათა, რომელთაც ერთ დროს, როგორც ზემოთ დავინახეთ, ქართულად თარგმნიდნენ კიდევაც, მაგრამ საბოლოოდ ყველა ამგვართა ქართული შესატყვისები უარყოფილ იქნა. სწორედ ასევე უარყოფილ უნდა იქნეს ეკონომიას (*экономия*) და ეკონომიურის (*экономный, экономичный*) ქართული შესატყვისით შეცვლის ყველა ვარიანტი.

¹ „კომუნისტი“, 1950 წ. № 90, გვ. 1.

² იქვე, № 98.

³ იქვე, № 101.

⁴ აქამდე აქ ეკონომიის ნაცვლად, როგორც წესი, იწერებოდა: მომტირნეობა.

ჩვენ ვფიქრობთ, ანალოგიურად უნდა მოვიქცეთ სხვა შემთხვევაშიც, როდესაც საქმე ეხება ისეთ ტერმინებს, რომელთაც უკვე მოპოვებული აქვთ ინტერნაციონალური ხასიათი,—რამდენადაც ასეთი სიტყვების ზუსტი ქართული ეკვივალენტით შეცვლა შეუძლებელია.

თუ რაოდენ უხერხულობას ბადებს ამგვარი სიტყვების თარგმნისადმი ჩვენში გავრცელებული მიდრეკილება, საკმარისია მოვიყვანოთ ერთი მაგალითი. 1951 წ. მარტში გამოქვეყნდა საკდეს-ის ცნობა, პეკინიდან, ჩინეთის ფინანსურ-ეკონომიკური სისტემის რეორგანიზაციის შესახებ, რომ ჩინეთის სახელმწიფო-ადმინისტრაციულმა საბჭომ გამოიტანა დადგენილება „он унификации финансовых и экономических ведомств Китайской народной республики“¹. ქართულ თარგმანში ამ ტექსტისა უკვე ლაპარაკია ხსენებულ უწყებათა არა უნიფიკაციის, არამედ გაერთიანების შესახებ: унификация თარგმნილია სიტყვით გაერთიანება.

ჯერ ერთი, მეცნიერულ ლექსიკონში უნიფიკაცია ნიშნავს არა გაერთიანებას, არამედ ერთიან ნორმასა თუ ფორმაზე, საერთოდ ერთგვაროვნობაზე გადასვლას (გადაყვანას). ნამდვილად საკდესის ხსენებული ცნობის ციტირებულ წინადადებაში ნაგულისხმევია უწყებათა არა გაერთიანება (რაზედაც ქვემოთ ცალკეა ლაპარაკი), არამედ მთელს სახელმწიფოში ერთგვაროვან საგადასახადო, საბაჟო და სხვ. სისტემაზე გადასვლა, ნაცვლად აქამდე სხვადასხვა პროვინციაში არსებული სხვადასხვაგვარი ფინანსურ-ეკონომიკური სისტემისა.

ეს გაუგებრობა მაგალითია იმისა, თუ რამდენად არამიზანშეწონილია ინტერნაციონალური ტერმინების არა ეკვივალენტური ქართული შესატყვისებით თარგმნა.

საერთოდ არ უნდა გვეშინოდეს უცხო სიტყვათა შემოღებისა, როდესაც ეს სიტყვის ფუნქციონალური მნიშვნელო-

¹ „Правда“ 1950, № 66. стр. 4.

შის თვალსაზრისით აუცილებელია, სხვა ნაციათა კულტურული მიღწევების გაზიარება-გადმოღებისათვის საჭიროა.

უკანასკნელ ხანებში რიგი ქართული სიტყვა შევიდა რუსულში, რამაც მხოლოდ გაამდიდრა ეს უკანასკნელი, ისევე როგორც რუსული სიტყვები ამდიდრებდნენ და ამდიდრებენ ქართულს.

უბრალო მაგალითი. რუსულში განმტკიცდა სხვათა შორის ქართული მუსიკალური ინსტრუმენტის ქართული სახელი ჩონგური. რუს. „უცხო სიტყვათა ლექსიკონის“ უკანასკ. გამოცემაში ვკითხულობთ: Чонгури—грузинский народный струнный музыкальный инструмент¹, აბა რა შესაბამისობა იქნებოდა, რომ რუს. ლიტერატურაში ჩონგურის შესატყვისად скрипка ან гитара მიეღოთ; იგივე ითქმის სიტყვებზე: ხიზანი, მოურავი და სხვ. შესახებ.

* *

9. მეორე მაგალითისათვის ჩვენ ავიღეთ ისეთი ეკონომიკური ტერმინი, რომელიც შესაბამისი შესატყვისებით ითარგმნება სხვადასხვა ენებზე².

Производство და მისგან, თუ მასთან დაკავშირებით წარმოებული: производитель; производственник; производство средств производства; производительность труда, станка, завода; производительная сила труда; производительные расходы; производительный капитал; производительные силы; производственный рабочий; производственный опыт; производственная практика; производственные отношения.

Производство-ს ძირითადი ქართული შესატყვისია წარმოება. ზემოხსენებული ტერმინების მართებულ შესატყვისად მიღებული გვაქვს: წარმოების საშუალებათა წარმოე-

¹ Словарь иностранных слов, III изд., 1949, М., 728.

² ჩვენ სიტყვებს ვიხილავთ მხოლოდ როგორც ეკონომიკურ ტერმინებს.

ბა; მწარმოებელი; მეწარმოებე (წარმოების მუშაკი); შრომის, დაზგის, ქარხნის მწარმოებლურობა; შრომის მწარმოებლური ძალა; მწარმოებლური ხარჯები; მწარმოებლური კაპიტალი; მწარმოებლური ძალები; წარმოებრივი მუშა; წარმოებრივი გამოცდილება, პრაქტიკა; წარმოებრივი (წარმოებითი) ურთიერთობანი.

როგორც აღვნიშნე, „ეკონომიკის ტერმინოლოგიაში“ (1947 წ.) ჩვენ ასეთი შესატყვისები გვაქვს მიღებული; მაგრამ საერთოდ ცხოვრებაში იგი ჯერჯერობით მხოლოდ უმნიშვნელო ზომით ტარდება.

ამგვარ ადეკვატურ შესატყვისთა დადგენისას ჩვენთვის ამოსავალ საწყისს წარმოადგენდა, უწინარეს ყოვლისა, ის გარემოება, რომ, როგორც წესი, ყოველ განვითარებულ ენაში, რომელიც იმდენად შემუშავებულია, რომ საშუალებას იძლევა თანამედროვე რთულ მეცნიერულ აზრთა ზუსტად გადმოცემისას, ყოველი ტერმინის ფუძე, ამ შემთხვევაში წარმოების ფუძე, აუცილებლად შენარჩუნებულიყო ამ სიტყვიდან წარმოებულ ყველა ტერმინში.

ამ პრინციპის, როგორც აუცილებელი პირობის, დაცვის საპირობაზე თვალნათლივ მიუთითებს производствოდან წარმოებულ ყველა თანამედროვე რუსულ ტერმინში ამ სიტყვის ფუძის დაცვა; და აგრეთვე ანალოგიური მდგომარეობა როგორც (გერმანულ *produktion*), ისე ინგლისურ (*production*), ფრანგულ (*production*) და სხვა ენებში, და განსაკუთრებით-კი ის გარემოება, რომ სხვაობად, როგორც ქვემოთ დავრწმუნდებით, პირდაპირ შეუძლებელია მეცნიერული აზრის სიტყვებში ზუსტად ჩამოყალიბება და, მაშასადამე, მისი ასევე ზუსტად სხვისთვის გაზიარება.

აქ ძირითადია ორი მომენტი. პირველია თავსართ სა-ს საკითხი, ხოლო მეორე: *производительность труда*-ს ტრადიციული შესატყვისი: შრომის ნაყოფიერება.

პირველ მომენტზე ჩვენ თუმცა სპეციალურად გვექნება მსჯელობა სხვა დროს; მაგრამ მოკლედ მას ქვემოთაც შევხებით. ჯერ შევჩერდეთ მეორეზე.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, производительность труда შესატყვისად შრომის ნაყოფიერება ქართულში მტკიცდა ჯერ კიდევ 1860-იანი წლებიდან. ამჟამად შესატყვისის ეს ფორმა გაბატონებულია.

იმის ნათელსაყოფად, თუ რამდენად აუცილებელია დასახელებული რუსული ტერმინისათვის ამგვარი თარგმანის მოცილება და მისი სხვა, ზუსტი, შესატყვისით შეცვლა, მე ავიღე ეს ტერმინი სწავლასხვა კონტექსტში ისეთი თხზულებიდან, როგორიცაა კ. მარქსის „კაპიტალი“; სახელდობრ „კაპიტალის“ ქართული და რუსული თარგმანებიდან და საჭირო ტერმინები შევამოწმე აგრეთვე როგორც გერმანულთან, ე. ი. ორიგინალთან, ისე აუცილებლობის შემთხვევაში, მის ინგლისურ და ფრანგულ თარგმანებთან.

ინტერესს მოკლებული არ იქნება აქ აღვნიშნოს, რომ 1903 წელს, როდესაც „კაპიტალის“ ქართულად თარგმნის საკითხი პირველად დაისვა იგი საბოლოოდ უარყოფითად იქნა გადაჭრილი; როდესაც ამ საქმის ინიციატორთა ჯგუფმა ფ. გოგიჩაიშვილს მიმართა, უკანასკნელს განუცხადებია: „ამისთანა დიდ ეკონომიურ თხზულებას ქართულად ვერ ვთარგმნით, საჭირო სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უქონლობის გამო“¹. 1930 წელს, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში უზრუნველყოფილი იყო შესაძლებლობა „კაპიტალის“ ქართულად გამოცემისა, მისი თარგმნის საქმე, ცხადია, დიდ სიძნელეს წარმოადგენდა. რედაქცია აღნიშნავდა, რომ „საქმეს აძნელებს არა მარტო ტერმინების უქონლობა, არამედ — უფრო მეტად ის, რომ ქართული ენა ჯერ შესაფერისად ვერ დამუშავებულა, ვერ მოქნილა მეცნიერულ-ფილოსოფიური აზრების გადმოღება და შეთვისებისათვის“².

არსებითად „კაპიტალის“ ქართულ თარგმანში 20 წლის წინათაც მეტი წარმატება შეიძლებოდა მიღწეულიყო, რომ მთარგმნელ-რედაქტორებს შეძლებოდათ ქართული სიტყვისა

¹ ფ. გოგიჩაიშვილის მოგონებიდან.

² „კაპიტალი“ I, გვ. XIV.

მთელი სიმდიდრის გაბედული და შემოქმედებითი გამოყენება და თვით სათარგმნი თხზულების ტექსტის გენიალური აზრებისათვის ყველგან თავისი სიმახვილისა და სიმკვეთრის შენარჩუნება. მათ ამ თხზულების თვით სახელწოდებაც კი „შეარბილეს“¹.

რედაქცია ეტყობა ცდილობდა Produktion-იდან (производство-დან) წარმოებული ყველა ტერმინის ქართული შესატყვისი ერთი ძირიდან—წარმოებიდან—გამოეყვანა, მაგრამ ეს აუცილებელი პირობა მან მხოლოდ სასურველობად მიიჩნია და საქმე იმით დაამთავრა, რომ მოიბოდიშა მკითხველის წინაშე, რომ ეს სასურველობა ვერ შეასრულა და რომ ამის გამო, „მთლიანობა დაირღვა და ტერმინებმაც აქრელებული სახე მიიღო“².

ჩვენ თავის დროზე („ეკონომიკის ტერმინოლოგია“-ში, 1947 წ.) შევეცადეთ ტერმინთა ამ „აქრელებულობის“ თავიდან აცილება. ქვემოთ წარმოვადგენთ ზოგიერთ მასალას ჩვენი ტერმინების დასაბუთებისათვის, რისი მოცემა თვით ტერმინოლოგიაში არ შეიძლებოდა.

ვინაიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ქართულ ეკონომიკურ ტერმინთა დაზუსტებისათვის ამოსავალ საწყისად მიღებული გვაქვს რუსული ტერმინები, ამიტომ ჩვენ შედარებებს ვიწყებთ „კაპიტალის“ 1949 წ. რუსული გამოცემის ტექსტით.

სიმოკლისათვის აქ, ცხადია, არ შევუდგებით აბზაცებისა და კ. მარქსის გრძელ წინადადებათა მთლიან ამოწერას, მო-

¹ „კაპიტალის“ ქართულ თარგმანის უკანასკნელ რუს. გამოცემასთან და ორიგინალთან მხოლოდ ტერმინოლოგიური შედარების შედეგად, ქართულში ჩვენ აღნიშნული გვაქვს რიგი ისეთი უსწორობანი, რომლებიც საცხებით სცვლიან, ამახინჯებენ, ავტორის აზრებს. I ტომის რედაქციას „კაპიტალის“, ასე ვთქვათ, „შეარბილება“ თვით სათაურიდანვე დაუწყია როგორც ცნობილია. კ. მარქსის ამ გენიალური თხზულების სრული სახელწოდებაა: „Das Kapital, kritik der Politischen ökonomie“. ქართულ გამოცემას აწერია მხოლოდ პირველი სიტყვა; „კაპიტალი“.

² იქვე, გვ. XV.

ვიყვანო კერძოდ ტერმინოლოგიურად დამახასიათებელ ფრაზებს და უმეტესად მხოლოდ თვით ტერმინებს. ამასთანავე ყველგან მივუთითებთ „კაპიტალის“ გვერდებს, რათა დაინტერესებულ მკითხველს შეეძლოს ამ ამონაწერთა აზრის თვით კონტექსტში გაცნობა-შემოწმება.

კ. მარქსი წერს: „...рабочее время изменяется с каждым изменением производительной силы труда. Производительная сила труда определяется многосложными обстоятельствами...¹“.

Производительная сила труда არის ორიგინალის Produktiv kraft der Arbeit-ის ეკვივალენტი. მოყვანილი ციტატის ქართული თარგმანია: „...ეს უკანასკნელი (სამუშაოდრო—პ. გ.) იცვლება შრომის ნაყოფიერების ყოველ ცვლილებასთან ერთად. შრომის ნაყოფიერება მრავალგვარი გარემოებით განისაზღვრება...“

ამგვარად, производительная сила труда „კაპიტალში“, როგორც წესი, ითარგმნება შრომის ნაყოფიერებად; თუმცა არა ყოველთვის; ის გარემოება, რომ ამ ტერმინის ყოველთვის ერთი და იმავე ქართული შესატყვისით ერთი და იმავე მთარგმნელთა და რედაქციის მიერ თარგმნა ვერ მოხერხდა, ერთ-ერთი ნიშანია იმისა, რომ აქ „შრომის ნაყოფიერება“ შეუსაბამოა.

საჭიროდ მიგვაჩნია აქვე აღვნიშნოთ, რომ „კაპიტალის“ რუსულ თარგმანში და სიერთოდაც თანამედროვე რუსულ მეცნიერულ თარგმანებში ეს პრინციპი—ერთი და იმავე უცხოური ტერმინის ყველგან ერთი და იმავე რუსული ტერმინით თარგმნისა—საყოველთაოდ არის განმტკიცებული.

როგორც ვთქვით, производительная сила труда „კაპიტალში“ ზოგან თარგმნილია მეორენაირადაც. სახელდობრ ტერმინითაც: შრომის საწარმოო ძალა².

¹ Капитал, I, 46, კურსივი ჩვენია. იხ. კიდევ შედარებისათვის გვერდები 47, 52—53, 321—323, 325—326, 339—340, 609—610, 612—613.

² „კაპიტალი“, I, 8, 270—271, 274—275, 458.

³ „კაპიტალი“, I, 13—14, 287, 549, 551—552 და სხვ.

არის კიდევ ამ ხასიათის ერთი, რიგით მესამე მომენტი, რაც არა ნაკლებ უხერხულობათა წყაროს წარმოადგენს.

„კაპიტალის“ II ტომში ეკითხულობთ: „...საზოგადოების ყველა იმ წევრთ, რომელნიც პირდაპირ მონაწილეობას არ იღებენ რეპროდუქციაში, იქნება ეს მონაწილეობა შრომით თუ უშრომოდ, შეუძლიათ მიიღონ წლიური საქონლური პროდუქტიდან თავიანთი წილი, მაშასადამე, თავიანთი მოხმარების საშუალებები, პირველ რიგში მხოლოდ იმ კლასების ხელიდან, რომელთაც პირველ რიგში ხვდება პროდუქტი, ე.ი. პროდუქტიული მუშების (produktiven Arbeitern¹, производительных рабочих²), მრეწველი კაპიტალისტების და მიწათმფლობელების ხელიდან ამ აზრით მათ-მათი შემოსავალი მატერიალურად მომდინარეობს შრომის ხელფასიდან (პროდუქტიული მუშების საგან—der produktiven Arbeiter), მოგებიდან და რენტიდან და ამიტომ წარმოადგენს გამომდინარე (производный) შემოსავალს ამ თავდაპირველ შემოსავალთა პირისპირ. მაგრამ, მეორე მხრივ, ამ გამომდინარე შემოსავალთ მათი მიმღებნი იღებენ თავიანთი საზოგადოებრივი ფუნქციების გამო, როგორც მეფეები, ხუცეები, პროფესორები, მეძავეები, ჯარისკაცები და სხვ...“

ამ ტექსტის პროდუქტიული მუშების ეკვივალენტია რუს. производительных рабочих, გერმ. der produktiven Arbeiter. მაგრამ ქართულ თარგმანში თანმიმდევრობის დაცვა რომ მოსახერხებელი ყოფილიყო, აქ პროდუქტიული მუშის აღდილას უნდა ეთქვათ ნაყოფიერი მუშა; მაგრამ თუ შესაძლებელია თქმა ნაყოფიერი შრომისა, სამაგიეროდ ნაყოფიერი მუშა შეუსაბამობა იქნებოდა, და მთარგმნელიც იძულებული შეიქნა ეთქვა პროდუქტიული მუშა.

¹ „Das Kapital“, B II, 1933, 374.

² „Капитал“, II, Сочин. Маркса и Энгелса, т. XVIII, 1933 г. стр. 400.

³ „კაპიტალი“ II, 327—8.

მაგრამ აქ, მეცნიერული ტერმინოლოგიის თვალსაზრისით, კიდევ ახალი შეუსაბამობა იჩენს თავს. ქართულშიც და რუსულშიც კარგა ხანია რაც გავრცელებულია: პროდუქტიული პირუტყვი (უპირისპ. მუშა პირუტყვს), პროდუქტიული მეცხოველეობა (продуктивный скот, продуктивное животноводство) და სხვ. პროდუქტიული (produktivus) გულისხმობს ნაყოფიერს, ნაყოფის მომცემს.

წინათ რუსულშიც იხმარებოდა продуктивный рабочий და მისთ.¹, მაგრამ უკანასკნელ ხანებში ყველგან გაბატონებულია производительный рабочий და მისთ. ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ქართულშიაც ასევე აუცილებელია ტერმინი „პროდუქტიული მუშა“ შეიცვალოს ტერმინით: მწარმოებლური მუშა.

ტერმინი შრომის ნაყოფიერება როგორც „კაპიტალში“², ისე საერთოდ თანამედროვე ქართულში გაბატონებულია აგრეთვე производительность труда-ს შესატყვისადაც. ამისავე შესაბამისად: производительный труд-ის ეკვივალენტად გაბატონებულია ნაყოფიერი შრომა.

საკითხის შემდგომი გარკვევის ინტერესი მოითხოვს აქ გავიხსენოთ, რომ ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებობს შემდეგი ცნებები-ტერმინები; производительный труд, непроизводительный труд; производительное потребление, непроизводительное потребление; производительные расходы (затраты), непроизводительные расходы (затраты), непроизводительные деньги და მისთანანი.

„კაპიტალის“ II ტომში კ. მარქსი წერს: „...с общественной точки зрения, они (издержки обращения—П. Г.) могут быть просто издержками, непроизводительным расходом живого или овеществленного труда, но именно, как раз, благодаря этому могут действовать таким образом, что создают стоимость для ин-

¹ იხ. მაგ. „კაპიტალის“ ძვ. რუს. გამოცემები.

² „კაპიტალი“, I, გვ. 161, 294, 457, 568 და სხვ.

дивидуальных капиталистов, образуют дополнение к продажной цене их товара¹.

როგორც ცნობილია, производительный труд-ის შრომაა, რომელიც უშუალოდ მონაწილეობს მატერიალური წარმოების პროცესში, ხოლო непроизводительный труд და საერთოდ непроизводительные расходы (unproduktive verausgabung²), მაგალითად, ქარხანაში დავთარ-წარმოების და საერთოდ მმართველობის ხარჯების ხარჯებია, რომლებიც უშუალოდ არ მონაწილეობენ მატერიალურ წარმოებაში; მაგრამ მიუხედავად ამისა, ამ სფეროში გაწეული შრომა და საერთოდ ხარჯები უნაყოფო შრომა და ხარჯები როდია: რამდენადაც производительный труд თუ ნაყოფიერი შრომაა, непроизводительный, ცხადია, უნაყოფო უნდა იყოს.

„კაპიტალის“ ქართულად მთარგმნელნი სწორედ აქ წააწყდნენ კიდევ ახალ წინააღმდეგობას. როდესაც ამგვარ დებულებათა შემცველ ტექსტებს თარგმნიდნენ, მათ პოლიტიკური ეკონომიის ცოდნა, ცხადია, უფლებას არ აძლევდა непроизводительные расходы (затраты) ეთარგმნათ უნაყოფო ხარჯებად (დანახარჯებად)³, და აქ აუცილებელი შეიქნა კიდევ ახალი, მეოთხე, შესატყვისის შემოღება; ამ გზით ქართულში გაჩნდა „არაპროდუქტიული (unproduktive) ხარჯები“.

საერთოდ ცნობილია, რომ производительный труд⁴ ასეთ კონტექსტში ითარგმნება პროდუქტიულ შრომად⁵, ხოლო продукт труда⁶ (Arbeiterprodukt⁷) შრომის პროდუქტად⁸ და შრომის ნაყოფად⁹.

¹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, XVIII, 1939, 140.

² „Das Kapital“, B. II, 129, 131.

³ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებების ზოგიერთ ქართულ თარგმანში გვხვდება სწორედ ამგვარი სამწუხარო გაუგებრობა: „უნაყოფო შრომა“, „უნაყოფო ხარჯები“ და სხვა.

⁴ „Капитал“, I, 188, 207.

⁵ „კაპიტალი“, I, 142, 160.

⁶ „Капитал“, I, 44.

⁷ „Das Kapital“, I, 5—6.

⁸ „კაპიტალი“, I, 6.

⁹ კიდევ უფრო უხერხული მდგომარეობა იქმნება ქვემოთ მოყვანილ კონტექსტში: „Словно прикосновением волшебного жезла он (гос-

ამგვარად, производительный труд, производительность труда, производительная сила труда და სხვ. შესატყვისად: ნაყოფიერი შრომა, შრომის ნაყოფიერება და სხვ. მისთანები განსაკუთრებით დიდ შეუსაბამობას აწყდება, როდესაც მსჯელობის საგნად ხდება ამ ეკონომიკურ მოვლენათა მეორე მხარე (непроизводительный და სხვ.) უკანასკნელმა გარემოებამ, როგორც დავინახეთ, ერთი და იმავე რუსულ და უცხოურ ტერმინისათვის ქართულში გამოიწვია მეორე, მესამე და მეოთხე შესატყვისთა გაჩენა, — რაც არ შეიძლება იმთავითვე არ გადაქცეულიყო გაუგებრობათა წყაროდ.

მაგრამ არსებობს კიდევ სხვა, ყველა შემოხსენებულზე არა ნაკლებ საფუძვლიანი და საერთოდ კრძევ თავისთავადაც გადამწყვეტი გარემოება, რამაც შრომის ნაყოფიერებას, ასე ვთქვათ, ადგილი უნდა გადაანაცვლებინოს.

კ. მარქსი განმარტავს მწარმოებლურ ძალას, როგორც სასაოგებლო, კონკრეტული შრომის მწარმოებლურ ძალას¹ (производительная сила труда², Produktivkraft der Arbeit), რაც მის მიერვე გამოთქმის კიდევ სიტყვებით: შრომის მწარმოებლურობა (производительность труда, Produktivität der Arbeit).

„კაპიტალის“ რუს. თარგმანში შესაბამის ადგილას ვკითხულობთ: То самое изменение производительной силы (труда—П. Г.), которое увеличивает плодотворность труда, а следовательно, и массу доставляемых им потребительных стоимостей, уменьшает...общую величину стоимости этой возросшей массы, раз оно сок-

дарственный долг — П. Г.) оларяет непроизводительные деньги производительной силой“ („Капитал“ I, 758), — რაც ქართული ასეა თარგმნილი: „როგორც ჯადონური კვერთხის დრტყმით, არაპროდუქტულ ფუფს იგი (საჯარი ვალი—პ. გ.) ნაყოფიერები ძალას ანიჭებს...“ „კაპიტალი“, I, 696).

¹ შეად. „კაპიტალი“, I, 13—14.

² „Капитал“, 1949, М., I, 52—53.

რაჟააფთ კოლიჩეფო რაბოჩეო ვრემენი, ნეობჰოდიმოგო დღეო აგო პროიზვოდსტვა. ი ნაობოროტ¹.

ქართულ თარგმანში აქ ვკითხულობთ: (შრომის—პ. გ.) საწარმოო ძალის იგივე (ვლილება, რომელიც შრომის ნაყოფიერებას და, ამის გამო, მის მიერ შექმნილ სახმარ ღირებულების მასას აღიღებს, ამცირებს ამ მთელი გა-ღიღებული მასის ღირებულების სიდიდეს, თუ-კი იგი მისი წარმოებისათვის აუცილებელი სამუშაო დროის რაოდენობას ამოკლებს და ასევე პირიქით²).

ორიგინალში, გერმანულში, როგორც უკვე აღვნიშნეთ прозводительная сила труда-ს შესაბამება Produktivkraft der Arbeit, ხოლო производительность труда-ს კი Produktivität der Arbeit, ამასთანავე ეს ტერმინები (ყურადღება!) ქართულ „კაპიტალში“ თარგმნილია სიტყვებით: „შრომის ნაყოფიერება“.

ჩვენ მიერ ეს არის „კაპიტალიდან“ მოყვანილ ციტატაში ნათქვამია: (1) შრომის საწარმოო ძალის გაღიღება ან შემცირება აღიღებს ან ამცირებს (2) შრომის ნაყოფიერებასო. რუსულ თარგმანში აქ პირველ ტერმინს შესაბამება прозводительная сила труда, რაც ქართულად, როგორც წესი, თარგმნილია ტერმინით: შრომის ნაყოფიერება, მაგრამ ამ შემთხვევაში, ხოლო ამ კონტექსტში — (შრომის) საწარმოო ძალად. მეორე ტერმინს (შრომის ნაყოფიერებას) კი აქ შეესაბამება რუს. плодотворность труда, რაც უდრის ორიგინალის Fruchtbarkeit der Arbeit³-ს და არსებითადაც წარმოადგენს უკანასკნელის ზუსტ ეკვივალენტს.

Fruchtbarkeit-ის ინგლისური შესატყვისია fruitful, ხოლო ფრანგ. fructueux (აგრ. fecondite)⁴ ამგვარად, აქ ყველ-

¹ „Капитал, I, 53; კურსივი ჩვენია.

² „კაპიტალი“, I, 14.

³ „La Capital“, I, p. 18. (პირველი ფრანგული, ავტორის მიერ მოწონებული გამოცემა).

⁴ „Das Kapital“, I, 13.

გან საქმე გვაქვს ეკვივალენტურ შესატყვისებთან, სახელდობრ ნაყოფიდან წარმოებულ სიტყვებთან.

ამავე დროს ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ (მატერიალური წარმოების პროცესში) производительная сила труда განსაზღვრავს плодотворность труда-ს და სწორედ ამიტომ მოხდა, რომ „კაპიტალის“ ქართულ თარგმანში, იქ სადაც კ. მარქსი ლაპარაკობს ამ საკითხზე, მთარგმნელები, რათა თავი დაეღწიათ გაუგებარი ტავტოლოგიისაგან, ე. ი. რათა არ ეთქვათ შრომის ნაყოფიერება განსაზღვრავს შრომის ნაყოფიერებასო, იძულებული შეიქნენ производительная сила труда, რასაც სხვა დროს თარგმნიდნენ ტერმინით: შრომის ნაყოფიერება, აქ ეთარგმნათ სიტყვებით: შრომის მაწარმოო ძალა, რაც ამ კონტექსტში უპირისპირდება плодотворность труда-ს, ე. ი. შრომის ნაყოფიერებას.

დასასრულ კიდევ ერთი მომენტი. ქართულში გვაქვს ტერმინი: ნიადაგის ნაყოფიერება¹, რისი ზუსტი ეკვივალენტიცაა რუს. плодородие почвы², გერმ. fruchtbarkeit des Bodens³.

აქ უნდა აღვნიშნოთ, რომ უკანასკნელ ხანებში ხმარობენ ნიადაგის ნოყიერებასაც⁴, მაგრამ ნიადაგი, როგორც ცნობილია, იძლევა არა ნოყს, არამედ ნაყოფს. ნოყიერი (პოხიერი) შეიძლება იყოს მიწა და ნაყოფს არ იძლეოდეს; ეს ნიადაგის თვისობრივი მხარეა და არა შედეგობიანობის მაუწყებელი, ყოველ შემთხვევაში: შრომის ნოყიერება მეტად შეუსაბამო ტერმინი იქნებოდა.

ცნობილია, რომ ნიადაგის ნაყოფიერებას საბოლოო ანგარიშით განსაზღვრავს შრომის მწარმოებლურობა,

¹ „კაპიტალი“ I, 458, 568.

² „Капитал“, I, 515—516.

³ „Das Kapital“, I, 558.

⁴ გაბატონებული მაინც ნიადაგის ნაყოფიერებაა და სრულიად სამართლიანად მოქცეულან მეცნიერებათა აკადემიის ნიადაგმცოდნეობისა და გნის ინსტიტუტები, რომ იგი უცვლელად დაუტოვებიათ (იხ. ი. ბარათაშვილი, „ნიადაგმცოდნეობის ტერმინოლოგია“, პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით, 1950. თბ. გვ. 39).

ე. ი. დღეს გაბატონებული შესატყვისით რომ ვთქვათ, მის ნაყოფიერება. როგორც ვხედავთ აქაც, და საერთოდ ყველგან, როდესაც плодородие почвы და производительность труда ერთს კონტექსტში ერთმანეთს უპირისპირდება: ტერმინოლოგიურად ნაყოფიერება უპირისპირდება ნაყოფიერებას. ეს სხვათა შორის.

მთავარი კი მაინც ისაა, რომ ნაყოფიერება შრომის თუ ნიადაგის ქართულში თავისთავადაც აუცილებელია ადეკვატურ შესატყვისად ისეთი რუსულ (და შესაბამის უცხოურ) ტერმინებისა, როგორიცაა: плодотворность труда, плодородие почвы და საერთოდ ყველგან, სადაც გვხვდება რუსულ плодovitый, плодотворный, плодородный, плодосный.

მაგალითად, დაბადებიდან 60 წლისთავის გამო ამხანაგ ვ. მოლოტოვისადმი სკპ. (ბ) ცენტრალური კომიტეტის და სსრ კავშირის მინისტრთა საბჭოს მისალმებაში სხვათა შორის ნათქვამია: „Желаем Вам многих лет здоровья и плодотворного труда во имя дальнейшего процветания нашей великой Родины“¹...

აქედან სიტყვები...»многих лет здоровья и плодотворного труда« გაზ. „კომუნისტი“ თარგმნილია ასე: „...მრავალწელს ჯანმრთელობასა და ნაყოფიერ შრომას...“² და სავსებით სწორადაცაა თარგმნილი, მაგრამ რამდენადაც плодотворный труд—ნაყოფიერი შრომა, იმდენადვე производительная сила труда-ს, ანუ производительность труда-ს უნდა შეესატყვისებოდეს ასევე ადეკვატური ქართული ტერმინი, რაც შეიძლება იყოს მხოლოდ და მხოლოდ შრომის მწარმოებლური ძალა ანუ შრომის მწარმოებლურობა, ე. ი. აუცილებლად производител-დან, ე. ი. მწარმოებელიდან წარმოებული სიტყვა, სწორედ ისევე როგორც производственный-ს ქართულად შეესაბამება მხოლოდ და მხოლოდ производство-დან, ე. ი. წარმოები-

¹ „Правда“, 1950, 8/III.

² „კომუნისტი“, 1950 წ. № 52.

დან წარმოებული: წარმოებრივი (ძვ. საწარმოო და წარმოებითი).

საქმის არსი იმაშია, რომ შრომა, რომელიც უშუალოდ არ მონაწილეობს მატერიალური წარმოების პროცესში არაა მწარმოებლური (производительный), მაგრამ არის მეტად თუ ნაკლებად ნაყოფიერი, ისევე როგორც ის შრომაც (მწარმოებლური), რომელსაც ეწევა უშუალო მწარმოებელი. ამგვარად, აქედანაც ნათელი ხდება, რომ производительный-ს არ შეიძლება ადეკვატურად შეესატყვისებოდეს ნაყოფიერი.

ზემოთქმულიდან ისიც გამომდინარეობს, რომ высокопроизводительная машина; высокопроизводительные технологические процессы¹; производительность станка, завода და მისთანათა შესატყვისად მაღალ ნაყოფიერი მანქანა, ტექნოლოგიური პროცესები; დაზგის, ქარხნის ნაყოფიერება, ცხადია, შეუსაბამოა. რუსი, რომელიც ტერმინთა მნიშვნელობაში ერკვევა, არ იტყვის: плодотворность машины, ისევე როგორც არ იტყვის производительность труда философа, არამედ плодотворность труда философа, плодovitый писатель, плодотворные идеи და ა. შ.

სხვარიგად ფიქრი და მსჯელობა არაბუნებრივია ქართულშიც, რამდენადაც გატარდება დიფერენციაცია შესაბამის ტერმინთა ცნებებს შორის, ე. ი. რამდენადაც თავთავიანთ ადგილს დაიკვირნ მწარმოებლურობა, — მატერიალური წარმოების სფეროში მოქმედი (მუშის) შრომისა, — და ნაყოფიერება — გონებრივი (სულიერი) წარმოების სფეროში მოქმედი (ფილოსოფოსის, მწერლის) შრომისა.

ამგვარად, აუცილებელია, რომ ჩვენი ქვეყნის, ქართული ხალხის სოციალისტური მეურნეობისა და კულტურის, საერთოდ საზოგადოებრივობის სწრაფი განვითარების შესაბამისად ვითარდებოდეს კერძოდ ქართული ენაც; ქართული კულტურის

¹ „Правда“, 1950 г., 18 янв.; „Заря Востока“, 1950, г. № 14.

დღევანდელი დონე აშკარად მოითხოვს რიგ მეცნიერულ ცნებათა შესაბამის ენობრივ, კერძოდ ტერმინოლოგიურ, დიფერენციაციას.

გარეშე ამგვარი პრინციპის ზუსტად დაცვისა საერთოდ შეუძლებელია ვილაპარაკოთ მეცნიერების თანამედროვე დონის შესაფერი ტერმინოლოგიის შესახებ.

ამგვარად, ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართული მეცნიერული ტერმინოლოგიის განვითარების დღევანდელ მაღალ ეტაპზე უკვე გვერდაუხვეველ აუცილებლობას წარმოადგენს როგორც ზემოთ მოყვანილ ისე რიგ სხვა ეკონომიკურ ტერმინთა შემდგომი დიფერენციაცია, რათა ისინი ზუსტად გამოხატავდნენ სათანადო ცნებას და ამასთანავე ადეკვატური შესატყვისები იყვნენ შესაბამის რუსული და უცხოური ტერმინებისა.

ჩვენ კარგად გვესმის, რომ ეს არაა ადვილი საქმე; როგორც ყოველ დარგში, ისე აქაც და, იქნებ, აქ უფრო მეტად, ვიდრე ზოგან სხვაგან, ძნელია ათეულწლობით განმტკიცებული ტრადიციის უკუგდება;—მით უფრო ძნელია, რაც უფრო მასობრივ და პოპულარულ მოვლენას შეეხება იგი. მაგრამ, რამდენადაც ამას შემდგომი განვითარების აუცილებლობა მოითხოვს, იგი უნდა გაკეთდეს. უნდა მოხდეს ქართულ ეკონომიკურ ტერმინთა უნიფიკაცია. ამ მიმართულებით ჩვენ საიდან ავიღებთ უკეთეს მაგალითს, თუ არა შესაბამისი რუსული ტერმინოლოგიიდან.

* *

10. „ეკონომ. ტერმინოლოგიაში“¹ ჩვენ დატოვებული გვაქვს — производство-სთან უშუალოდ დაკავშირებული და ასევე ძირითადი ეკონომიკური ტერმინის — воспроизводство-ს ძვ. შესატყვისი: რეპროდუქცია, რაც reproduction-ის ქართულ შესატყვისად გაბატონდა „კაპიტალის“ ქართულად გამო-

¹ „ეკონ. ტერმინოლოგია“, 1947 თბ. გვ. 28, 310.

ცემის დროიდან (1930 წ.). შესაბამისად ამისა დღემდე მიღებულია:

производство и воспроизводство—წარმოება და რეპროდუქცია.

простое воспроизводство—მარტივი რეპროდუქცია.

расширенное воспроизводство—გაფართოებული რეპროდუქცია.

суженное воспроизводство—შევიწროებული (შეკეცილი) რეპროდუქცია და ა. შ.

1930-იან წლებამდე воспроизводство-ს შესატყვისად ხმარებაში იყო აგრეთვე: აღდგენა, ხელახალი წარმოება, განმეორებული წარმოება და ახლად წარმოება. ამათ შორის ყველაზე გავრცელებული მაინც აღდგენა და განმეორებული წარმოება იყო¹.

Воспроизводство-ს შესატყვისად ჩვენს ტერმინოლოგიაში, რეპროდუქციის პარალელურად, გვაქვს აგრეთვე კვლავწარმოება². მაგრამ უკანასკნელი წლების დაკვირვებამ გვიჩვენა, რომ კვლავ წარმოებამ ქართულში ფეხი ვერ მოიკიდა. ცხადია, უმთავრესად იმის გამო, რომ: 1. სიტყვა „კვლავ“ სახეებით დამოუკიდებელი და გარკვეული აზრის მატარებელია კვლავ მოვიდა, კვლავ წაიქცა, კვლავ გააკეთა, კვლავ არ გავიგონო, კვლავინდებურად განმეორდა, კვლავაც მინახავს და მისთ. და რუსულ ენაზე გამოითქმის სიტყვებით: опять, впрямь, и раньше და მისთ. რაც, ცხა-

¹ იხ. მაგალითად, კ. მარქსი, „სამუშაო ქირა, ფასი და მოგება“, 1923. ტფ.;—მეორე გამოცემა 1930 წ.; კ. მარქსი, „საქიარო შრომა და კაპიტალი“, 1930; ფრ. ენგელსი, „ნაწყვეტები პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკიდან“, 1925 ტფ.; კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი, „მანიფესტი კომუნისტური პარტიისა“, 1905–1928 წწ. გამოცემები; კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი „წერილები“, 1923 ტფ. სახელდობრ უკანასკნელ წიგნში რუს. производство и воспроизводство-ს („წერილები“ თარგმნილია რუსული გამოცემიდან) შესატყვისად წარმოდგენილია: წარმოება და განმეორებული წარმოება (იხ. გვ. 325), მაშინ როდესაც 1949 წ. გამოცემაში ვკითხულობთ: წარმოება და რეპროდუქცია (იხ. კ. მარქსი და ფრ. ენგელსი, „რჩეული წერილები“, გვ. 466).

² „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“, გვ. 170, 260, 310.

დია, სრულებითაც არ შეესატყვისება რუსულ თავსართ *вос-*
(*воз-*) და არც უცხოურ *re-*-ს, რომელთა კომპოზიციის წარმო-
ებით მიიღება როგორც *reproduktion*, ასევე *воспроизвод-*
ство--ც. ამასთანავე აღსანიშნავია, რომ: 2. „კვლავ“-ს ქარ-
თულში არ აქვს კომპოზიციის წარმოების უნარი, რაც ესოდენ
აუცილებელია კერძოდ ამ შემთხვევაში. სწორედ ამის გამოა,
რომ კვლავ წარმოება ქართულში არაბუნებრივად ელერს.

კვლავწარმოება ვერ უძლებს განსაკუთრებით უარყო-
ფითს ბრუნვებს. მაგალითად, *не воспроизводится*-ს შესატ-
ყვისობაში იგი ბუნებრივად ასეთ ფორმას იღებს: კვლავ-არ-
იწარმოება. კვლავ-არ-იწარმოება და არც კვლავ
არ იწარმოება (მით უმეტეს არ-კვლავ-იწარმოე-
ბა), როგორც ჩანს, შეუძლებელია მეცნიერული ტერმინის
სახით დაშვადრდეს, თუნდაც ძხოლოდ იმიტომ, რომ იგი
უკვე მისი ეკვივალენტის ფუძის, *воспроизводство*-ს, აზრს
არ შეესაბამება. იგივე ითქმის დანარჩენ ძველ შემოხსენებულ
ფორმებზეც.

ასე, რომ ამ მხრივ რეპროდუქცია, როგორც ტერ-
მინი, მისაღები უნდა ყოფილიყო, რომ იგი ქართულში ამ
ფორმით ყოველთვის, ყველა ბრუნვაში შეესატყვისებოდეს
воспроизводство-ს. ამასთანავე, როგორც ცნობილია, მეც-
ნიერული ტერმინის აუცილებელი თვისებათაგანია, რომ იგი
ყოველთვის, ყველა კონტექსტში ერთ, მტკიცე, ფორმაში წარ-
მოგვიდგეს, ერთი ფუძიდან წარმოსდგებოდეს.

ამ თვალსაზრისით რეპროდუქციის ქართულში დატო-
ვება კრიტიკას ვერ უძლებს. მოვიყვანოთ მაგალითები:

1 „...Рабочий фонд, производимый и воспроизво-
димый...“¹ („...produzierte und reproduzierte Arbeitsfond...“²)
ქართულში ასეა თარგმნილი: „...წარმოებული და აღდგენი-
ლი შრომის ფონდი“...“ და სხვ⁴.

¹ „Капитал“, 1949, I, 573.

² „Das Kapital“, 1928, I, 504.

³ „კაპიტალი“, I, 512; შრომის ფონდი—შეცდომაა, უნდა: მუშათა
ფონდი.

⁴ იხ. „კაპიტალი“, I, 516, 521, 533 და სხვ.

2. „Капиталистический процесс производства...вос-
производит (reproduziert¹) отделение рабочей силы от
условий труда²;—ქართულში : „...კაპიტალისტური წარმოე-
ბის პროცესი...აღადგენს სამუშაო ძალის გათიშვას...“³.

ამგვარად, ყველგან ანალოგიურ კონტექსტში, სადაც
რეპროდუქციას ქართულში მობილურობა ვერ ყოფნის
(რამდენადაც „რეპროდუქტირებული“ და „რეპროდუქტირე-
ბული“ ნონსენსი იქნება), იქ ქართულ თარგმანში (და ორი-
გინალშიც დღემდე ასე კეთდება) მის აღგილს იქერს „აღდ-
გენა“, რომელიც ასეთ შემთხვევებში შეესატყვისება რუს.
воспроизводство-ს და ქართულში სცვლის რეპროდუქ-
ციას. ანალოგიურია მდგომარეობა, როდესაც გვინდა რუს.
воспроизводится-ს შესატყვისი, რასაც აქამდე ქართულში
ეკვივალენტად აქვს: აღდგენა ხდება; ანდა. ხდება რე-
პროდუქცია; воспроизодить-ს შეესატყვისება: კვლავ
აღადგენს, ხელახლა აღადგენს და ა. შ.

ამგვარად, რუს. воспроизводство, воспроизводи-
мость, воспроизводимый, воспроизведенный, воспроиз-
водится, воспроизводить და მისთ. ქართულში შეესატყვისე-
ბა: რეპროდუქცია, რეპროდუქცია ხდება, აღდგენა, აღდგე-
ნილი, აღდგენა ხდება, კვლავ-წარმოება, კვლავ წარმოება
ხდება და მისთ.

რუს. производство и воспроизводство-ს (ეს ორი
ტერმინი ჩვეულებრივ ხშირად უპირისპირდება ერთმანეთს)
ქართულში შეესატყვისება: წარმოება და რეპროდუქ-
ცია;—აქ აშკარა ენობრივ შეუსაბამობას აქვს აღგილი, რაც
უდავოდ აბუნდოვანებს ტერმინთა (ცნებათა) აზრობრივი ერ-
თიანობისა და დაპირისპირების მომენტს, თუ არას ვიტყვით
იმის შესახებ, რომ წარმოებას სხვადასხვა კონტექსტში
უპირისპირდება არა მხოლოდ რეპროდუქცია არამედ აგრე-
თვე: აღდგენა, კვლავწარმოება, განმეორებული წარმოება და
მისთანანი.

¹ „Das Kapital“, I, 513.

² „Капитал“, I 582.

³ „კაპიტალი“ I, 521.

ერთი სიტყვით, ბევრი მსჯელობა არ ქირდება იმის აუცილებლობისა და მიზანშეწონილების დამტკიცებას, რომ წარმოება და მისგან წარმოებულ ტერმინები ამ მხრივაც ერთი ძირიდან უნდა გამოდიოდეს, სწორედ ისე, როგორც ეს უკანასკნელ ათეულ წლებში მტკიცედაა გატარებული რუსულში და ნაწილობრივ სხვა ენებშიც.

ზემოთ უკვე ვნახეთ, რომ: რეპროდუქცია, აღდგენა, განმეორებული წარმოება, კვლავწარმოება, ხელახალი წარმოება და სხვ. ამ მხრივ აქამდე ხმარებული ტერმინები ვერ აკმაყოფილებენ მობილურობის მხრივ მოთხოვნილებას, ხოლო ზოგიერთ კონტექსტში სავსებით გამოუსადეგარნი არიან და, ამგვარად, დაუსრულებლივ ენაცვლებიან რა ერთმანეთს, ამიტომ ტერმინთა (ცნებათა) აზრობრივად მწყობრ ჩამოყალიბებას.

Воспроизводство-ს და ყველა მისგან წარმოებულ რუსულ ტერმინთა ამგვარ აქრელებულ ქართულ შესატყვისთან გან თავის დაღწევის მიზნით, ჩვენ ვფიქრობთ, მიზანშეწონილი იქნება რუსულის შესაბამისი ქართული ტერმინის ქართული ლექსიკური ფონდიდან შექმნა. ამასთანავე, ცხადია, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ „Плохи продуманные и на учню не обоснованные определения затрудняют представление о существе явления, не помогают его пониманию и изучению. Всякий термин, независимо от того, строится он для нового понятия или призван заменить уже существующий термин, должен быть научно обоснован. Лишь при этом условии терминология будет выполнять ту роль, для которой она предназначена,—служить совершенным орудием, при помощи которого мы оперируем научно-техническими понятиями“¹.

თავსართის მხრივ воспроизводство-ს ფორმის სხვა რუსული სიტყვებიდან აქ საჭიროა გავიხსენოთ: воскресение,

¹ Акад. А. М. Терпигорев, „Вопросы научно-технической терминологии“ (Востник АН СССР, 1950 г., В, стр. 42).

воскрылять, воскурять, воспевать, воспитание, воспла-
менение, воспоминание, восприимчивость, восприятие,
воспрянуть, восседать, воссиять, восславить, воссоеди-
нение, воссоздание, восстание, восстановить, восстано-
вление, восстать, восход, восток, восторг, восторжен-
ность, восхваление, восхищение, восхождение და მისთ.

შესაბამისი აგებულების ქართული სიტყვები ძირითადად
ს.-ს ორბელიანის ლექსიკონიდან: აღგებადი, აღგებული,
აღგესაბურველნეს, აღგზნება, აღდგა, აღდგომა, აღება (-აწე-
ვა), აღელვება (-ზღვის აღბორცვა), აღმატა, აღეშქმო (-გა-
შალა ლაშები), აღაღლინა, აღსთქვა, აღივსო, აღზვავება. აღ-
ზევება, აღთავსიქცა (-ზე აღღვა), აღთქმა, აღვივება, აღსავ-
სე, აღვსება, აღიტყუა (-ენის ამოდგმა) აღმართი, აღმატება,
აღმატებულება, აღმორძგვა (-უზომოდ განძღომა), აღმოსა-
ვალი, აღმოსავლეთი, აღსავალი, აღსასვლელი, აღმოცენება,
აღნადგინები, აღნაგი, აღორძინება, აღფუენება, აღცხენოსნე-
ბა და მისთ.

უდავოა, რომ რუს. თავსართ *вос-* (*воз-*) და ასევე
ლოთ. (ფრ.) *re-*ს (და აქედან უცხ.: რეაბილიტაცია, რევოლუ-
ციზაცია, რეგენერაცია, რეგენერატორი, რეკონსტრუქცია,
რემილიტარიზაცია, რეორგანიზაცია, რეპროდუქცია, რეპრო-
დუქტორი და სხვ.) ქართულში შეესატყვისება *აღ-* და, მაშა-
სადამე, თუ ამ თანმიმდევრობას დავიცავთ, *воспроизводство*-ს
ეკვივალენტურ ქართულ ტერმინს მივიღებთ *აღწარმოე-
ბა*-ს სახით.

აღწარმოება, როგორც *воспроизводство*-ს შესატყვი-
სი განსაკუთრებით იმ მხრივ გვეჩვენება ყველაზე უფრო მო-
ხერხებულად, რომ იგი სრულ ეკვივალენტობაში მიჰყვება
воспроизводство-დან წარმომდგარ ყველა მის ფორმას და
ცნებას. ასე რომ ქართულში გვეჩვენება თანმიმდევრული,
ფუძეუცვლელი და ყოველმხრივ მობილური შესატ-
ყვისი. მაგალითად:

Производство и воспроизводство წარმოება და აღწარმოება
Простое воспроизводство მარტივი აღწარმოება
Расширенное воспроизводство — გაფართოებული აღწარ-
მოება

Воспроизводится — აღიწარმოება
Воспроизводимость — აღწარმოებადობა
Воспроизведенный — აღწარმოებული
Восприимчивый — აღწარმოებადი
Воспроизводит — აღაწარმოებს და ა. შ.

* *

11. ახლა ორიოდ სიტყვა თავსართ სა-ს შესახებ.

საერთოდ ქართულში სა- თავსართის შენელების ტენ-
დენცია შესამჩნევი ხდება უკვე 1890-იანი წლებიდან¹.

წინათ წერდნენ: საპოლიტიკო, საფილოსოფიო, სათეო-
რეტიკო და ა. შ.². „ნუ თუ, კითხულობდა ილია, ამ გმი-
რების (ლაპარაკია „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებზე — პ. გ.) ავკარ-
გიანობა... არაფერს ზოგადს საფსიხოლოგიო, საესტეტიკო,
საეტიკო, საფილოსოფიო საგანს არ წარმოადგენს?!“. იგივე
ილია წერდა: „სადრამო მდგომარეობა უსუფ-ფაშის ყოფაა“;
„საისტორიო მოვლენა“, „საფინანსო“, „სალიტერატურო ას-
პარეზი“. „საპედაგოგო სასწავლებელი“, „საკომერციო ბანკი“;
„სამეცნიერო მნიშვნელობა“; „საქალებო სკოლა“ და სხვ. ხო-
ლო 1890 იანი წლებიდან, როგორც ილიას ისე სხვათა პუბ-
ლიცისტურ და კრიტიკულ ნაწერებში ხშირდება: პოლიტი-
კური, ფილოსოფიური, თეორიული, ფსიქოლოგიური, ესთე-
ტიური, პედაგოგიური, ლიტერატურული (შრომა, მოღვაწე-
ობა), ფინანსიური, დრამატიული, ისტორიული, კომერციუ-
ლი, ქალთა სკოლა, მეცნიერული და სხვ.

¹ ამის შესახებ ზოგიერთი მასალა იხ. „ეკონომიკის ინსტიტუტის
შრომები“, II, 347 – 348.

² იხ. მაგ., ფრ. ბაუმისტერის „ლოლიკა“, თარგმნილი ანტონ
მეგრ, 1672 წ.

სა- თავსართით სიტყვათწარმოების შეზღუდვა შესაბამის ტერმინებში განსაკუთრებით გაძლიერდა 1930-იანი წლებიდან. ამ მხრივ უახლესი მაგალითის სახით შეიძლება დავასახელოთ ჟურ. „მნათობი“, რომლის 1950 წლის № 1-ზე (ისე როგორც იმთავითვე იყო) ვკითხულობთ, რომ ეს არის: „ხალიტერატურო-სახელოვნო და საზოგადოებრივ-საპოლიტიკო ჟურნალი“; ხოლო 1950 წლის № 2-ზე (და მერმინდელ №№-ზე) კი აწერია: „ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ჟურნალი“.

აღსანიშნავია კიდევ ერთი მომენტი. მე-20 საუკუნე-დან ფართოდ გავრცელებულ შემოკლებულ სიტყვებში სა-, როგორც წესი, იკარგება. მაგალითად, ჩვენ ვწერთ და ვამბობთ: ავტოქარხანა (автомобиль), ავტოტრანსპორტი (автотранспорт), ავიაფოსტა (авиапочта), რაისაბჭო (райсовет), სოფსაბჭო (сельсовет), სოფმადი (сельмаг) და სხვ.. ხოლო, თუ იგივე სიტყვები შეუმოკლებლად გვანდა ეთქვათ, ვამბობთ: საავტომობილო ქარხანა, საავიაციო ფოსტა, სასოფლო საბჭო, სასოფლო მაღაზია და სხვ.. მაგრამ ამ ბოლო ხანებში მაინც ხშირდება: ავტომობილის ქარხანა, სწორედ ისე როგორც, მაგალითად, თამბაქოს (და არა სათამბაქოე) ფაბრიკა, სოფლის საბჭო, რაიონის (რაიონული) საბჭო და ა. შ.

ამგვარად, ჩვენ მხოლოდ მივყევით ამ მხრივ უკვე მიმდინარე პროცესს და ისიც მხოლოდ ისეთი სიტყვების მიმართ, სადაც იგი ტერმინის ცნებისათვის (საგნის თვისობრივობისა თუ დანიშნულების თვალსაზრისით) საფასებით ზედმეტია და ამძიმებს ენას — მობილურობისა და ელასტიკურობის უნარს უმცირებს ქართულს.

აქამდე გაბატონებული: საქარხნო ბუხჯალტერია, საქარხნო თვითღირებულება, საქარხნო წარმოება, საბაზრო ფასი და მისთანათა ნაცვლად „ეკონომ. ტერმინოლოგიაში“ მიღებულია: ქარხნის (ქარხნული) ბუჯალტერია; ქარხნის (ქარხნული) თვითღირებულება; ქარხნული წარმოება; ბაზრის, ბაზრული ფასი და ა. შ.. გვისაყვედურებდნენ, რომ ქარხნის თვითღირებულება себестоимость завода იქნება და არა

заводская себестоимость-იო. საჭირო რომ იყოს ბევრად უარესი თარგმანის მაგალითიც შეიძლება მოვიყვანოთ. მაგრამ ვინც რუსული სიტყვის ბუნება იცის, ის ისე თარგმნის როგორც შესატყვის აზრს, ცნებას გამოთქვამს რუსი, სახელდობრ: заводская себестоимость, заводская бухгалтерия, заводское производство და ა. შ.

სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი ასეთს შემთხვევაში, ცხადია, დაუშვებელია, რადგან მაშინ ჩვენ მივიღებდით: ჩაის ჭიქა—стакан чая, მეფის რუსეთი—Россия царя, ხის სახლი—дом дерева და ა. შ.

მრავალ შემთხვევაში ჩვენ ვტოვებთ ტერმინის ძველ ფორმასაც. მაგალითად, გვაქვს: კოლმეურნეობრივი წარმოება,—ბაზარი,—შრომადღე და აგრეთვე იმავე კომპლექსში მოცემულია საკოლმეურნეო წარმოება და სხვ. თუმცა „სა-კოლმეურნე-ო“ სიტყვის კონსტრუქციით უნდა გამოხატავდეს არა საკუთრად კოლმეურნეობის (ამ შემთხვევაში ენობრივად უნდა იყოს საკოლმეურნეობო), არამედ უშუალოდ კოლმეურნე-სთან (+სა) დაკავშირებულ ცნებებს.

კოლმეურნეობრივი წარმოება, როგორც ცნების ზუსტად გამომხატველი ტერმინი, ენობრივადაც სწორი და ქართული ბუნებისაა, სწორედ ისე როგორც: საზოგადოებრივი, კლასობრივი, თვისობრივი, მეურნეობრივი, კომლობრივი, თემობრივი, ოჯახობრივი, სოფლობრივი, ჩვეულებრივი და მისთ.. ხოლო იქ, სადაც სა- თავსართი აუცილებელია, მაგ., სახელოსნო, სამჭედლო, სამინისტრო, სასამართლო, სასაქლო, სასაცილო, სავაჭრო, საწარმო, საგვარეულო, საგზაო, საელჩო, საერთაშორისო, საზღვაო, საკვები, საკლავი, სამასალო და სხვ. ცხადია, მისთვის ხელი არ გვიხლია; მაინც მერმე, „ტერმინოლოგიის“ განხილვის შედეგად, ჩვენთვის, როგორც მოველოდით, აშკარა შეიქნა, რომ სა- თავსართის მოხსნის რიგ შემთხვევაში ჩვენ, როგორც სამართლიანად მიგვითითეს, გადაგვიქარბებია; ეს შეცდომა წიგნის მეორე გამოცემაში უნდა აუცილებლად გამოვასწოროთ.

ოლონდ აქვე საჭიროდ მიგვაჩნია შევნიშნოთ, რომ ამ მხრივაც ჩვენი „დამსახურება“ არც ისე დიდია, როგორც ზოგიერთს წარმოუდგენია. „ეკონ. ტერმინოლოგიაში“, მაგალითად, წერია: ვაჭრული კაპიტალი (გვ. 81), რამაც „სწავლული ეკონომისტების“ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია: სავაჭრო კაპიტალი სჯობიაო! აქ სა- რად მოხსენითო! ნამდვილად კი, როგორც მეცნიერული ტერმინი, ორივე აუცილებელია და წარმოადგენს შესაბამის რუს. და უცხოურ ტერმინთა ეკვივალენტს:

1. სავაჭრო კაპიტალი—торговый капитал—Handelskapital.

2. ვაჭრული კაპიტალი—купеческий капитал—Kaufmans kapital.

ამასთანავე ვაჭრული კაპიტალი ქართულში ჩვენ არ შემოგვიტანია, იგი „ეკონ. ტერმინოლოგიაზე“ ბევრად ადრე იყო შექმნილი და მეტად სამწუხაროა, რომ კრიტიკოს-სპეციალისტებს მხედველობიდან გაეპარათ კ. მარქსის „კაპიტალის“ III ტომის ქართული თარგმანის (გამოცა 1932 წ.) ორი თავის სახელწოდებაც: „ვაჭრული კაპიტალის გადაბრუნება...“ (261) და „ვაჭრული კაპიტალის ისტორიიდან“ (გვ. 280).

ვაჭრულ და სავაჭრო კაპიტალს შორის განსხვავებაა. აი რას წერს თვით კ. მარქსი¹:

1. „აქამომდე ვაჭრულ კაპიტალს (купеческий капитал², kaufmanskapital³) ჩვენ განვიხილავდით კაპიტალისტური წარმოების წესის თვალსაზრისით და მის ფარგლებში. მაგრამ არა მარტო ვაჭრობა, არამედ სავაჭრო კაპიტალიც (торговый капитал⁴, Handelskapital⁵) კაპიტალისტურ

¹ კ. მარქსი, „კაპიტალი“, III, I, გვ. 282.

² К. Маркс, „Капитал“, III, 227.

³ „Das kapital“, III, I, s. 356.

⁴ „Капитал“. III, I, 227.

⁵ „Das kapital“, III, I, 356.

წარმოების წესზე უფრო ხნიერია და სინამდვილეში წარმოადგენს კაპიტალის არსებობის ისტორიულად უფრო ძველ, თავისუფალ ფორმას“.

* *

12. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ტერმინი ნაყოფიერება დღეს იხმარება ეკვივალენტად რამდენიმე, ერთმანეთისაგან აზრობრივად სრულიად განსხვავებული ისეთი რუსული ტერმინებისა, როგორიცაა плодородие, плодотворный, производительность завода, производительная сила труда და სხვ.

მაგრამ ეს არაა ერთეული შემთხვევა. ამგვარი მაგალითების მოყვანა ბლომად შეიძლება და ასევე ბლომადა გვაქვს მათგან გამოწვეული უხერხულობანი, რის გამოც აქ საჭიროდ მიმაჩნია კიდევ შევჩერდე ერთ მაგალითზე: счет და მისგან წარმოებული რუსული სიტყვების—расчет, отчет და სხვ. ტრადიციული ქართული შესატყვისია ანგარიში; აქედან დღეს ჩვენს მეცნიერულ ლიტერატურასა და მეურნეობრივ აღრიცხვისა და კონტროლის დოკუმენტაციაში გაბატონებულია.

отчетный доклад—საანგარიშო მოხსენება.

хозрасчет—სამეურნეო ანგარიში.

бухгалтерский отчет—საბუხჰალტრო ანგარიში.

бухгалтерский счет—საბუხჰალტრო ანგარიში.

расчетная книжка—საანგარიშო წიგნაკი.

счетная машина—საანგარიშო მანქანა.

ამგვარად, счет, отчет, расчет-ს ყველგან შეესატყვისება ანგარიში. ამასთანავე არავითარ განმარტებას არ საჭიროებს ის გარემოება, რომ ხსენებული რუს. ტერმინები ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან არა მხოლოდ ენობრივად არამედ აზრობრივადაც.

განა თვითსაჩინო არაა აუცილებლობა, რომ ამ სულ სხვადასხვა აზრის მატარებელ რუსულ ტერმინებს შეესაბამებოდეს ადეკვატური სხვადასხვა ქართული სიტყვები?

ამიტომ სრულიად ბუნებრივია და, რაც მთავარია, თვით სიტყვის ფუნქციონალური მხრიდან გამართლებულია „ეკონომიკის ტერმინოლოგიაში“ შემოღებული დიფერენციული შესატყვისები: *счет*—ანგარიში; *отчет*—ანგარიშგება (შეად. *ответ, отвечать, ответственность* და მისთანათა ქართ. შესატყვისები: პასუხის მიგება, პასუხისმგებლობა და სხვ.); *расчет*—ანგარიშსწორება, ანგარიშიანობა; ეს რუსული ტერმინი (*расчет*) გულისხმობს არა საერთოდ ანგარიშს და არც ანგარიშის წარმოებას.

აქედან უკვე ჩვენ გვაქვს ადეკვატური შესატყვისები: *отчетный доклад*—ანგარიშგებითი მოხსენება. *бухгалтерский отчет*—ბუხპალტრული ანგარიშგება. *бухгалтерский счет*—ბუხპალტრული ანგარიში. *хозрасчет*—მეურნეობრივი ანგარიშსწორება, ანგარიშიანობა.

დაუშვათ *расчетная книжка*—ანგარიშსწორების წიგნაკი.

магистральная машина—საანგარიშო მანქანა.

мебелечеты—საანგარიშე.

ასეთი დიფერენციაციის გატარების შემდეგ ქართულად ისრულად ითარგმნება ისეთი ტერმინი, როგორიცაა, მაგალითად: *расчетный счет*—ანგარიშსწორების ანგარიში და საანგარიშო ანგარიში.

როგორც ცნობილია, ყოველ მეცნიერებას თავისი განთარგმნის შესაბამისად აუცილებლობით უხდება შეიმუშაოს მისი შინაარსის, ცნებების ადეკვატური სიტყვები, ტერმინები, ენა. სალაპარაკო ენა ჩვეულებრივ მოვლენათა ზედაპირზე გამოჩენილ პროცესებს და მომენტებს გამოხატავს, ხოლო მოვლენათა სიღრმეში ჩახედვისას, მიზეზობრივ კავშირთა დადგენისა და ახსნისას წარმოიქმნებიან ისეთი ცნებები, რომელთა აზრის გადმოსაცემად ყოველდღიურ სალაპარაკო ენაში, საერთოდ მარტივი აზროვნების ლექსიკონში, სიტყვებს ვერ ვიპოვნით; ამგვარ შემთხვევებში მეცნიერები ქმნიან საესეზო ახალ სიტყვებს. „ხალხურ ენაში“, ე. ი. ენის ძირითად ლექსიკურ ფონდში არსებულ სიტყვებს (მათ ძირებს) იყენებენ ახალი ტერმინის შესაქმნელად. ანდა, ანტიკური (ბერძნუ-

ლი, ლათინური) ენებიდან საჭირო ცნებისათვის რაიმე მხრივ ადეკვატურ სიტყვებს აიღებდნენ ხოლმე და იგი განსაკუთრებული აზრის გამომხატველი ტერმინის სახით შემოქონდათ მეცნიერებაში.

როდესაც ერთი საერთოდ განვითარებული ენიდან მეორე ასევე და თუნდაც უფრო განვითარებულ ენაზე ითარგმნება მეცნიერებაში ეპოქალური, მაშასადამე, დიდ სიახლეთა შემცველი თხზულება, ბუნებრივია, რომ ენას, რომელზედაც ასეთი ქმნილება ითარგმნება, შეიძლება არ ეყოს არსებული ლექსიკონი და აუცილებელი შეიქნას როგორც ორიგინალის ენიდან რიგ ტერმინთა პირდაპირ გადმოღება, ასევე სიტყვა-ქმნა დობითი მუშაობის წარმოება თარგმანის ენაში — ახალი სიტყვების შექმნა, ე. ი. მათი სასაუბრო, სალაპლი-ენის ელემენტებისაგან კონსტრუირება.

ამგვარად, ახალი სიტყვის, ტერმინის წარმოქმნა როდ ბაზას წარმოადგენს ძირითადი ლექსიკური ფონდი. ისგან ლია, ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდი ფ. სხვ. მყარია, მაგრამ სამაგიეროდ შედარებით მოძრავიდან ცვალებადია ენის ლექსიკური შედგენილობა. ი. სტალინი გვასწავლის, რომ „ენა, საკუთრივ მისი ლექსიკური შედგენილობა, თითქმის განუწყვეტელივ იცვლება. მრ. ველობისა და სოფლის მეურნეობის, ვაჭრობისა და ტრასპორტის, ტექნიკისა და მეცნიერების განუწყვეტელი ზრდ ენისაგან მოითხოვს მისი ლექსიკის შევსებას ახალი სიტყვებითა და გამოთქმებით, რომლებიც საჭიროა მათი მუშაობისათვის. და ენა, უშუალოდ ასახავს რა ამ საჭიროებას, ავსებს თავის ლექსიკას ახალი სიტყვებით, სრულყოფს თავის გრამატიკულ წყობას¹“.

ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდის მყარობისა და მის საერთო ლექსიკური შედგენილობის

¹ ი. სტალინი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები. 1951. გვ. 9.

ცვალებადობის შესახებ ამხანაგ ი. სტალინის დებულებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ლექსიკოგრაფიისა და ტერმინოლოგიის საკითხთა შესწავლისათვის.

ამასთანავე, როგორც ი. სტალინი გვასწავლის, აზრებს „შეუძლიათ გაჩნდნენ და იარსებონ მხოლოდ ენობრივი მასალის ბაზაზე, ენობრივი ტერმინებისა და ფრაზების ბაზაზე“¹. აქედან ცხადია, რომ საზოგადოებაში აზრთა გაცვლის ინტერესი, ე. ი. ურთიერთგაგებინების ინტერესი მოითხოვს ტერმინთა უნიფიკაციას, რათა მეცნიერების მოცემულ დარგში მიღებული ტერმინი ზუსტად გამოხატავდეს აზრს, ცნებას და მოცემული ტერმინი, ყოველთვის ერთი და იმავე აზრის გამოსათქმელად იხმარებოდეს.

თანამედროვე მეცნიერულ ტერმინოლოგიაში ყოველად დაუშვებელია ომონიმები (ერთნაირად გამოსათქმელი, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობის სიტყვები) და სინონიმები (სხვადასხვანაირად გამოსათქმელი, ე. ი. ფორმით, ხმიანობით სხვადასხვანაირი, მაგრამ მნიშვნელობით ერთნაირი სიტყვები).

ჯერ კიდევ ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ ვ. ლენინი დაუნდობლად ებრძოდა ნაროდნიკებს და თვით ოფიციალური სტატისტიკის უწყებებს იმის გამოც, რომ ისინი „შინამრეწველობის“ ნომენკლატურაში თქვეფდნენ მრეწველობის ისეთ ფორმებსაც, რომლებიც (ხელოსნობა, მანუფაქტურა, ფაბრიკა) თავიანთი საზოგადოებრივი დამეურნეობრივი მნიშვნელობით სრულებით სხვადასხვაგვარ ტიპებს წარმოადგენენ; იგი (1897 წ.) მოითხოვდა, რომ „ერგეთოდებული შინამრეწველობისა ყველა მკვლევარი ზუსტად იცავდეს ამ დაყოფას და ხმარობდეს ზუსტ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ ტერმინებს იმის მაგივრად, რომ სალაპარაკო ტერმინებში თვითნებური შინაარსი შეჰქონდეს“².

¹ ი. სტალინი, „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“.

² ვ. ლენინი, თხზულებანი, II, 443; მეოთხე რუს. გამოც. 335.

მარქსიზ-ლენინიზმის კლასიკოსები მოითხოვენ და გვასწავლიან ზუსტი, აზრის, ცნების ადეკვატური პოლიტიკური, ეკონომიკური და საერთოდ მეცნიერული ტერმინების გამოყენებას.

ეს აუცილებელია, რადგან ტერმინის სწორად გაგებას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს როგორც მეცნიერებაში, ისე საერთოდ საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ი. სტალინი გვასწავლის, რომ „ენა ემსახურება საზოგადოებას, როგორც აღამიანთა ურთიერთობის (общение) საშუალება, როგორც საზოგადოებაში აზრთა გაცვლის საშუალება, როგორც საშუალება, რომელიც ადამიანებს შესაძლებლობას აძლევს გაუგონ ერთმანეთს და მოაწყონ ერთობლივი მუშაობა კაცობრიული მოღვაწეობის ყველა სფეროში, როგორც წარმოების დარგში, ისე ეკონომიკური ურთიერთობის დარგში, როგორც პოლიტიკის დარგში, ისე კულტურის დარგში, როგორც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ისე ყოფიერებაში¹“.

ამ მხრივ თანამედროვე ქართულს უდავოდ უდიდესი მიღწევები აქვს, და ჩვენი ამოცანაა მაქსიმალურად გამოვიყენოთ მისი ყოველგვარი შესაძლებლობანი.

* *

„ეკონომიკის ტერმინოლოგიამ“ (1947 წ.), როგორც ცნობილია, დიდი დავა გამოიწვია. მისი საჯარო განხილვა მოხდა ჯერ ეკონომიკურ მეცნიერებათა პროფესორ-ლექტორების მუდმივმოქმედი რესპულიკური სემინარის, მერმე სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომებზე—1948 წ. თებერვალ-მარტ-აპრილში. დისკუსიაში 30-მდე კაცმა მიიღო მონაწილეობა.

აკად. ვ. თოფფურია, პროფესორები: ვუკ. ბერიძე, ს. ბერიძე, ფ. გოგიჩაიშვილი, ა. ინწკირველი, ლ. კარბელაშვილი, ს. ყაუხჩიშვილი, კ. მეგრელიძე, ნ. ქოიავა; დოცენტები:

¹ ი. სტალინი, „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“.

ვ. ბახტაძე, ი. ბაჯაძე, ვ. ჩანტლაძე და სხვ., აღნიშნავენ, რომ „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“ არის უდავოდ მნიშვნელოვანი მიღწევა და მისასაღმებელი მოვლენა, ამასთანავე სამართლიანად მიუთითებდნენ რიგ ნაკლოვანებათ, რომ წიგნში სახელდობრ: 1. არაა შესული რიგი ეკონომიკური ტერმინი, 2. მოიპოვება რუსულ ტერმინთა არაზუსტი ქართული შესატყვისები, 3. სა- თავსართი ზოგან არამართებულია და მოხსნილი.

ხოლო ზოგიერთი მოკამათე და რეცენზენტი¹ ყურადღებას ამახვილებდა „ეკონ. ტერმინოლოგიაში“ გაპარულ შეცდომებზე; ესენი იმეორებდნენ რა სპეციალისტების მიერ შემჩნეულ და თვით წიგნისათვის დართულ შეცდომათა გასწორებაში მითითებულ შეცდომებს ხშირად კიდევ უმატებდნენ პირადად მათთვის უცხო (გაუგებარ) და ამიტომ არასწორად, მიჩნეულთაგანაც. ზოგიერთი კიდევ იქამდეც მიდიოდა, რომ განზრახ იგონებდა „ტერმინოლოგიაში“ არ არსებულ ტერმინებს, ანდა აცხადებდა, რომ მასში არაა ესა თუ ის ეკონომიკური ტერმინი, რომელიც ნამდვილად კი არის.

თუ სანამდის მივიდნენ ამ მხრივ ისინი, საკმარისია აღინიშნოს, რომ თვით მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა თხზულებებიდან ამოღებული სიტყვებიც-კი „კურიოზულ და გაუგონარ“ ტერმინებად გამოაცხადეს. მაგალითად, ჩვენ გვიწერია: *отлив металла*—ლითონის მიქცევა; „კურიოზია: უნდა იყოს ჩამოსხმაო“—აცხადებდნენ ისინი, რომელთაც: 1. დაავიწყდათ, რომ ხელში ეჭირათ არა ტექნიკური, არამედ ეკონომიკური ტერმინოლოგია და 2. დაავიწყდათ პოლიტიკური ეკონომიის ანბანი: ლითონის ფული შესაბამის ეკონომიკურ სიტუაციაში ერთი, სახელმწიფოდან გადის (მიიქცევა) მეორეში. ამ პროცესს, სახელმწიფოს შიგნით ფულის ტრიალისაგან (*обращение*) განსხვავებით, რუსულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში გამოთქვამენ ტერმინით: *отлив золота, от-*

¹ რეცენზიები დაიბეჭდა ჟურ. „Вопросы экономики“ 1948 გ. № 7, стр. 125—130 და სხვ.

Лив серебра...отлив металла¹. უკანასკნელი ტერმინის ეკვივალენტად ქართულში უკვე ოციოდე წელია რაც დადგენილია: ლითონის მიქცევა².

ჩვენ გვიწერია: бросовая цена — გადასაყარი ფასი, бросовый товар — გადასაყარი საქონელი: „გაუგებრობა... თუ უფარგისს არ ნიშნავსო“, — გვიკიჟინებდნენ. ცხადია, უფარგისს არ ნიშნავს და გაუგებრობა შეიძლება იყოს მხოლოდ არასპეციალისტისათვის. გადასაყარი ფასი, ექსპორტი, საქონელი ეკონომიკურ მეცნიერებაში ეწოდება არა უფარგისს (გაუუქმებულს), არამედ გამოხატავს დემპინგის ოპერაციათა ცნებებს; სწორედ ამ ტერმინებით გამოთქვამს მათ ლენინი³, და შესაბამისი ქართული ეკვივალენტური შესატყვისებიც ჩვენ მხოლოდ ლენინის ქართული თარგმანიდან გვაქვს აღებული⁴.

საერთოდ მათ როგორც პირველი („ლითონის მიქცევა“), ისე მეორე („გადასაყარი საქონელი“), მესამე („ვაჭრული კაპიტალი“) და მრავალი სხვ. პირადად მათთვის უცხო, ხოლო ქართულში ათეულწლოებით დამკვიდრებული ეკონომიკური ტერმინიც ახლად შემოღებული ეგონათ და ბრალს გვდებდნენ ქართულ მეცნიერულ ტერმინოლოგიაში „ახალი და არა საჭირო სიტყვების“ შემოღებაში.

არსებითად „ეკონ. ტერმინოლოგიაში“ შესულია რიგი არააუცილებელი ტერმინი — გამორჩენილია სულ რამდენიმე მარტივი ეკონომიკური ტერმინი⁵ და გაპარულია ხუთიოდე

¹ იხ. К. Маркс, „Капитал“, 1938, III, 502.

² კ. მარქსი, „კაპიტალი“, 1934 წ., III, II, 100; კ. მარქსი, „პოლიტიკური ეკონომიის კრიტიკისათვის“, 1932 წ., 175, 213—214, 252 და სხვ.

³ В. Ленин, Сочинения, XIX, 163.

⁴ ვ. ლენინი, „იმპერიალიზმი, როგორც კაპიტალიზმის უმაღლესი სტადია“, 1938, 230.

⁵ აქ არას ვიტყვით კომპლექსურ ტერმინთა შესახებ, რომელთა ამოწურვა პრაქტიკულად ისევე შეუძლებელია, როგორც შახმატურ კომბინაციათა გამოღევა; „მ. ტ. ში“ ასეთ ტერმინთა მხოლოდ განსაზღვრული

არაზუსტი თუ არასწორი ქართული შესატყვისი და ეს მაშინ, როდესაც „ეკონომიკის ტერმინოლოგია“ შეიცავს 30.000-მდე მარტივ და კომპლექსურ ტერმინს, რაც სულ დაახლოებით 110.000 სიტყვას შეადგენს; და ამასთანავე იგი წარმოადგენს საერთოდ პირველ ცდას;—სსრ კავშირის ხალხთა არც ერთ ენაზე ჯერჯერობით ეკონომიკური ტერმინოლოგია არ გამოქვეყნებულა.

„ეკონომიკის ტერმინოლოგიაში“ მიღებულია რიგ რუსულ ტერმინთა ახალი ქართული შესატყვისი. ბუნებრივია, რომ ამ სიახლემ დიდი დავა გამოიწვია. ცნობილია, ამგვარ დავათა გარეშე ზოგიერთი ახალი ტერმინი არც კი შეიძლება გავრცელდეს. მაგრამ გაუგებრობის ერთ-ერთი მთავარი, ხოლო ზოგან ძირითადი მიზეზი ის გახდა, რომ თვით „ტერმინოლოგიაში“ არაა მოცემული ახსნა, თუ სახელდობრ რატომ, რა მიზეზით მოხდა ამა თუ ამ ქართული ტერმინის შესწორება ანდა, ასე ვთქვათ, ადგილის გამოცვლა მის ტრადიციულ რუსულ შესატყვისთან დაპირისპირებაში, რიგ რუსულ ტერმინთა შესატყვისის ახალი ქართული ეკვივალენტით შეცვლა და სხვ.

ჩვენ შევეცადეთ მხოლოდ ზოგიერთი ტერმინისათვის წარმოგვედგინა ასეთი ახსნა-განარტება და აგრეთვე ერთგვარი მოსაზრებანი: თუ რა მიმართულებით უნდა წარმართოს ამ მხრივ მუშაობა. ჩვენი სურვილი და თხოვნაა მოგვაწოდონ შენიშვნები როგორც ზემოთ მოტანილი მასალის, ისე საერთოდ „ეკონომიკის ტერმინოლოგიის“ მეორე გამოცემაში საჭირო შესწორება-დამატებათა შესახებ.

ყოველი ასეთი შენიშვნა დიდი მადლობით იქნება მიღებული.

წყებაა წარმოდგენილი, რომელთა მიხედვით, მოცემულ მარტივ ტერმინთა ბაზაზე, მკითხველს შეუძლია შეადგინოს სასურველი კომპლექსური ტერმინი.

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედ.-საგამომც. საბჭოს დადგენილებით

*

ტიქრედაქტორი ა. თოდუა

კორექტორი ს. ჩიჩუა

კონტროლიორ-კორექტ. მ. ჯაფარიძე

გამომშვეები გ. სიხარულიძე

გადაეცა წარმოებას 27.X.51. ხელმოწ. დასაბეჭდად 4.3.52. ქალაღ.
ზომა 84×108^{1/16}. ქალაღ. ფურც. 1,65. საბეჭდ. ფურც. 5,1
საღარ.-საგამომც. ფურც. 4,5. საავტ. ფურც. 4,41.

შეკვ. № 1558. უფ 01344. ტირაჟი 3000.

ფასი 4 მან.

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკად. გამომცემლობის სტამბა

თბილისი, ა. წერეთლის ქ. 3/5

n 44/54.

გვ. 4 305.

2-80.

П. В. ГУГУШВИЛИ

Об экономической терминологии
и научном переводе

На грузинском языке

Издательство АН Грузинской ССР

Тбилиси

1952

